

Divadlo fórum jako metoda práce s dětmi v dětských domovech

Tomáš Neuer

Bakalářská práce
2025



Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2024/2025

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Tomáš Neuer
Osobní číslo:	H22996
Studijní program:	B0111A190011 Sociální pedagogika
Forma studia:	Kombinovaná
Téma práce:	Divadlo fórum jako metoda práce s dětmi v dětských domovech

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti sociální pedagogiky, divadla fórum a ústavní péče.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvalitativního výzkumu formou skupinových rozhovorů a pozorování.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- HENDL, Jan, 2016. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- KARAFFA, Jan, 2012. Dramatická výchova a Mikuláš ve škole. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7464-230-2.
- PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. Sociální pedagogika. Grada. ISBN 978-80-247-7670-5.
- SANTOS, Bárbara, Julian BOAL, Augusto BOAL, Dana MOREE a Lenka REMSOVÁ, 2016. Divadlem ke změně: vybrané texty k divadlu utlačovaných. [Praha]: Antikomplex. ISBN 978-80-906198-2-1.
- ŽUFNÍČEK, Jan, Helena PACNEROVÁ a Adéla ZELENDA KUPCOVÁ, ed., c2012. Vybraná témata výchovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy. V Praze: Národní ústav odborného vzdělávání. ISBN 978-80-87652-59-6.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eliška Suchánková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **23. ledna 2025**

Termín odevzdání bakalářské práce: **2. května 2025**

L.S.

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 23. ledna 2025

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění bez ohledu na výsledek obhajoby;
- bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- jedno vyhotovení bakalářské práce v listinné podobě bude ponecháno Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně k uložení;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá; neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že

- jsem na bakalářské práci pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem řádně citoval(a); v případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor;
- odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou obsahově totožné.

Ve Zlíně, dne

.....

podpis autora

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá využitím divadla fórum jako metody primární prevence pro děti v dětských domovech, se zaměřením na přípravu na odchod z ústavní péče. Cílem práce je analyzovat, jak tato divadelní technika podporuje rozvoj sociálních a rozhodovacích dovedností dětí a přispívá k jejich zvládnání modelových situací spojených s přechodem do samostatného života. Teoretická část vymezuje divadlo utlačovaných, jeho formy a principy divadla fórum, a dále popisuje ústavní výchovu v České republice, včetně problematiky odchodu z dětských domovů a prevenci, se zaměřením na druhy primární prevence a primární prevenci v dětském domově. Praktická část je založena na kvalitativním výzkumu, který zahrnuje realizaci preventivního programu metodou divadla fórum s dětmi z dětského domova, analýzu navržených řešení a analýzu rozhovorů ohniskových skupin. Výsledky ukazují, že divadlo fórum je efektivním nástrojem pro rozvoj asertivity a reflexe, avšak jeho úspěšnost závisí na kvalitní facilitaci a vhodném výběru témat. Práce přispívá k pochopení potenciálu divadla fórum v primární prevenci a nabízí doporučení pro jeho další využití v praxi.

Klíčová slova: divadlo fórum, prevence, program primární prevence, dětský domov, odchod z dětského domova

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the use of forum theatre as a method of primary prevention for children in children's homes, with a focus on preparation for leaving institutional care. The aim of the thesis is to analyse how this theatre technique supports the development of children's social and decision-making skills and contributes to their coping with model situations related to the transition to independent living. The theoretical part defines the theatre of the oppressed, its forms and principles of forum theatre, and describes institutional care in the Czech Republic, including the issue of departure from children's homes and prevention, focusing on types of primary prevention and primary prevention in children's homes. The practical part is based on qualitative research, which includes the implementation of a prevention programme using the forum theatre method with children from the children's home, analysis of the proposed solutions and analysis of focus group interviews. The results show that forum theatre is an effective tool for developing assertiveness and reflection, but its success depends on good facilitation and appropriate

choice of topics. This paper contributes to the understanding of the potential of forum theatre in primary prevention and offers recommendations for its further use in practice.

Keywords: forum theatre, prevention, program of primary prevention, children's home, departure from children's home

Děkuji Mgr. Elišce Suchánkové, Ph.D., za její odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytla k vypracování této bakalářské práce. Dále bych chtěl poděkovat třem hercům, Terce, Terce a Markovi, za jejich ochotu a nadšení při zapojení do projektu. Poděkování patří i všem participantům, kteří ochotně spolupracovali při realizaci mého výzkumu.

OBSAH

ÚVOD.....	13
I TEORETICKÁ ČÁST	15
1 DIVADLO UTLAČOVANÝCH	16
1.1 FORMY DIVADLA UTLAČOVANÝCH	17
1.2 DIVADLO FÓRUM.....	21
1.2.1 Příběh divadla fórum.....	22
1.2.2 Role v divadle fórum.....	22
1.2.3 Pravidla divadla fórum.....	24
1.2.4 Warm up.....	25
2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	27
2.1 VÝKON ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	28
2.2 DĚTSKÝ DOMOV	30
2.2.1 Legislativa	30
2.2.2 Důvody umístění dítěte do dětského domova	31
2.2.3 Prostředí dětského domova a aktéři výchovy.....	32
2.3 PROBLEMATIKA ODCHODU Z DĚTSKÉHO DOMOVA.....	35
2.3.1 Legislativní zakotvení procesu přípravy na samostatný život	35
2.3.2 Příprava na odchod z dětského domova.....	36
2.3.3 Možnosti podpory po odchodu z dětského domova.....	37
2.3.4 Problémy spojené s odchodem z dětského domova	39
3 PREVENCE	42
3.1 PRIMÁRNÍ PREVENCE	43
3.2 PRIMÁRNÍ PREVENCE V RÁMCI DĚTSKÉHO DOMOVA	46
II PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 VÝZKUM.....	48
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	48
4.2 VÝZKUMNÉ CÍLE	48
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	49
4.4 PROGRAM PRIMÁRNÍ PREVENCE CESTA VEN ANEB ZAČÍNÁ TO U TEBE.....	50
4.5 METODA ZPRACOVÁNÍ	53
4.6 ETIKA VÝZKUMU	55
5 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	56
5.1 VÝSLEDKY PROGRAMU	56
5.2 ANALÝZA ROZHOVORŮ OHNISKOVÉ SKUPINY.....	58
5.2.1 Kategorie	58
5.2.2 Technika vyložení karet	59

5.3	ZÁVĚREČNÉ SHRnutí	61
ZÁVĚR.		64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		66
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK		70
SEZNAM PŘÍLOH.	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.	

ÚVOD

V posledních letech se české sociální a vzdělávací prostředí stále více zabývá otázkami podpory znevýhodněných skupin, mezi které patří i děti vyrůstající v dětských domovech. Tyto děti čelí specifickým výzvám, zejména při přechodu do samostatného života po odchodu z ústavní péče, kdy se mohou potýkat s nedostatkem sociálních dovedností, finančními obtížemi, zneužíváním či rizikem sociální exkluze. Význam zkoumání této problematiky spočívá v její aktuálnosti a potřebě rozvíjet efektivní metody primární prevence, které by tyto mladé lidi podpořily při zvládání náročných životních situací a přispěly k jejich úspěšné integraci do společnosti.

Cílem této bakalářské práce je prozkoumat a analyzovat využití divadla fórum jako metody primární prevence pro děti v dětských domovech, s důrazem na přípravu na odchod z ústavní péče. Práce zkoumá, jak tato divadelní metoda může pomoci dětem rozvíjet sociální a rozhodovací dovednosti, a jejich kompetence při zvládání modelových situací spojených s odchodem z dětského domova.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části: teoretickou a praktickou. Teoretická část se skládá ze tří kapitol. První kapitola se věnuje divadlu utlačovaných, jeho historickému vývoji, formám a konkrétněji divadlu fórum, včetně jeho principů, postupů a rolí v něm. Druhá kapitola se zaměřuje na ústavní výchovu v České republice, legislativní rámec, konkrétněji pak na prostředí dětských domovů a problematiku odchodu dětí z těchto zařízení, včetně podpůrných opatření a potenciálních rizik. Třetí kapitola pak popisuje druhy prevence, konkrétněji pak primární prevenci, její dělení a primární prevenci v prostředí dětského domova.

Praktická část je založena na kvalitativním výzkumu, který zahrnuje realizaci programu primární prevence metodou divadla fórum s dětmi z dětského domova, její následné následné hodnocení a analýzu navržených řešení modelových situací a analýzu rozhovorů ohniskových skupin. Cílem praktické části je vytvořit a zhodnotit program primární prevence, zaměřený na situace spojené s odchodem z dětského domova a pomocí analýzy identifikovat, jak divadlo fórum přispívá k rozvoji dovedností dětí při řešení těchto situací a jak děti a zaměstnanci dětského domova vnímají účinnost metod divadla fórum v rámci primární prevence.

Tato práce si klade za cíl přispět k hlubšímu pochopení možností využití divadla fórum jako nástroje primární prevence v prostředí dětských domovů a nabídnout doporučení pro praxi,

která mohou být inspirací pro pedagogy, vychovatele i další odborníky pracující s touto cílovou skupinou.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 DIVADLO UTLAČOVANÝCH

Tato kapitola se zabývá Divadlem utlačovaných, jako specifické divadelní metody. V první polovině této kapitoly jsou popsány jednotlivé formy Divadla utlačovaných, se zaměřením na historický kontext vzniku této metody. Druhá polovina této kapitoly je věnována přesnějšímu popisu jedné z forem Divadla utlačovaných, konkrétně Divadlu fórum, jelikož právě tato forma byla použita v rámci praktické části této práce.

Divadlo utlačovaných (dále jen DU) je specifickou divadelní metodou složenou z mnoha technik, her a cvičení, kterou vyvinul brazilský dramatik a režisér Augusto Boal. Počátky jeho práce s tématem útlaku se nacházejí již v 60. letech 20. století, kdy během svého působení v Teatro de Arena (São Paulo) založil divadelní školu v rámci které vytvářel pomocí kolektivní tvorby texty, které směřovaly k utlačovaným skupinám. Cílem těchto divadelních her, které byly uváděny v kruhu diváků, bylo upozornit diváky na vzrůstající chudobu, rasismus a sociální nerovnosti v Brazílii. Kvůli svému boji proti útlaku, jak sociálnímu, tak především politickému, byl na počátku 70. let 20. století donucen k odchodu do exilu (Čermáková, 1999). Během 70. let dále rozvíjí své metody a v roce 1975 vydává svou první knihu *Theatre of the Oppressed* (Divadlo utlačovaných) v rámci které popisuje své dosavadní poznatky a zkušenosti (Pavlovská, Remsová, 2006). Boalovou hlavní myšlenkou bylo za pomoci umělecké formy obnovit dialog, který, podle něj, mezi lidmi neexistoval. Právě tento dialog pomocí umělecké formy, kterou nám propůjčuje divadlo, podle Boala představuje demokracii. Jeho myšlenku o aktivizaci utlačovaných pomocí umění, která byla původně určena pro prostředí chudého brazilského obyvatelstva, se mu postupem času podařilo aplikovat i v rámci Evropy. Zároveň se také začal zabývat novými tématy vnitřního útlaku, jako jsou strach z prázdnoty, samota a komunikace s dalšími lidmi. Jeho metody brzy vešly ve známost po celém světě a DU se vyvíjelo podle potřeb dané skupiny a podle podmínek, které v dané zemi byly. Hlavní zásadou však stále bylo, aby metoda sloužila k odhalování mechanismů útlaku, který se vyskytuje v každodenním životě, a k následné proměně společnosti, přičemž by tato proměna měla cílit na solidaritu s utlačovanými (Santos, 2016). Zastřešující myšlenku DU tedy nejlépe představuje citát samotného autora: „Úkolem divadla není ukazovat správnou cestu, nýbrž pouze nabízet prostředky, kterými lze různé cesty prozkoumat.“ (Boal, 2000)

1.1 Formy Divadla utlačovaných

Aby bylo možné správně pochopit formy DU, je nejprve potřeba určit k čemu DU cílí, jakým způsobem toho chce dosáhnout a jak se liší od klasického divadla.

Jak už bylo zmíněno výše, DU si klade za cíl zkoumat, znázorňovat a nakonec překonávat nejrůznější formy útlaku. Toho se snaží dosáhnout za pomoci kritického znázornění situací, které diváka vede k uvědomění a konkrétněji k jednání. Jak již bylo řečeno, Boalovou hlavní myšlenkou je vytvoření dialogu, který představuje demokracii. A právě skrze tento dialog se vytváří nové poznání, které vzniká ve volném prostoru mezi herci a diváky, tvořeném právě DU. Ústředním tématem DU je práce s útlakem, konkrétně zobrazení konfliktních situací. Na rozdíl od klasického divadla však DU také identifikuje utlačované a utlačovatele, podněcuje hledání způsobů, jak útlak překonat, hledání důvodů, proč bojovat, a především hledání způsobů, jak prožívanou realitu proměnit (Santos, 2016)

Augusto Boal zvolil pro ilustraci metod a forem DU symbol stromu, přičemž právě Strom divadla utlačovaných (viz obrázek) velmi dobře znázorňuje podstatu této metody a funkci jednotlivých technik. Podle Bárbarý Santos (2016), si Boal vybral motiv stromu kvůli základní dialektice, která s ním souvisí. Strom značí stálost ale zároveň proměnu. Stabilní, bez ohledu na podmínky počasí, ho udržují silné kořeny, zároveň má však také větve, které se mění a rozrůstají podle změn ročních dob. Pro strom je také důležitá potřeba neustálého dialogu s prostředím, ve kterém se nachází. Jeho podstata se nemění, ale strom samotný se neustále adaptuje na podmínky okolí. V následující části budou postupně všechny techniky podrobněji popsány, v pořadí, v jakém vznikly.

Divadlo Propagandy

Nejčastěji se odehrávalo v úvodu před veřejnými shromážděními a jeho úkolem bylo v krátkém čase vysvětlit nějaké aktuální společensko – politické téma běžným lidem. Tyto krátké hry byly plakátové, nejčastěji uváděné na místech, kde by využití jemné symboliky nemělo význam. Toto divadlo se nezaměřovalo na estetickou stránku, spíše na určitou formu provokace. Hlavním účelem bylo u diváků vytvořit zájem o určitou volbu, projev odporu k politické moci a podobně (Hendl, 1983).

Didaktické divadlo

Hlavním cílem této divadelní formy byla teoretická, ale i praktická osvěta pro běžné lidi o složitých abstraktních pojmech, jako například vykořisťování, kapitalismus, třídní

společnost aj. Tato představení pracovala s klasickými divadelními hrami, jejichž text byl upraven tak, aby vysvětloval pojmy dané problematiky. V závěru představení bylo divákům umožněno hledat nové pozitivní zakončení děje (Čermáková, 1999).

Využití folkloru

Tato forma měla obdobnou funkci, jako Brazílský karneval, tedy funkci jakéhosi ventilu – „tři dny se mohou překračovat mravy i zákony, aby se poté všichni vrátili k dodržování pořádku“. Boal zde vychází z myšlenky, že brazilské lidové písně v sobě obsahují „revoluční vědomí“, které je v těchto představeních odkrýváno za účelem podnícení k touze po změně a odboji mezi běžným lidem. Pro brazilské diváky je velmi oblíbenou formou kombinace divadla, politiky a hudby v rámci které herci a zpěváci improvizují na aktuální témata. Takové představení se může hrát i několik hodin, a diváci – kolemjdoucí mohou být nejen pouhými komentátory, ale také spolupracujícími na daném tématu (Hendl, 1983).

Koláž – Trh názorů

Představení tohoto typu je kompilací různých názorů na dané téma a má formu soudního procesu, nebo určitého rozhodování (například výběr politického kandidáta), přičemž diváci jsou vyzíváni k aktivnímu zapojení svého názoru do hry. V této formě DU se poprvé objevuje postava Jokera, který zde působí jako prostředník mezi diváky a herci. Joker zapojuje postřehy a názory diváků do hry, divák však stále zůstává divákem, a do divadelní hry se zapojuje pouze svými poznámkami (Čermáková, 1999).

Novinové divadlo

Cílem této techniky je odkrytí úhlu pohledu novináře, který napsal nějakou zprávu a naučit lidi správně číst. Boal u této techniky vychází ze svého tvrzení že: „Zpráva uveřejněná v novinách, je čirá fikce.“ Pokud tedy chceme vyložit skutečný obsah sdělení v novinách, musíme ho podle Boala zasadit do kontextu historické perspektivy (Hendl, 1983). Tato forma má několik různých technik, přičemž se zde divák nejčastěji stává tím, kdo vybírá určitý článek (Čermáková, 1999). V celku je novinové divadlo především kritikou hromadných sdělovacích prostředků (Hendl, 1983).

Divadlo šifry

Tato forma využívá postupy indiánského divadla a divadla misionářů v aktuálním politickém divadle. V době vzniku této formy vládla v Latinské Americe přísná cenzura, a právě tato forma divadla umožňovala vyjádřit skutečné mínění běžných lidí. K tomu

se často využívalo interpretování biblických textů, které byly zpracovány spíše jako analýza a vykreslení současného problému. Text zde slouží jako kód, za pomoci kterého je možné veřejně vyslovit určitý politický názor, ale bez možných represí (Hendl, 1983).

Neviditelné divadlo

V dnešním prostředí by se tato forma DU dala označit za určitý styl performance, nebo happeningu. Divadelní tým má určenou nějakou konfliktní situaci, která zobrazuje některou formu útlu. Hra se odehrává na veřejném místě, s reálnými lidmi, kteří mají na situaci autentické reakce. Představení je sice detailně připraveno, herci však musí počítat s variabilními reakcemi diváků. Hlavní výhodou této formy je především to, že se zde úplně stírá rozdíl mezi divákem a hercem, jelikož se zde nevyskytuje žádné oficiální publikum, které by mohlo očekávat, že bude mít herec situaci pod kontrolou, a také proto, že scéna není rozdělena na prostor pro herce a prostor pro diváky, ale děj se odehrává tam, kde se daná situace stala, nebo mohla stát (Hendl, 1983).

Divadlo – fotoromán

Tato forma DU se zaměřuje na literární žánr komiks další jemu podobné žánry a odhalování jejich manipulativnosti (v politicko-sociálním kontextu doby). V rámci představení nejdříve herec divákům přečte text jednoho obrázku z komiksu, a poté diváci předvádí příběh scénicky. Diváci do příběhu přirozeně zapojí situace a prvky, které znají z běžné reality. Poté dochází k odhalení komiksové ilustrace a srovnání se scénou vytvořenou diváky. Právě toto srovnání bývá pro diváky často překvapující a díky němu mohou lépe pochopit manipulativní techniky médií což může vést uvědomění, že informace získané z médií nemusí být realitou (Hendl, 1983).

Divadlo soch – divadlo představ

Divadlo soch vychází z myšlenky, že po odbourání jazyka jako stylu komunikace, se začnou ukazovat nové nečekané souvislosti a také opravdové a podvědomé pocity (Čermáková, 1999). Na začátku dostanou diváci za úkol předvést skupinu soch takovým způsobem, který znázorní jejich společnou představu o útlu na určité téma. Během této fáze má každý divák možnost vložit svůj názor na dané téma do „sousedí“ a to do té doby, než se všichni účastníci shodnou na tom, že je „reálný problém“ hotový. V další části sestavují diváci ideální sousedí, ve kterém útlak zmizel, všechny překážky byly překonány a vznikl „ideální stav. Poté se celá skupina vrátí k sousedí reálného problému a začnou vytvářet „přechodné sousedí“, v rámci

kterého účastníci ztvární kroky, které vedou k odstranění problémů a dosažení ideálního stavu (Hendl, 1983).

Divadlo – mýtus

Cílem této techniky je odkrytí pravé podstaty, která se skrývá za pověrami, pohádkami, legendami nebo společenskými rituály, které jsou zneužívány k sociálnímu útlaku určité skupiny takovým způsobem, že lidé v této skupině mají pocit, že změna není možná. Tato technika odkrývá masky sociálního chování, odrážející společenské postavení a společensky uznávané normy (Hendl, 1983). K výsledným zjištěním patří také to, že sociální příslušnost ke skupině výrazně určuje lidské chování (Čermáková, 1999).

Divadlo fórum (DF)

Divadlo fórum je pravděpodobně nejznámější a nejvyužívanější formou DU. V centru divadelního představení DF se nachází konflikt mezi utlačitelem/utlačiteli a utlačovaným, přičemž celý příběh končí pro hlavního hrdinu, který se nachází v roli utlačovaného, špatně. Po odehrání příběhu jsou diváci podněcováni k diskuzi o tom, co konflikt zapříčinilo, odkud vychází útlak a o tom jakými způsoby by bylo možné celou situaci vyřešit lépe. Po diskuzi se příběh opět zahraje, ale diváci jsou předem vyzváni k tomu, aby do příběhu zasahovali, pokud s některou ze situací nebudou souhlasit a nabízeli alternativní řešení konfliktu. V případě že se tak stane, je divák, který alternativní řešení nabídl, vybídnut k tomu, aby přejal roli postavy, jejíž chování chce změnit a sám vyzkoušel, jestli jím nabídnuté řešení bude mít lepší výsledek. Pro celý tento program je klíčová postava Jokera, který je součástí hereckého týmu, ale sám se představení přímo neúčastní. Funguje spíše v roli moderátora příběhu a mediátora, který zprostředkovává spolupráci mezi herci a diváky (Santos, 2016).

Divadlu fórum bude věnována samostatná podkapitola, jelikož v této práci bylo využito právě metody DF. V této kapitole budou podrobněji popsány jednotlivé postupy, postavy a jejich funkce v představení, a také cíl celého divadelního představení.

Duha touhy

Duha touhy je souborem technik, které Boal začal vyvíjet během svého pobytu v Evropě. V porovnání s fyzickým útlakem, se kterým se setkal v Latinské Americe, mu připadaly problémy Evropanů s vnitřním útlakem povrchní a zbytečné. Zakrátko však začal zkoumat podprahovou a neviditelnou formu útlaku, kterou lidem způsobují „vnitřní policisté“. Techniky duhy touhy Boal vytvořil za účelem poznání naší sociální reality. Tyto techniky předkládají analytický proces, který slouží k prozkoumání vnitřního útlaku v osobnosti

za pomoci slov a živých obrazů. Všechny tyto postupy mohou být zároveň využity na terapeutické úrovni (Remsová, Klapko, 2013).

Legislativní divadlo

Tato technika je považována za vrcholnou formu DU. Tato koncepce se začala rozvíjet po Boalově zvolení radním v Rio de Janeiro v roce 1992. Principy DU využívá k práci s demokratickým voličem a hlavním cílem je to, aby se diváci aktivně podíleli na tvorbě představení, což přímo vede tvorbě nové legislativy s aktivním zapojení diváků – voličů (Boal, 2005). Boal neuznává to, že by voliči měli být pouhými přihlížejícími akcí svých zvolených zástupců, ale měli by se aktivně účastnit politického dění pomocí předkládání svých názorů, diskutováním důležitých otázek a předkládáním protiargumentů, čímž sdílí odpovědnost za dění ve své zemi. Snahou Legislativního divadla bylo také vytvořit aktivní zájem o politické dění, jež byl kvůli předchozím diktátorským režimům malý. Příkladem z praxe je právě uvádění představení Legislativního divadla během Boalova působení v radě, kdy pořádal představení na náměstích, v rámci kterých informoval diváky o aktuálním dění, přičemž se k těmto problémům mohli diváci přímo vyjadřovat. Návrhy diváků byly poté zpracovány a předloženy městské radě k projednání, přičemž tímto způsobem bylo navrženo 39 zákonů a schváleno 13 městských vyhlášek. (Remsová, Klapko, 2013)

1.2 Divadlo fórum

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, Divadlo fórum (dále jen DF) je pravděpodobně nejvyužívanější formou DU a ač se často tyto dva pojmy považují za synonyma, není tomu tak, jelikož DF je jen jednou z několika forem DU.

Formát DF vychází z tzv. Simultánní dramaturgie, v rámci které diváci vytváří vlastní scénář, který herci simultánně předvádějí. V této formě byli herci příběhem přímo vedeni diváky, do té doby, dokud nebyli diváci s příběhem spokojeni. Přelomem k DF, byla pro Boala zkušenost z jednoho představení Simultánní dramaturgie, kdy byla jedna divačka s postupem děje velmi nespokojená. Tato žena představení několikrát zastavila a popsala, jak by danou situaci vyřešila. Herci představení znovu přehráli, žena byla však stále velmi nespokojená. Tato situace se opakovala ještě několikrát, až byla žena natolik nespokojená se směřováním děje a zpracováním jejích hereckých poznámek, až sama vstoupila mezi herce a předvedla, jak si řešení situace představovala. Boala tato nečekaná improvizace ze strany divačky natolik zaujala, že se rozhodl diváky vtáhnout do děje. Ne, jen pouhými nápady, ale udělal z nich spoluherce (Uchytilová, 2003).

1.2.1 Příběh divadla fórum

Základní příběh, který se vyskytuje v představení DF bývá označován jako Antimodel, tedy takový příběh, který vždy končí špatně. Tato forma příběhu je zcela záměrná, jelikož by měla diváky přimět uvažovat nad daným tématem, a zároveň by v nich měla vzbuzovat touhu změnit průběh představení takovým způsobem, aby byli s výsledným řešením spokojeni. Základní příběh by se měl každého z diváků alespoň do určité míry dotýkat a měl by vycházet z potřeb celé skupiny, proto je velmi podstatné, aby byl pro danou skupinu zvolen nebo dokonce vytvořen vhodný scénář, který se bude týkat problémů dané skupiny (Čermáková, 1999)

1.2.2 Role v divadle fórum

Každá z postav, které se v představení DF objevují, hraje jasně danou roli. Všichni se však podle Boala mají učit stejnou měrou, jak diváci, tak i herci. Nikdo není více než druhí a nikdo neví lépe než druhí. Všichni se mají společně učit, vynalézat, objevovat a dále rozhodovat. (Hendl, 1983)

Protagonista – herec

Je hlavní postavou příběhu, která se nachází v roli utlačovaného. Ocítá se v různých problematických situacích, které se většinou postupně zhoršují a protagonista tyto situace nedokáže vyřešit správným způsobem, nebo je nedokáže vyřešit vůbec a celá dějová linka protagonisty končí jeho „prohrou“. Postavy, které se v příběhu přímo vyskytují, vycházejí z divadelního principu statusů, tedy vyšší status – nadřazenost, nižší status – podřazenost. Protagonista má v základním příběhu vždy nižší status než ostatní postavy a pro pozitivní změnu je podstatné nalezení způsobu jednání, které povede ke zvýšení statusu protagonisty, tedy vymanění se z podřazeného postavení (Pavlovská, Remsová, 2006).

Herci

Jedná se o další součást tvůrčího týmu DF, která má v základním příběhu přesně určenou dějovou linku a text. Ostatní herci stojí v opozici k protagonistovi příběhu, jsou tedy v roli utlačovatelů a ztvárňují vedlejší role. Pro jejich práci je velmi podstatné, aby měli zároveň dobře zafixovaný text původního příběhu, aby jej mohli několikrát přehrávat ve stejném znění, ale zároveň aby zvládali pružně reagovat na změny které se v příběhu stanou

a improvizovat v nových situacích, avšak stále za svou danou postavu (příčemž tyto principy se vztahují i na protagonistu) (Pavlovská, Remsová, 2006).

Joker

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, postav Jokera funguje na principu moderátora celého představení, a zároveň mediátora interakcí mezi diváky a herci. Joker má nad situací určitou formu moci, jelikož může přerušit jednání postav, nechat herce zopakovat některou scénu nebo se publika ptát na jeho mínění. Zároveň má však představovat současníka a přítele, který se snaží herce, a především diváky provádět příběhem, podněcuje interakci mezi diváky a herci a snaží se vyvolat diskuzi na danou problematiku (Hendl, 1983). Tato role je velmi závislá na charakteru každého člověka, který Jokera zastupuje, tím pádem se do této „postavy“ promítne osobitý přístup komunikace každého člověka, který se v této roli ocitne. Každý Joker, však musí dodržovat určitá pravidla, bez ohledu na svůj komunikační styl. Boal (in Santos, 2016) je popisuje takto:

1. Joker nesmí ovlivňovat diváky a měl by se vyhnout jakékoliv manipulaci. Stále s diváky musí udržovat diskuzi nad jejich návrhy řešení, avšak nesmí nikdy závěry vyvozovat sám. Z toho důvodu jsou jeho nejúčinnějším nástrojem otázky, nikoliv tvrzení.
2. Pravidla techniky vždy divákům vysvětlí a v průběhu představení je nemění. Na diváky, kteří ale pravidla, kvůli individuálnímu pochopení tématu, mohou změnit, je však připraven reagovat.
3. Diváky vede k uvažování, ale také pochybování o správnosti a funkčnosti nových řešení. Zároveň v situaci, kdy divák přejal roli některé z postav, musí posoudit, jestli bylo dané řešení dostačující, a zároveň se snaží danou situaci neukončit předčasně. To vše však na základě pocitů diváků, a ne jen vlastním názoru.
4. Joker musí být obezřetný k využití magické síly k vyřešení konfliktu, v tomto případě musí okamžitě zasáhnout. Stále ale musí být opatrný s odsouzením daného řešení, je vhodnější, aby nechal rozhodnout diváky, zda bylo nabídnuté řešení vhodné a především realistické. Joker také koriguje to, jestli se daná postava, kterou publikum mění, diametrálně nezměnila (z ustrašené, neprůbojné dívky, se nemůže náraz stát emancipovaná asertivní žena). Diváci mohou pouze měnit to jakým způsobem, by takový člověk v dané situaci jednal.

5. Hlavním nástrojem práce Jokera jsou otázky. Pomocí nich a podněcování určitého pochybování o situaci, stavu věci a přístupu k problému, musí vést diváky, k tomu, aby zvládli utřídit své myšlenky. Joker je u veškerých nových myšlenek a jednání v roli asistenta.

Pro roli Jokera je také velmi podstatné fyzické a psychické vystupování jeho představitele. Jakákoliv emoce, fyzický projev nebo afekt Jokera může ovlivnit diváky a to, jak danou situaci vnímají. „*Pokud Joker na jevišti projeví únavu nebo zmatení, přenese unavený nebo zmatený obraz na diváky. Ale pozor! Být dynamický neznamena snažit se ovlivnit výsledek fóra!*“ Boal (in Santos, 2016)

Diváci

Co se týká diváků, přináší Boal nový přístup, který mění pojetí role diváka, jako takové. Boal odmítá diváka, jako pouhého přihlížejícího. V Boalově pojetí by měl divák vždy být nějakým způsobem angažován do příběhu hry. I proto také zavádí pojem spect – actors (do češtiny překládáno jako diváko – herec), který indikuje aktivní zapojení diváků do herecké akce (Boal, 1992) Při prvním přehrání základního příběhu jsou diváci opravdu v roli běžného diváka, ale od druhého přehrání se z nich stávají aktivní účastníci příběhu. Právě od druhého přehrání mají diváci možnost, za pomoci Jokera, příběh kdykoliv zastavit pomocí slova STOP, a buď hercům pouze určit jakým způsobem se má některá z postav chovat, nebo, což bývá Jokerem podporováno více, převzít roli některé z postav a zkusit situaci vyřešit lépe. Tento postup dává divákům možnost problematickou situaci vyřešit za pomoci vlastních názorů a postupů a přímo reagovat na vzniklé situace, ovšem v bezpečném prostředí divadelní hry. Ostatní diváci poté mají možnost nové řešení zhodnotit, schválit nebo zkritizovat a případně zkusit změnit, přičemž jim v této fázi neustále asistuje Joker (Pavlovská, Remsová, 2006).

1.2.3 Pravidla divadla fórum

Aby mohlo představení DF fungovat správně a aby bylo dosaženo hlavního cíle, je potřeba dodržovat předem daná pravidla a principy. Pavlovská (in Pavlovská, Remsová, 2006) vysvětluje základní principy:

- Životní situace, které herci předvádějí musí vždy obsahovat konflikt.

- Slovo STOP slouží divákům jako nástroj k zastavení děje ve chvílích, kdy je, podle jejich uvážení, možné zabránit konfliktu. Poté diváci navrhnou možné řešení konfliktu a situace se se změnami zahraje znovu.
- Kterýkoliv divák má možnost převzít roli některé z postav a příběh zahrát místo ní.

Herecká a vizuální stránka:

- Herci musí čitelně a srozumitelně ztvárňovat charaktery všech postav takovým stylem, aby jednání těchto postav diváci dobře rozuměli.
- Pro to je potřebné využívat dobře zvolené výrazové prostředky.
- Každá z postav by měla mít vlastní vizuální znak, který ji reprezentuje, nejčastěji se jedná o rekvizitu, nebo část kostýmu. Tohoto se využívá pro dokreslení typu postavy (opilec – láhev), ale také pro to, aby si divák, který přijde danou postavu hrát, mohl tento znak převzít a přijmout tak danou roli (Boal, 1992).

Obsah příběhu – dramaturgie:

- Je nutné, aby charaktery jednotlivých postav byly čitelné a rozpoznatelné. Podle toho musí být text příběhu sepsán.
- Protagonista se vždy musí nacházet v problematice situaci, která vychází jak z jednání jeho samotného, tak z jednání ostatních postav (Pavlovská, Remsová, 2006)

1.2.4 Warm up

Důležitou součástí DF jsou uvolňovací hry a cvičení, v rámci DF označované jako warm ups. Tato cvičení probíhají vždy ještě před začátkem samotného představení a účastní se jich všichni diváci a herci. Nelze jednotně určit přesné hry a metody, které by měly být použity. Je potřeba je přizpůsobit potřebám specifické skupiny a specifického představení, přičemž rozhodnutí, jaké aktivity budou použity, závisí na Jokerovi a jeho zhodnocení skupiny a problematiky, kterou se bude navazující představení zabývat. Warm ups jsou nezbytné pro uvolnění formální atmosféry, pro naladění se skupiny na „stejnou vlnu“ a pro přípravu diváků na následující interakce v rámci představení. Zapojení herců do warm ups může také

diváků pomoci odbourat stud a odstranit hranici mezi herci a diváky. Tyto aktivity také pomáhají k nastolení společné atmosféry a uvolnění napětí. Pro Jokera může být warm up také určitou formou screeningu, v rámci kterého se může odhalit dynamika skupiny, nebo aktivnější členové skupiny.

Warm up aktivity mohou vycházet ze zážitkové pedagogiky, z terapeutických uvolňovacích cvičení, nebo z hereckých cvičení. Nejčastěji jde o skupinové aktivity, které nastolí princip „jsme v tom spolu“, může se také ale jednat o aktivity individuální, které připraví diváky na jejich pozdější zapojování do příběhu. Tyto aktivity by na sebe měly navazovat takovým způsobem, aby diváky uvolnily a připravily na průběh samotného představení (Boal, 1992). Příklady jednotlivých aktivit v rámci warm ups, které byly použity v rámci tohoto výzkumu, budou podrobněji popsány v příloze.

DF je tedy specifickou formou divadla, přičemž cílů a výsledků, které z představení vyplynou, je mnoho. Smysl DF je především pedagogický – diváci, ale i herci se vzájemně učí, jak řešit obtížné situace, jak v nich jednat a jakým způsobem mohou své jednání změnit, aby došli k lepšímu výsledku. DF nabízí divákům možnost vyzkoušet si problematické situace, avšak v bezpečném prostředí a řešit je takříkajíc nanečisto (Hendl, 1983). To co DF představuje a k čemu směřuje, popsaly velmi přesně Pavlovská a Remsová (2006) ve své knize: *„Cílem Divadla fórum je, aby diváci na základě zhlédnutého představení a zde nabytých zkušeností se dokázali lépe orientovat a řešit analogické životní situace; aby pochopili, že každý člověk může svým jednáním ovlivnit a změnit situaci; aby lépe pochopili a porozuměli názorům a jednání druhých lidí, dokázali se do nich vcítit; aby si uvědomili, že žádná situace nemá jen jedno řešení, že těch správných může být více; aby nezůstávali lhostejní k problémům jiných lidí; aby našli odvahu postavit se konfliktu a řešit ho“*

2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Tato kapitola se zaměřuje na problematiku ústavní výchovy v České republice, konkrétně na různé formy ústavní výchovy v ČR, dále pak konkrétněji popisuje dětské domovy, a to na úrovni legislativy, důvodů umístění dítěte do dětského domova, prostředí dětského domova a aktérů, kteří se podílejí na výchově. V poslední části této kapitoly je pak popsána problematika související s odchodem z dětského domova, přičemž je zde věnována pozornost legislativě spojené s odchodem z dětského domova, přípravě dětí na odchod z dětského domova, možnostem podpory, které mladí lidé po odchodu mají a problémům, které mohou po odchodu nastat.

Ústavní výchovu primárně upravuje zákon č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči a o změně dalších zákonů. Dále také zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. K ústavní výchově se také vztahuje zákon č. 372/2011 Sb., O zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, zákon č. 561/2004 Sb., O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon) a zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví.

Mezi formy náhradní výchovy, jako je svěřením do péče jiné osoby nebo pěstounství, se řadí i ústavní výchova. Tu nařizuje soud pouze ve výjimečných a závažných případech, kdy se dítě nachází v situaci, v níž je narušen nebo ohrožen jeho duševní, tělesný, či rozumový stav, nebo jeho řádný vývoj do takové míry, která je v rozporu se zájmy dítěte. Soud také může nařídit ústavní péči, v případě, že se objeví závažné důvody, kvůli kterým rodiče dítěte nemohou zabezpečit jeho výchovu. Soud takto činí teprve ve chvíli, kdy dříve určená opatření nepomohla k nápravě. Je třeba zmínit, že svěřením do péče jiné osoby, nebo pěstounství, je upřednostňováno před ústavní výchovou (Zákon č. 89/2012).

Návrh o umístění dítěte do ústavní výchovy podává orgán sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD). Na jeho základě rozhodne soud o nařízení ústavní výchovy, přičemž do zařízení ústavní výchovy je možné zařadit jedince, který ještě nedosáhl věku 18 let. Soud také rozhoduje o zařízení, do kterého bude jedinec umístěn. V tomto rozhodovacím procesu se vyskytuje řada aspektů, které rozhodnutí soudu mohou ovlivnit. Často se jedná o blízkost k předchozímu bydlišti dítěte s rodiči, příbuznými, nebo blízkou osobou (Zákon č. 89/2012).

2.1 Výkon ústavní výchovy

Jak již bylo zmíněno ústavní výchovu nařizuje soud, přičemž ve svém rozhodnutí uvede, do kterého zařízení má být dítě umístěno. Ústavní výchova se nařizuje nejdéle tři roky, může však vždy být prodloužena na dobu následujících tří let. O ukončení ústavní péče rozhoduje soud, v případě že důvody k ústavní péči pominuly, nebo je možné dítěti zajistit jinou než ústavní péči (Zákon č. 89/2012).

Ústavní nebo ochranná péče je zpravidla poskytována dětem a mladistvým ve věku od 3 do 18, případně 19 let věku. Je tak činěno za účelem docílení jejich zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. Plné zaopatření může být poskytováno na základě žádosti jedince i po završení plnoletosti, v případě že se tento jedinec soustavně připravuje na další povolání, nejdéle však do věku 26 let (Zákon č. 109/2002).

V následující části této kapitoly budou přesněji popsána zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Diagnostický ústav

Do diagnostické ústavu mohou být umístěny děti a mladiství, a to na základě rozhodnutí soudu, nebo požadavku osob zodpovědných za výchovu dítěte a na základě vlastní žádosti dítěte. Diagnostické ústavy se rozdělují na dva typy – dětský diagnostický ústav, který je určen pro děti, které ještě nedokončily povinnou školní docházku, a diagnostický ústav pro mládež, pro jedince, kteří mají povinnou školní docházku již dokončenou (Slomek, 2010). Děti a mladiství jsou zde rozděleni do výchovných skupin, na základě věku a někdy i pohlaví jedinců, přičemž tyto skupiny se nejčastěji skládají ze tří až šesti jedinců. Jedinci, kteří jsou do tohoto zařízení umístěni mají nařízené předběžné opatření, nařízenou ústavní výchovu, nebo uloženou ochrannou výchovu. V rámci výchovně-terapeutického pobytu jedince v tomto zařízení, je hlavním úkolem diagnostického ústavu zpracovat komplexní diagnostickou zprávu, která by měla obsahovat návrh výchovných a vzdělávacích opatření, za účelem rozvoje osobnosti jedince, a to včetně doporučení adekvátních metod a přístupů. Dalším důležitým aspektem je požadavek na stabilizaci přijatého jedince, včetně zakotvení potřebných hygienických potřeb, výchovných a režimových návyků. Ze zákona má diagnostický ústav také povinnost monitorovat funkčnost školských zařízení umístěných ve svém územním obvodu a informovat jejich zřizovatele o jejich stavu a dalších potřebách (Jánský, 2014).

Dětský domov

Jedná se o školské zařízení, která zajišťují ústavní výchovu dětem a mladistvým, kteří nemohou být vychováni ve vlastní rodině, nebo jiné formě náhradní výchovy. Dětské domovy jsou pobytová zařízení, která, ve vztahu k dětem, plní funkci výchovnou, vzdělávací a zároveň i sociální. Jedinci, kteří jsou zde umístěni, nemají žádné vážnější poruchy chování a nacházejí se ve věkovém rozmezí tři až osmnáct let. V případě přípravy na budoucí povolání zde mohou být až do 26 let věku. Vzhledem k absenci vážnějších poruch chování, nejsou při těchto zařízeních zřízeny školy, a jedinci, kteří zde pobývají, se vzdělávají v běžných spádových školách (Zákon č. 109/2002). Další specifika Dětských domovů, budou podrobněji rozebrána v další podkapitole, jelikož skupinou, na kterou je tato práce zaměřena, jsou právě děti nacházející se v dětských domovech.

Dětský domov se školou

Jak vyplývá z názvu, jedná se obdobné pobytové zařízení, jako je dětský domov, a to včetně vnitřní organizace, přičemž součástí tohoto zařízení je také škola. V této škole bývají třídy složeny z několika ročníků a vzdělávací program výuky, vychází ze vzdělávacích potřeb jednotlivých žáků. Vzhledem ke spojitosti se školou, bývají děti v tomto zařízení nejčastěji ve věku od šesti let až do ukončení povinné školní docházky. Na rozdíl od běžného dětského domova jsou v tomto zařízení také jedinci se závažnými poruchami chování nebo s trvalými, či přechodnými duševními poruchami, které vyžadují výchovně léčebnou péči. U těchto jedinců není žádoucí, aby navštěvovali běžnou školu. V tomto zařízení mohou také být nezletilé matky se svými dětmi, pokud splňují ostatní podmínky a mají nařízenou ústavní výchovu nebo ochrannou péči. V tomto případě je také potřebné vytvářet a nadále prohlubovat citovou vazbu mezi matkou a dítětem a vést matku k zodpovědné péči o své dítě.

Klienti v tomto zařízení mají, obdobně jako u běžného dětského domova, možnost zde zůstat, v rámci přípravy na budoucí zaměstnání. V případě, že důvody, které vedly k umístění dítěte do dětského domova se školou, pominou, je možné, aby se dítě vrátilo do běžné školy mimo toto zařízení. Opačnou situací je, pokud problémové chování nebo poruchy přetrvávají i po dokončení povinné školní docházky. V takovém případě může být dítě přemístěno do výchovného ústavu (Zákon č. 109/2002).

Výchovný ústav

Klienty tohoto zařízení jsou nejčastěji mladiství, tedy jedinci v rozmezí patnáct až osmnáct let věku, kterým byla stanovena ústavní nebo ochranná výchova. Ve zvláštních případech

zde mohou být přijati i jedinci od dvanácti let, v případě, že mají udělenou ochrannou výchovu a jejich poruchy chování jsou natolik závažné a ohrožující, že nemohou být pouze v dětském domově se školou. Celkově se tedy jedná o jedince s výraznými poruchami chování, kteří kvůli nim nemohou být umístěni v jiné instituci ústavní péče. Úkoly této instituce jsou primárně výchovné, vzdělávací a sociální. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina, která se skládá z nejméně pěti a nejvíce osmi členů. Skupiny se dále mohou dělit například na skupiny pro jedince s uloženou ochrannou a ústavní výchovou, nebo na skupiny pro nezletilé matky a jejich děti (Zákon č. 109/2002).

Ze zákona (109/2002) musejí být v zařízeních pro jedince s uloženou ochranou výchovou provedeny stavební úpravy budov, které zabraňují útěku jedinců ze zařízení. V těchto zařízeních je také zřízen prostor pro výchovně léčebnou péči klientů daného zařízení.

2.2 Dětský domov

Jak již bylo zmíněno dříve, dětský domov (dále jen DD) je školské zařízení, vykonávající ústavní výchovu. V rámci této výchovy, plní DD funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. Za chod DD zodpovídá ředitel, přičemž jeho nadřízeným správním orgánem je krajský úřad, který DD zpravidla zřizuje. Klienty DD jsou převážně děti a mladiství, kteří nemohou pobývat ve vlastní rodině, nebo jiné formě náhradní výchovy (Zákon č. 109/2002). Těmto klientům je zde zabezpečována materiální péče, což zahrnuje stravu, oblečení, náklady spojené se vzděláváním, zdravotní péčí a ubytováním. Dále DD dětem a mladistvým DD poskytuje kapesné, dárky k narozeninám, k Vánocům, dárky při zakončení studia a při dalších běžných příležitostech. DD také hradí náklady spojené se zájmovou činností a zajišťuje věcnou pomoc při odchodu zletilých klientů (Vyhláška č. 438/2006).

2.2.1 Legislativa

Aby bylo možné přesněji popsat fungování DD, pedagogické pracovníky DD, děti, které jsou zde umístěny a jejich možnosti po odchodu z DD, je nejprve potřeba přesně určit legislativní rámec, podle kterého se DD řídí. Legislativní dokumenty, vztahující se k DD by se daly rozdělit do tří základních kategorií:

- **Všeobecná legislativa**

Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí

Zákon 262/2006 Sb., Zákoník práce

Předpisy k bezpečnosti a ochraně zdraví při práci

Předpisy o požární ochraně

Předpisy mzdové a ekonomické

Předpisy hygienické

- **Školská legislativa**

Zákon č. 561/2004 Sb., O předškolním, základním, středním vyšším odborném a jiném vzdělávání

Zákon č. 563/2004 Sb., O pedagogických pracovnících

- **Speciální legislativa**

Zákon č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

Vyhláška č. 60/2006 Sb., O postupu zjišťování psychické způsobilosti pedagogických pracovníků

2.2.2 Důvody umístění dítěte do dětského domova

Jedním z výrazných faktorů, který dítě v DD ovlivňuje v jeho dalším vývoji, je jeho původní rodinné prostředí a důvody, které vedly k jeho umístění do DD. Studie z roku 2011 (Ptáček et al.) uvádí tyto důvody: nedostatečná péče o dítě (66 %); finanční situace rodiny (10 %); případy, kdy rodiče nezvládají problémové chování dítěte (7 %); sociální důvody rodiny (5 %); alkohol v rodině (5 %); týrání (4 %); rodiče ve výkonu trestu (3 %).

Podle statistického informačního systému MŠMT pro školní rok 2024/2025 je v ČR provozováno 137 dětských domovů, ve kterých je celkem umístěno 4308 dětí, přičemž pouze přibližně 1 % tvoří úplní sirotci (Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2024/2025)

Jak již bylo zmíněno, o umístění do ústavní péče rozhoduje soud. Podle Vojtové a Pavlovské (2013) se mezi nejčastější důvody pro rozhodnutí soudu o umístění dítěte do ústavní péče řadí: Neplnění rodičovské povinnosti; Spáchání trestného činu, který ohrožuje zdraví, život,

lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění dítěte, nebo podezření, že k takovému činu došlo; Opakované umístění dítěte do zařízení, které zajišťuje nepřetržitou péči, případně že umístění dítěte do takového zařízení trvá déle než šest měsíců; Ohrožení dětí násilím mezi osobami odpovědnými za péči (nejčastěji rodiči); Děti, které jsou v pozici žadatelů o azyl jsou odloučeny od své rodiny.

Z výše uvedených informací tedy vyplývá, že hlavními důvody, které vedou k umístění dítěte do DD, jsou problémy v rámci původní rodiny. To může dítě výrazně ovlivnit v jeho dalším formování, jelikož právě rodina je primární a často nejdůležitější sociální skupinou v rámci vývoje. Rodina působí jako primární socializační činitel, který dětem předává vzorce chování, nebo systém hodnot. Pomáhá dítěti v tvorbě názoru o světě, učí ho, jak uspokojovat své potřeby, učí ho sociálním interakcím aj (Fisher, Škoda, 2008). Rodina má tedy neopominutelný vliv na celkový rozvoj dítěte, a to včetně rozvoje jeho psychiky, avšak patologické jevy v rodině mohou dítě vážně poškodit (Vágnerová, 2005).

2.2.3 Prostředí dětského domova a aktéři výchovy

V ČR jsou již od roku 2002 základní formou DD domovy rodinného typu, přičemž základní organizační jednotkou je rodinná skupina. V rámci jednoho DD může být zřizováno nejméně dvě a nejvíce šest rodinných skupin a v jedné skupině může být nejméně šest a nejvíce osm dětí. Při umístění dítěte do rodinné skupiny se bere v potaz pouze snaha zařadit sourozence do jedné skupiny, věk ani pohlaví zde nehrají výraznou roli. Co se týká terminologie, je označení rodinná, zvoleno zcela záměrně. Poukazuje na snahu DD přiblížit se co nejvíce prostředí běžné rodiny, a to například vybavením bytu, nebo jeho velikostí. Rodinná skupina a rodina však nejsou synonyma. I přes veškeré snahy, nemůže DD dítěti ani mladému člověku plně nahradit rodinu, je třeba si uvědomit, že původní rodiny dětí a mladistvých nezmizely a jsou neustále ovlivňují životní osudy dětí. Stejně jak je tomu v běžné rodině, je i režim rodinné skupiny je navázán na režim školního roku. Tento režim je odlišný pro různé věkové kategorie, v závislosti na tom, jaké školní zařízení navštěvují, přičemž detaily jsou specifikovány ve vnitřním řádu DD. Stejně jako v běžné rodině, se děti po návratu ze školy zapojují do fungování rodinné skupiny. Jejich aktivity koordinuje vychovatel, který dohlíží na přípravy do školy a kontroluje záležitosti spojené se školou, dohlíží na běžný chod rodinné skupiny, objednává a případně doprovází dítě k lékaři, nakupuje s nimi, společně připravují jídla a celkově se dětem věnuje (podobně jako rodič). Dále také spolupracuje s OSPOD, nebo komunikuje s rodinnými příslušníky dětí a mladistvých. Aby však bylo možné se konkrétněji věnovat potřebám jednotlivých dětí, mívá vždy jeden vychovatel jedno

až dvě „kmenové“ děti, u kterých je zodpovědný za veškeré záležitosti spojené s jejich pobytem v DD. Během školních prázdnin se poté vychovatelé společně s dětmi účastní různých rekreačních aktivit, které jsou DD pořádány (Daněk, 2025).

Aby DD mohl správně fungovat a pomáhat dětem, je potřeba soustava různých pracovníků. Jedná se o ředitele, který má na starosti především organizační činnost, sociálního pracovníka, který zajišťuje sociální agendu a o vychovatele, kteří vykonávají přímou pedagogickou činnost s dětmi. Součástí pracovního týmu DD jsou dále také noční vychovatelé, kteří zajišťují dohled nad dětmi a mladistvými během noci, ekonom, účetní, údržbář a kuchyňský personál, v případě že má DD zřízenou vlastní jídelnu. V současné době se však objevují společenské a politické tlaky na rušení jídelen, které jednak vycházejí chápání této součásti DD jako přežitku z časů kolektivistického chápání DD, jednak z celospolečenských snah o transformaci DD k menším rodinným skupinám, které by byly soběstačné a více by se přibližovaly ke klasické rodině. V naposled zmíněném případě by vychovatel se svou malou skupinkou fungoval v prostředí i mimo DD, a obstarával by společně s dětmi veškeré věci potřebné pro chod domácnosti, včetně vaření, praní, nebo oprav a údržby v rámci domácnosti. Asi nejpodstatnějším pracovníkem DD je tedy vychovatel, který dětem zprostředkovává přímou pedagogickou činnost (Daněk, 2025). Vychovatel je pedagogickým pracovníkem, jehož práci upravuje zákon č. 109/2002 Sb. Ten říká:

- *„Pedagogičtí pracovníci zařízení [...] vzdělávají a vychovávají děti a klienty v souladu s cíli výchovy a vzdělávání, stanovenými tímto zákonem a dalšími právními předpisy. [...]*
- *Pedagogickým pracovníkem zařízení [...] může být pouze ten, kdo vedle předpokladů stanovených zákonem o pedagogických pracovnících splňuje předpoklad psychické způsobilosti.“*

Dále zákon O pedagogických pracovnících (563/2004) také specifikuje požadavky na odbornou kvalifikaci vychovatelů:

„Vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost [...] ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, nebo ve středisku výchovné péče, získává odbornou kvalifikaci:

- *vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku,*
- *vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na speciální pedagogiku, nebo*
- *vzděláním stanoveným pro vychovatele podle odstavce 1 a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na speciální pedagogiku.“*

Tyto zákonem dané požadavky na pozici vychovatel v DD zajišťují odbornou způsobilost, ale ukazuje se, že pro komplexní práci s dětmi v DD a jejich rozvoj jsou potřeba další předpoklady.

Vychovatel by měl být takovou osobností, která je odolná vůči stresu, je velmi trpělivá, a to jí pomáhá ke kooperaci s různými osobnostmi dětí a mladistvých, které se nacházejí v DD. Pro práci s dětmi a mládeží je neopominutelnou osobnostní složkou vychovatele jeho kladný vztah k dětem a mládeži a jeho vyzrálá osobnost (Sekera 2009). Vychovatel by měl především u dětí rozvíjet hodnoty, postoje a vlastnosti, které jsou v souladu s postoji společnosti (Bendl 2015). Dle Matějčka (2005) je pro vychovatele důležité navázat s dítětem dostatečně hluboký vztah, který, mimo jiné, vede k přijetí pedagogického snažení vychovatele dítětem, a to i přesto, že jedinec umístěný v DD není dítětem vychovatele.

Děti ve školním věku neočekávají a ani nechtějí, aby jim vychovatel nahradil rodiče, Děti vychovatele vnímají spíše jako někoho, kdo jim může poskytovat oporu v těžkých životních situacích (Škoviera, 2007). Výrazným aspektem práce vychovatele v DD je také dualita tohoto povolání, která ho často nutí jednat více jako rodiče nežli pedagogického pracovníka. Jak již bylo zmíněno dříve v této kapitole, vychovatel v DD zaopatřuje dítě v běžných situacích a pomáhá mu v běžných denních činnostech. Zároveň však musí vést s dětmi profesionální terapeutickou činnost a poradenství, které se týkají jak běžného života dětí, tak přípravy na odchod z DD (Kraus, 2001).

Pozice vychovatele je velmi náročná z mnoha různých důvodů. Ať už jde o psychickou, fyzickou, nebo sociální stránku tohoto povolání, přičemž sociální únava, způsobená velkým množstvím sociálních kontaktů během dne, může být velmi náročná, i vzhledem k tomu, že vychovatelé musí obdobné problémy řešit i ve svých vlastních domácnostech (Kraus,

2001). Dalším problémem, spojeným s výchovatelskou péčí je vnitřní dilema jednotlivých vychovatelů, které se týká otázky: Do jaké míry by měl být vychovatel ideálním rodičovským vzorem a do jaké míry odborným poradcem dítěte? Současná transformace DD k rodinnému typu, vede i vychovatele k aktivnějšímu zapojení se do aktivního utváření dítěte (tedy do pozice rodičovského vzoru) (Škoviera, 2007).

2.3 Problematika odchodu z dětského domova

Odchod dítěte z DD je výrazným zlomem v jeho životě. Pro to, aby tento krok mohlo učinit a začlenit se co nejlépe do společnosti je však potřeba mnoho různých opatření. Často se zmiňuje, že příprava na odchod z DD začíná ve chvíli, kdy dítě do dětského domova nastoupí (Běhounková, 2012). V této kapitole budou postupně popsány aspekty odchodu z DD, jako legislativa, proces přípravy na samotný odchod, možnosti následné podpory po odchodu z DD a problémy, které u dětí mohou v souvislosti s odchodem nastat.

2.3.1 Legislativní zakotvení procesu přípravy na samostatný život

Jak již bylo zmíněno, v ČR je provozováno 137 DD, ve kterých je celkem umístěno 4308 dětí, přičemž každý rok opustí DD téměř 1000 dětí (Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2024/2025). V ČR však neexistuje jednotná metodika, nebo manuál, který by jasně vymezil a sjednotil postupy během přípravy mladistvých na odchod z DD a následný vstup do života (Štenclová, 2018). Tato příprava tedy plně závisí na uvážení jednotlivých DD a jejich personálu (Běhounková, 2012). Zákon 109/2002 Sb., ukládá povinnosti řediteli DD – informovat místní obecní úřad o odchodu dítěte a zprostředkovat mladému dospělému kontakt se sociálním kurátorem, v případě, že dotyčný odchází z DD z důvodu zletilosti a sám má zájem o spolupráci s kurátorem. Tento zákon také řeší poradenskou pomoc v případě nepříznivé životní situace po odchodu z DD, poskytování věcné nebo jednorázové finanční pomoci, nebo možnost setrvání v DD i v období zletilosti, v případě soustavné přípravy na budoucí zaměstnání (maximálně do 26 let věku). V neposlední řadě se také zabývá tvorbou programu rozvoje osobnosti, přičemž právě tento individuální plán pomáhá dítěti, mimo jiné, v přípravě na vstup do běžného života. Mezi další zákony, které souvisí s problematikou odchodu z DD se řadí zákon 108/2006 Sb., O sociálních službách, který například řeší pomoc odborného poradenství, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při zařizování osobních záležitostí nebo doprovázení, nebo zákon 111/2006 Sb., O pomoci v hmotné nouzi, který se zabývá mimořádnou okamžitou pomocí. Je však třeba zmínit, že některé z těchto zákonů přesně

neurčují, jak dlouho má být určitá pomoc jedinci poskytována (Běhouňková, 2012). Další podstatnou částí legislativy týkající se odchodu z DD jsou vyhlášky, konkrétně vyhláška 439/2006 Sb., která se zabývá tvorbou individuálního plánu dítěte a vyhláška 438/2006 Sb., která řeší individuální bytové jednotky. Naposledy zmíněná vyhláška doporučuje DD zřízení samostatné bytové jednotky, nebo jednotek, ať už přímo v areálu DD, nebo v jeho blízkosti. Dítě může být do takové jednotky umístěno na základě vlastní žádosti, pokud dosáhlo alespoň šestnácti let věku a zároveň splňuje ostatní kritéria stanovená vnitřním řádem DD. V rámci takovéto jednotky může být maximálně skupina tří dětí, které mají k dispozici vlastní přidělené finance a chod této malé domácnosti si zařizují samy. Tato forma může být pro dítě velmi přínosná, jelikož má možnost si samo vyzkoušet hospodaření a sebeobsluhu bez větších vnějších zásahů, avšak pouze ve cvičném prostředí (Vyhláška 438/2006).

2.3.2 Příprava na odchod z dětského domova

Pro mladého dospělého je odchod z DD velmi náročnou etapou jeho života, v rámci které hraje výraznou roli podpora. Příprava dítěte na samostatný život je běžnou součástí každodenního života, ať už v běžné rodině, nebo v zařízení. Rozdílnost mezi rodinou a zařízením se však nejvíce projevuje v organizaci tohoto procesu. Zatímco v běžné rodině se dospívající připravuje na samostatný život průběžně a neorganizovaně, v zařízení je dospívající na svůj odchod systematicky připravován. Tato příprava je uskutečňována během každého dne a měly by do ní být zapojeny všechny věkové skupiny dětí. Jedná se o činnosti, které souvisí s fungováním rodinné skupiny, sebeobslužné činnosti, každodenní povinnosti, osvojování si užitečných dovedností, nebo odpovědnost a tolerance. Součástí této přípravy je také učení se finanční gramotnosti v praxi, tedy pomocí nakládání s vlastními penězi, učení se smysluplně trávit volný čas, nebo navazování sociálních vztahů. Pracovníci DD také dětem pomáhají s výběrem školy a budoucí pracovní kariéry, přičemž vycházejí ze zájmů a nadání dítěte (Běhouňková, 2012).

Jak již bylo zmíněno, příprava na odchod z DD začíná již od chvíle, kdy dítě do DD nastoupilo. Tato příprava by se dala rozdělit na tři fáze. První fáze, zahájení, by měla probíhat od chvíle, kdy dítě do DD nastoupí. Druhá fáze začíná během umístění dítěte do DD. Během této fáze je podstatné určit jednoho konkrétního pracovníka, tzv. klíčového pracovníka, který se konkrétnímu dítěti bude v rámci tohoto procesu věnovat. Jeho povinností tedy je příprava jedince, rozšiřování jeho dovedností a znalostí, příprava na budoucí zaměstnání apod. Třetí fáze bývá označována jak fází návratu, přesněji návratu

do běžného života, nebo původní rodiny. V této fázi je velmi důležitý „doprovod“ odborníka, který mladému dospělému pomáhá na této cestě a zároveň se k němu může mladý dospělý kdykoliv obrátit v případě nutnosti pomoci (Běhounková, 2012). Tímto odborníkem může být například sociální pracovník OSPOD, u něj je však problematická absence důvěrnějšího vztahu s dítětem, kvůli méně častému kontaktu (Chábová, 2022).

2.3.3 Možnosti podpory po odchodu z dětského domova

„Vstup do „reálného života“ je okamžik, kdy dítě opouští ústavní zařízení a mělo by se již coby „dospělý“ postarat samo o sebe“ (Běhounková, 2012). Tato citace velmi dobře popisuje představu o ukončení ústavní péče, autorka však zároveň uvádí, že samostatný život po odchodu z DD sebou nese i problémy, jelikož klade vysoké nároky na jedince v oblasti citové stability, kritického myšlení a obecnou adaptabilitu na nové sociální paradigma. Proto by podpůrná opatření měla být součástí individuálního plánu přípravy jedince na odchod z DD (Běhounková, 2012). Individuální podporu po odchodu z DD může zajišťovat sociální kurátor (MPSV 2023), ten však obdobně jako sociální pracovník OSPOD často nemá s mladými dospělými důvěrnější vztah, a proto tito jedinci jeho služby často přestanou využívat (Chábová 2022). Běhounková (2012) zároveň popisuje, že v zákoně, který poradenské služby po odchodu z DD řeší (zákon 109/2002), je formulace vágní a nespecifikuje konkrétní obsah, formu nebo rozsah této služby.

Co se týká finanční podpory, má mladý dospělý při odchodu z DD nárok na tzv. odchodné ve výši 15 000 – 25 000 Kč. To slouží na zajištění základních náležitostí souvisejících se samostatným bydlením (Jůzová, Kotalová, MPSV). Pokud bylo odchodné méně než 25 000 Kč, má jedinec také nárok na jednorázový zaopatřovací příspěvek ve výši 28 750 Kč. V případě studia, které je soustavou přípravou na budoucí povolání, má jedinec nárok na opakovaný měsíční zaopatřovací příspěvek ve výši 17 250 Kč, maximálně však do 26 let věku (Úřad práce, Zaopatřovací příspěvek).

Bydlení po odchodu z DD je také jednou součástí individuálního plánu, který se aplikoval ještě v rámci DD. Vychovatelé mohou ještě před odchodem mladým dospělým pomoci vyhledat si vlastní bydlení a seznamují je s tím, jaké možnostmi bydlení po odchodu z DD mají. Tyto možnosti by se daly rozdělit do dvou kategorií: samostatné bydlení a bydlení s možností podpory. Do samostatného bydlení patří podnájem, spolubydlení, ubytovny (krátkodobé bydlení), startovací a cvičné byty (viz kapitola 2.3.1 *samostatná bytová jednotka*) městské byty a sociální byty. Sociální byty, společně se startovacími

a cvičnými byty, jsou v této kategorii jedinou možností bydlení, která je primárně určena mladým lidem po odchodu z ústavní výchovy. Bydlení s možností podpory se od samostatného bydlení liší možností pomoci ze strany různých odborníků. Mladí lidé ho využívají většinou ve chvíli, kdy se ještě necítí být připraveni bydlet úplně bez pomoci, nebo ve chvíli, kdy samostatné bydlení nevyšlo. Mezi bydlení s možností podpory patří azylové domy, noclehárny, domy na půl cesty a zařazuje se sem i návrat k původní rodině. Právě návrat k původní rodině se může pro mladého dospělého jevit jako nejlepší možnost bydlení po odchodu z DD, často sebou však přináší množství problémů.

Azylové domy jsou rozděleny na domy jen pro muže, jen pro ženy, pro matky s dětmi i pro celé rodiny, obecně jsou však určeny pro lidi, kteří se dostali do nepříznivé životní situace. Před přijetím mají pracovníci azylového domu se zájemcem o bydlení vstupní pohovor, během kterého zjistí, s čím potřebuje jedinec pomoci a na základě toho vytvoří individuální plán. Zároveň také zájemce seznámí s pravidly, která musí dodržovat, aby zde mohl bydlet. V azylovém domě je klientům poskytováno v rámci individuálního plánu poradenství a pomoc s hledáním práce nebo bydlení.

Noclehárny jsou určeny pro lidi bez domova a jsou rozděleny podle pohlaví. Slouží pouze k přespaní a uspokojení základních fyziologických potřeb.

Domy na půl cesty jsou v této kategorii jedinou možností bydlení, které je primárně určeno pro mladé dospělé po odchodu z ústavní výchovy. Domy na půl cesty řeší zákon 108/2006 a vyhláška 505/2006, která více specifikuje základní činnosti, které jsou zde poskytovány. Klientům je zde kromě ubytování také poskytováno zprostředkování kontaktu se sociálním prostředím, pomoc při uplatňování práv, sociálně terapeutická činnost nebo pomoc při obstarávání osobních zájmů. Ubytování je zde poskytováno maximálně na jeden rok, jedincům do 26 let věku, přičemž tito jedinci si v rámci pobytu musí budovat pracovní návyky, anebo se snažit o zařazení na pracovní trh. Dále také musejí dodržovat pravidla stanovená vnitřním řádem domu na půl cesty a starat se o běžnou údržbu domácnosti a obstarávání svých potřeb. Smlouva je zde převážně sjednávána na jeden měsíc s možností prodloužení a maximální nájem na jeden den je ze zákona určen na 195 Kč (Nadace Sirius, 2017). Domy na půl cesty jsou tedy službou sociální prevence a jsou využívány převážně při řešení praktických situací, které nastávají po odchodu z DD, jsou tedy určitým přechodovým stupněm mezi životem v DD a samostatným životem. Největší překážkou domů na půl cesty je jejich nízký počet. V roce 2025 je v rejstříku registrováno 22 domů na půl cesty (MPSV,

registr poskytovatelů služeb, 2025) což je nedostačující pro všechny mladé dospělé, kteří odcházejí z DD.

2.3.4 Problémy spojené s odchodem z dětského domova

Odchod z DD sebou nese velké množství problémů. Nejedná se jen o problémy se zaopatřením, mnohem větší roli hrají problémy psychické a emoční, které ovlivňují mladého dospělého v jeho sociálních interakcích, přičemž velká část těchto problémů vyplívá z předchozích narušených sociálních vztahů. Lidé, kteří odchází z ústavní péče se mohou potýkat s různými rizikovými faktory. Tito jedinci zažili během života různé traumatické zážitky, které nadále ovlivňují jejich život, jelikož během pobytu v DD nebyly vyřešeny. Častým problémem může být také následná stigmatizace (Matoušek, 2019). Lidé, kteří vyrůstali v jakékoliv formě náhradní péče se setkávají s pocitem odlišnosti, stigmaty, nebo šikanou na základě stigmatu (Neagu, 2017). Matoušek (2019) také uvádí, že lidé, kteří odchází z DD často nemají dokončené vzdělání, nemají hmotné zajištění, a navíc často ani nejsou ochotni přijmout pomoc od státních institucí – to označuje jako „únavu ze systému“.

Mladé lidi, kteří odcházejí z ústavní výchovy, rozdělil Stein (2006) do tří typů, podle jejich úspěšnosti přechodu do samostatného života.

První kategorii označuje jako **Posunuvší se** (moving on), přičemž lidé tohoto typu přechod do samostatného života zvládli úspěšně a posunuli se. Nejspíše během svého života zažili větší míru stability, a to i na úrovni vztahů. Dokázali se psychicky vyrovnat se svými vztahy s rodinou do takové míry, aby se od nich mohli odpoutat a posunout se v životě dál. Jejich příprava na odchod z ústavní výchovy byla postupná a k odchodu došlo až v pozdějším věku, přičemž tento odchod byl plánovaný. Zároveň také dosáhly určitých úspěchů v rámci vzdělání. Jejich zkušenost z ústavní péče jim pomohla i dále využívat nabízenou pomoc a často udržují i nadále kontakt s pracovníky DD. Obecně se tito lidé na samostatný život těší, přijímá výzvy s ním spojené a mají větší kontrolu nad svými životy.

Druhou kategorií jsou **Přeživší** (survivors), přičemž lidé z této skupiny během života žily větší míru nestability než skupina první. Z ústavní péče nejspíše odešli v mladším věku, pravděpodobně bez dokončeného vzdělání nebo kvalifikace. V běžném životě se pravděpodobně potýkali s dalšími problémy a nejistotami, a to včetně málo placené příležitostné práce, nezaměstnanosti a období bezdomovectví. Často se u nich také vyskytují problémy v profesních a osobních vztazích, a to kvůli vzorcům závislého chování. Tito lidé však často věří, že problémy, kterým čelili jim pomohly osobnostně vyžrát a stát

se soběstačnými. Často se také označují za „přeživší, tvrdší“ nebo že si vzájemně „kryjí záda“. To vše ale odporuje faktu, že jsou závislí na službách, které jim pomáhají s financemi, bydlením a osobní asistencí.

Třetí kategorií jsou **Oběti** (victims), přičemž tito lidé v této skupině jsou nejvíce znevýhodnění. Během dospívání měli ještě před vstupem do ústavní péče nejvíce zraňující rodinné zkušenosti, které nebylo možné během ústavní péče možné vykompenzovat. V rámci ústavní výchovy se vyskytovala velké míra diskontinuity, která narušila jejich osobní vztahy, a navíc také vztah ke vzdělávání. Z ústavní péče odešli velmi brzo a v době odchodu byly jejich šance na úspěch mizivé. Po odchodu nejspíše následovalo období nezaměstnanosti, obtíží se zajištěním bydlení a bezdomovectví. U těchto jedinců je také velmi pravděpodobná izolovanost, osamělost a duševní poruchy.

Výrazným problémem, který může u mladých lidí po odchodu z DD nastat, je návrat k původní rodině. Tento návrat může vycházet z různých faktorů, přičemž jedním z nich je hledání vlastní identity a osamělost. Dle průzkumu Příprava mladých dospělých na samostatný život, se mladí dospělí po odchodu z DD často snaží zavděčit svým biologickým rodičům, vynakládají snahu na to být milováni, avšak často k tomu využívají nevhodné způsoby, jako je obstarávání peněz pro své rodiče, například půjčkami, což může vést k budoucím problémům. Tito lidé se tedy znovu setkávají s nějakým způsobem zneužívání ze strany svých nejbližších (Chábová, 2022). Dalším faktorem, vedoucím k návratu k biologické rodině, může být řešení bytové situace. Problém v tomto případě může nastat, pokud rodina nezlepšila nepříznivou situaci, která vedla k odebrání dítěte. V tom případě se mladý dospělý vrací do „patologického rodinného prostředí“, kde může dále dojít k nějakému druhu zneužívání, nebo okradení jedince ze strany jeho nejbližších (Gottwaldová, 2006).

Další možné problémy, které mohou mladého dospělého ovlivnit v jeho samostatném životě, jsou spojené přímo s ústavní výchovou. Ta, kvůli své formě, sebou nese množství problémů, které se mohou odrazit na mentalitě dítěte a přenést se až do mladé dospělosti. Mezi tyto problémy se také řadí:

Efekt zlaté klece, který popisuje situaci, kdy si dítě zvykne na určitou míru materiálního zajištění, kterou například dětské domovy poskytují. To může ovlivnit i systém hodnot jedince. Ve chvíli, kdy se pak mladý dospělý dostane do běžného života, snaží se jakýmkoliv způsoby zajistit si stejnou úroveň materiálního zajištění, na kterou by zvyklý

z ústavní výchovy, což ale může vést k dalším problémům, nejčastěji spojeným se zadlužením (Pěnkava, 2011).

Deprivační syndrom, což je psychická stav, který vzniká ve chvíli, kdy základní psychické potřeby člověka nejsou v potřebné míře a dostatečně dlouho uspokojovány, přičemž děti v ústavní péči jsou tomuto syndromu více náchylné. Citová deprivace často vzniká ve chvíli, kdy je dítě vychováváno bez rodiče, nebo v nestabilním prostředí (Matoušek, 1999).

Skleníkový efekt, což je označení pro stav, kdy si jedinec navykne na pravidelný režim zařízení ústavní výchovy do takové míry, že po odchodu je pro něj orientace v běžném životě velmi náročná (Matoušek, 1999). Tento stav bývá také označován jako institucionalizace jedince, kdy se tento jedinec stane na systému daného zařízení natolik závislý, že života mimo instituci není schopen. Po odchodu z DD to může vést k vyhledávání péče dalších ústavních zařízení (Vávrová, 2016).

3 PREVENCE

Tato kapitola bude věnována rozdělení prevence, poté konkrétnímu popisu primární prevence a jejích druhů, metodám, které se v rámci prevence využívají a v závěru primární prevenci v prostředí DD.

Prevence se z pedagogického hlediska definuje jako „*soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejm. onemocněním, poškozením a sociálně- patologickým jevům.*“ (Průcha, Walterová, Matoušek, 2013). Pojem, který se ve spojitosti s prevencí často také objevuje, je **rizikové chování** (RICHŮ). Jedná se o chování, které pro jedince představuje problémy, ohrožení nebo další negativní dopady, ale zároveň může být z důvodu pocitu osobního zisku jedincem považováno za pozitivní. RICHŮ může být také charakterizováno, jako souhrn projevů chování jedince, které ohrožují jeho samotného, avšak mohou také ohrožovat celou společnost (Bělík, aj., 2017). Podle Čecha (in Miovský et al., 2015) je prevence souhrnem všech opatření, která se zaměřují na předcházení, nebo minimalizaci jevů spojených s RICHŮ a jeho dalšími důsledky. Mezi tyto důsledky autor řadí související poruchy a poškození, zároveň však také samotné projevy RICHŮ, které ohrožují společnost.

Prevence se rozděluje do tří hlavních stupňů – primární, sekundární a terciární.

Primární prevence – Bývá definována, jako zamezení výskytu RICHŮ u jedinců nebo skupin, u kterých se však projevy RICHŮ ještě nevyskytly (Pavla, Martanová, 2012). Aktivita, které primární prevence obsahuje, se zaměřují na předcházení rizikovým projevům chování (Kalina, 2008).

Sekundární prevence – Narozdíl od primární prevence, se prevence sekundární snaží již existující nežádoucí jevy včas odhalit a pracovat na jejich zlepšení, nebo odstranění. Tento proces probíhá již ve fázi vzniku RICHŮ (Kalina, 2008).

Terciární prevence – Zaměřuje se na pomoc jedincům, u kterých se nežádoucí chování nebo RICHŮ již vyskytuje a zároveň se u těchto jedinců objevují další negativní jevy. Hlavním cílem terciární prevence tedy je zabránit vzniku dalších komplikací u těchto osob. (Průcha, Walterová, Mareš, 2013)

V následující kapitole bude přesněji popsána primární prevence a její rozdělení, jelikož program, kterým se tato práce zabývá, je programem primární prevence.

3.1 Primární prevence

Primární prevence je velmi stylizovanou činností, která se zaměřuje pouze na část populace bez bližší specifikace a nebere v potaz aktuálnost dané prevence (Janiš st., Skopalová, Janiš ml., 2017). Dříve docházelo k neurčitosti pojmu primární prevence, proto Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) zavedlo rozdělení primární prevence na **specifickou** a **nespecifickou**.

Nespecifická primární prevence v sobě obsahuje aktivity, „*podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času.*“. Do tohoto typu prevence tedy lze zařadit jakékoliv volnočasové aktivity a aktivity které jedince seznamují se společenskými pravidly, jejich dodržováním a posilováním jeho odpovědnosti za sebe samého. Dále se může jednat o aktivity, které podporují zdravý rozvoj osobnosti jedince. Národní strategie primární prevence 2019–2027 uvádí, že aktivity nespecifické primární prevence by měly být zaměřeny zejména na děti z DD (MŠMT 2019).

Specifická primární prevence je složena ze všech aktivit, které se konkrétně zaměřují „*na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování*“. Tyto aktivity jsou vždy zaměřeny na konkrétní oblast RICHŮ, kterou je vhodné eliminovat ještě před jejím vznikem (MŠMT, 2019). Specifickou primární prevencí je možné dále dělit podle skupiny, na kterou je zaměřena. Do tohoto rozdělení patří:

Všeobecná primární prevence se zaměřuje na širší populaci jedinců, a to bez ohledu na úroveň vystavení rizikům. V tomto druhu prevence se zohledňuje pouze věkové složení skupiny a rysy skupiny, dané sociálními faktory. Všeobecná prevence se zaměřuje převážně na větší skupiny a aktivity, které se v rámci této prevence objevují, může provádět i školní metodik prevence (Černý, 2010).

Selektivní primární prevence je již zaměřena na skupiny, u kterých je vyšší riziko vzniku některé formy RICHŮ. Tento druh prevence se zaměřuje převážně na menší skupiny, nebo jednotlivce. Pracovník, který tuto prevenci vykonává, by měl být preventistou (Marádová, 2006).

Indikovaná primární prevence je zaměřená na jedince, kteří jsou RICHŮ vystaveni, nebo se u nich už projevuje. Aktivity, které spadají do tohoto druhu prevence, směřují k co nejčasnějšímu zachycení problému, což vede k zavedení vhodné intervence. Z toho vyplývá, že preventista, nebo poradenský pracovník zhodnotí stav a specifika

daného problému a následně navrhne vhodná řešení. Pracovník, který tuto prevenci vykonává, by měl mít vzdělání v psychologii, nebo speciální pedagogice (Černý, 2010).

V rámci primární prevence je také potřeba zmínit metody které se zde využívají. Tyto metody fungují jako způsob, kterým lze dosáhnout předem určeného cíle preventivního programu. Tyto metody se liší, v závislosti na specifických skupiny, pro kterou je preventivní program určen. Mezi tato specifika se řadí psychologické zvláštnosti účastníků preventivního programu, jejich sociální a profesní zaměření, jejich způsobilost k učení, systém hodnot, potřeby a zájmy jednotlivých účastníků, ale také praktické zkušenosti lektora (Skácelová, in Miovksý, 2015). Skácelová (in Miovský, 2015) popisuje čtyři kategorie metod v rámci primární prevence:

Metody slovní monologické, u kterých je důležité porozumění slovnímu výkladu přednášejícího, ze strany posluchačů. Mezi tyto metody se řadí:

- **Vyprávění**, tedy předávání znalostí pomocí konkrétního vyprávění. To by mělo být živé, dramatické, věcné a mělo by u posluchačů vyvolávat citový zájem. Tato metoda je vhodná především pro mladší děti.
- **Vysvětlování**, které daný jev vysvětlí posluchači takovým způsobem, že jej dokáže pochopit a osvojit si ho.
- **Přednáška**, která je nejtěžší metodou, jelikož vyžaduje vysokou míru soustředění v delším časovém úseku. Proto je vhodná především pro jedince starší, jelikož dokáží udržet pozornost déle.

Metody slovní dialogické vedou k zapojení všech účastníků programu, jelikož jejich základní formou je diskuze. I proto se využívají především při práci ve skupinách. Mezi tyto metody se řadí:

- **Rozhovor**, v němž během komunikace více osob dochází k výměně názorů, která vede k nalezení odpovědí na konkrétní otázky.
- **Práce s textem**, je ojedinelou metodou, během které účastníci vyhledávají informace v literatuře, ať už běžné, nebo odborné, nebo i na internetu.
- **Napodobování** podporuje přirozené pozitivní vzory mezi vrstevníky. Tato metoda je založena právě na přebírání vzorců chování od různých „vzorů“

(často osob starších, než jsou účastníci), ať už je toto převzetí záměrné či nikoli.

Metody aktivizační kladou důraz na přemýšlení a řešení daného problému. Aby splňovaly svůj účel, musejí být dostatečně poutavé, a zároveň by měly rozvíjet kompetence účastníků a dobré klima v rámci skupiny. Tyto metody jsou náročné, co se týká jejich přípravy a času. Velký faktor však také hraje prostředí a udržení kázně účastníků. Mezi tyto metody se řadí:

- **Diskuse**, během které přednášející a účastníci komunikují a vyměňují si názory, o kterých dále diskutují.
- **Řešení problému** vede účastníka k vyhledávání a následnému třídění informací a k pokládání otázek, které vedou k řešení problému. Tato metoda je založena na myšlení.
- **Metoda situační** má několik výhod, jako je podpora aktivního sociálního učení, využití teoretických poznatků a řešení konfliktů pomocí emocionálního působení, jelikož přibližuje problematiku v reálné situaci. To účastníky vede k přijetí dané problematické situace a sžití se s ní. Tato metoda se skládá ze tří fází: Prezentace problému, hledání informací, řešení a rozbor navržených řešení a vyhodnocení výsledků.
- **Metoda inscenační** se zakládá na aktivním učení, v rámci modelových situací. Tato metoda je rozdělena do tří fází (přípravná, realizační a hodnotící), během kterých účastníci danou situaci předvádějí. Do této metody by se dalo také zařadit představení Divadla fórum, u kterého však diváci příběh nejprve shlédnou a až poté se do něj zapojují.

Metody komplexní, označované také jako organizační formy činnosti, jsou metody skupinové práce využívané v rámci primární prevence. Mezi tyto metody se řadí:

- **Brainstorming** směřuje k hledání co nejvíce možných řešení dané situace a následnému hodnocení jejich účinnosti. Tato metoda podporuje tzv. rozbíhavé myšlení jedince, které je důležité pro hledání různých řešení problému. Tato metoda je spíše vhodná pro menší skupiny.
- **Mediální technologie** využívá audiovizuálních programů. Důležité je tuto metodu správně začlenit mezi ostatní použité metody, jelikož účastníci jsou

zde v pasivní pozici. I proto je potřeba tuto metodu správně kombinovat s aktivizačními metodami.

3.2 Primární prevence v rámci dětského domova

RICHO a jeho projevy se pravidelně objevují i v rámci DD, přičemž tyto problémy jsou specifikovány nejrůznějšími faktory, které dítě v DD ovlivňují. Mezi tyto faktory se řadí důvody, které vedly k umístění dítěte do DD, agrese, nebo narušená socializace. Projevy těchto dětí jsou často ovlivněny kombinací výše uvedených a dalších faktorů, ke kterým se může také přidat snaha o získání pozornosti, stěhování do nových zařízení, nebo odloučení od biologické rodiny (Doležalová in Miovský, 2010). To vše klade vysoké nároky na vychovatele, dobrá znalost problematiky však nestačí. Podstatnou roli zde hraje osobnost vychovatele, jeho schopnosti práce se skupinou a vztahy uvnitř ní, schopnost vytvářet a následně udržovat dobré vztahy mezi vychovatelem a dětmi, ale i jeho osobní postoj k jednotlivým typům RICHO. Celková koncepce RICHO je v dnešní době velmi obsáhlá, což vede k potřebnosti multidisciplinárního přístupu. Vychovatel se v rámci prevence zaměřuje na kvalitu současného, ale i budoucího života jedince a měl by si uvědomovat i moderní trendy v této oblasti. V současnosti se důraz klade spíše na diagnostiku a další práci s RICHO, než na určení konečné diagnózy (Žufníček, et al., 2012).

Při tvorbě preventivních aktivit a programů v DD je třeba pracovat s mírou samotných projevů RICHO, jelikož je třeba rozlišit, zda se jedná o RICHO spojené přirozenou fází vývoje dítěte, nebo o závažné poruchy chování, které už vyžadují multidisciplinární přístup. Je třeba zkoumat rizikové faktory v životě daného jedince, zároveň však také pozitivní faktory, které působí preventivně. Dále je také třeba zohledňovat kulturní a spirituální hodnoty jedince a pracovat s genderovou senzitivitou. Jako ideální se tedy jeví takový přístup, který vede jedince ke zdravé individuaci. I proto je při primární prevenci v DD potřeba podporovat individuální přístup ke každému jedinci. Vychovatelé také mají možnost využití spolupráce s dalšími externími odborníky, například z oblasti krizové intervence, prevence RICHO, psychoterapie a další (Doležalová in Miovský, 2010).

II PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

Praktickou část bakalářské práce tvoří výzkum se zaměřením na využití metod Divadla fórum při práci s dětmi v dětských domovech. Cílem bylo vytvořit a realizovat program selektivní primární prevence na tematiku odchodu dětí z dětského domova metodou Divadla fórum. Zároveň byla pro dané téma zvolena metoda kvalitativního výzkumu, konkrétně ohniskový rozhovor (focus group), který dále zkoumá vnímání metody Divadla fórum. Tato kapitola se následně věnuje stanovení výzkumného problému, výzkumného cíle, výzkumných otázek, specifikace výzkumného souboru, popis metody sběru dat a popis tvorby projektu.

4.1 Výzkumný problém

Tématem této práce je Divadlo fórum jako metoda práce s dětmi v dětských domovech. Divadlo fórum je druhem sociálního divadla, a jeho metody se často využívají k řešení problematických situací. Tato forma divadla se, i podle praktických zkušeností, jeví, jako velmi účinná při řešení problematických, nebo konfliktních situací a může na účastníky působit i preventivně. Děti v dětských domovech jsou více ohroženy nejrůznějšími typy rizikového chování a sociálním vyčleněním (Matoušek, 2019). Také se často setkávají s různými formami útlu, ať už v době pobytu v dětském domově, nebo po odchodu z dětského domova (Neagu, 2017). Tyto aspekty vedly k volbě tématu této práce, jelikož metody Divadla fórum mohou být účinným způsobem řešení problémů, se kterými se tyto děti setkávají, nebo mohou na děti působit jako forma primární prevence. Dalším aspektem pro volbu tohoto tématu bylo zjištění, že programy primární prevence zabývající se sociální problematikou nejsou běžné a primární prevenci v sociální oblasti provádí převážně zaměstnanci dětského domova. To vše vedlo k vytvoření programu selektivní primární prevence na téma odchodu z dětského domova, který pro tuto práci zároveň slouží jako výzkum možností dalšího využití Divadla fórum v dětských domovech.

4.2 Výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je zjistit možnosti využití metod Divadla fórum při práci s dětmi v dětských domovech, konkrétně v rámci primární prevence v souvislosti s odchodem dětí z dětského domova a dále zjistit, jak děti po zhlédnutí představení Divadla fórum reflektují svou životní situaci.

Hlavní výzkumná otázka: Jak vychovatelé a děti v dětských domovech vnímají účinnost metod Divadla fórum při práci s dětmi v dětských domovech?

Vedlejší výzkumná otázka 1: Jak děti v dětských domovech reflektují svou životní situaci na základě využití metod Divadla fórum?

Vedlejší výzkumná otázka 2: Jak vychovatelé a děti v dětských domovech vnímají účinnost metod Divadla fórum, jako metody primární prevence?

4.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří děti a vychovatelé jednoho dětského domova. V této části budou participantů zhruba popsáni, přičemž děti jsou označeny jako P a vychovatelé jako V.

DĚTI – P			
JMÉNO	VĚK (v letech)	DÉLKA POBYTU V TOMTO DD (v letech)	ŠKOLA
P1	21	11	VŠ (vysoká škola)
P2	16	8	SŠ (střední škola)
P3	16	1	SŠ
P4	15	2	ZŠ (základní škola)
P5	13	10	ZŠ
P6	20	11	OU (odborné učiliště)
P7	20	2	OU
P9	15	3	ZŠ
P10	18	8	PŠ (praktická škola)
P11	14	6	ZŠ
P13	19	6	PŠ

VYCHOVATELÉ – V			
JMÉNO	VĚK	VZDĚLÁNÍ	DÉLKA PRAXE V DD
V8	28	Maturita - (aktuálně studuje VŠ sociální pedagogiku Bc.)	3 roky a 5 měsíců
V12	40	Vysokoškolské MgrA. – divadlo a výchova (Aktuálně studuje VŠ speciální pedagogiku Mgr.)	1 rok a 8 měsíců
V0	38	Vysokoškolské Bc. – sociální pedagogika	9 let a 2 měsíce

Vychovatelka V0 byla přítomna při warm upu a představení, musela však několikrát odejít (kvůli péči o mladší děti) a focus group se už neúčastnila vůbec.

4.4 Program primární prevence Cesta ven aneb začíná to u tebe

V této kapitole bude popsán program selektivní primární prevence, včetně toho, jak vznikl a podrobností realizace samotného programu.

Program se skládá ze tří částí, které na sebe navazují – warm up, divadelní představení, reflexe.

Přípravná fáze

Tato fáze probíhala přibližně 5 měsíců před realizací programu formou rozhovorů s ředitelkou a vychovateli dětského domova. Snahou bylo zjistit, s jakými problémy se mladí dospělí po odchodu z dětského domova mohou setkat. Během rozhovorů bylo zjištěno množství různých problémů. Pro potřeby programu byly vybrány problémy, které se jeví jako nejzávažnější a nejčastěji se vyskytující. Ty byly rozděleny do čtyř kategorií:

- **1. Problémy spojené s odchodem**
 - Nemožnost návratu
 - Dítě je na to samo
 - Pocit osamělosti
 - Nejistota z nové životní situace
 - Srážka se životem
 - Nedokončení vzdělání
 - Touha po svobodě a samostatnosti
 - Cejch dítěte z dětského domova
 - Manipulace
- **2. Návrat k původní rodině**
 - Špatná finanční situace rodiny
 - Neupřímný zájem rodičů
 - Zneužívání dítěte pro finance a práci

- Nezaměstnanost rodičů
- Bezmezná láska k rodičům
- Snaha zavděčit se rodičům
- **3. Práce**
 - Využívání ze strany nadřízených
 - Využívání ze strany kolegů
 - Nepřiměřené pracovní podmínky
 - Nedostatečné finanční ohodnocení
 - Finanční nejistota
- **4. Vliv „špatné“ sociální skupiny**
 - Nátlak sociální skupiny
 - Snaha začlenit se
 - Strach z osamělosti
 - Problémy s dodržováním pravidel
 - Problémy s financemi
 - Problémy s alkoholem

Témata z první kategorie jsou v podstatě průřezová a objevují se během celého divadelního představení. Druhá až čtvrtá kategorie jsou velmi specifické, a proto podle nich byly vytvořeny tři příběhy, které se v divadelním představení objevují.

Tvorba scénáře a zkoušení představení

Poté, co byla vybrána témata pro divadelní představení, byl sepsán scénář. Ten se skládá ze čtyř částí: úvodní situace a tři problematické příběhy. Pro představení jsou potřeba tři herci a jedna osoba, která vystupuje v roli Jokera. Ta samá osoba zároveň realizuje warm up a v závěrečné diskusi působí jako mediátor. V rámci tohoto programu se této role ujal autor této práce. Ten zároveň působil jako režisér během zkoušení divadelního představení. Jak již bylo zmíněno, Divadlo fórum mohou hrát jak profesionálové, tak amatéři. Pro tento program byli osloveni tři studenti herectví. Důvodem výběru studentů herectví, byla jejich časová flexibilita a zároveň jejich herecká průprava, které ulehčovaly proces zkoušení.

Samotné zkoušení probíhalo přibližně 1,5 měsíce před realizací programu. Sestávalo z individuální přípravy na jednotlivé role (práce s každým hercem přibližně 1-1,5 hodiny), ze čtyř skupinových zkoušek (každá přibližně 3 hodiny), a ze dvou veřejných zkoušek s diváky (každá přibližně 2,5 hodiny). Hercům byly také vysvětlena specifika ústavní péče a problematiky odchodu z ní, manipulační techniky a techniky asertivní komunikace (to probíhalo formou diskuze a poskytnutí studijních materiálů). Zkoušky s diváky sloužily jako praktické cvičení pro herce a Jokera, během kterého si mohli vyzkoušet všechny postupy v praxi. Diváky byli známí a přátelé, kteří však byli citliví na danou problematiku. Během těchto zkoušek byl zároveň proveden warm up, který diváky připravuje na další práci

Volba technik warm upu

Warm up (rozehřání se) je určitým zahřívacím cvičením, které jedince připraví na následné aktivity. V případě tohoto preventivního programu se nejedná o fyzické aktivity, ale o cvičení, která pomohou účastníkům programu uvolnit se, nastolí atmosféru propojení a spolupráce („jsme v tom všichni spolu“) a připraví je na následné aktivity, v rámci samotného divadelního představení. Warm upu se účastní také organizátoři (herci a Joker), což umožňuje bližší seznámení účastníků s organizátory a navození společné atmosféry. Zároveň toto zapojení organizátorů ulehčuje účastníkům vstoupení a zapojení se do příběhu. Pro tento program byly zvoleny čtyři warm upová cvičení, která pomohou účastníkům programu se uvolnit a připraví je na následné zapojení do představení. Tato cvičení v chronologickém pořadí jsou: Vymění si místa ti...; Bohužel, naštěstí; Chůze po prostoru; Získej noviny.

Realizace programu

Celý program byl realizován v prostorách dětského domova, konkrétně v malé tělocvičně. Prostředí dětského domova je pro děti přirozené, a díky tomu se může předejít ostychu a studu. Program se po dohodě s vedením dětského domova konal v neděli odpoledne (tento čas byl zvolen proto, že děti mají v neděli odpoledne volno, často se již vrací z návštěv a nemají pevně stanovený program). Programu se účastnilo 12 dětí a 3 vychovatelé, přičemž následné diskuze se účastnilo 11 dětí a 2 vychovatelé (jedna účastnice z řad dětí se nechtěla zapojit, jelikož je mladší a pouze chtěla vidět představení, a jedna vychovatelka se musela starat o mladší děti, které se programu neúčastnily).

Poslední částí programu byla reflexe, která probíhala formou skupinového rozhovoru/diskuze. Tato reflexe zároveň sloužila pro výzkumnou část této práce, jako primární metoda sběru dat.

Veškeré podrobnosti týkající se programu, jako je popis warm upových metod, podrobný popis jednotlivých částí představení, popisy postav představení, rekvizity a kostýmy potřebné k realizaci, otázky k reflexi a celková metodika programu jsou podrobně rozepsány v příloze.

4.5 Metoda zpracování

Z důvodu výběru tématu této práce, byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum dává výzkumníkovi možnost získat detailní popis jedince, skupiny, nebo určitého jevu (ve skupině, nebo u jedince). Výzkum probíhá v přirozeném prostředí participantů, což umožňuje analýzu jednotlivých procesů. Tato metoda pomáhá určit, jak jedinci a skupiny v daném prostředí jednají a jak se chovají, a zároveň jak chápou význam dění kolem nich (Hendl, 2016).

Sběr dat pro tuto práci probíhal několika různě propojenými způsoby. Hlavní část dat byla získána v rámci programu primární prevence a doplňující data během navazujícího skupinového rozhovoru a neformálních rozhovorů s vychovateli (ty nebyly nahrávány). Podstatnou částí byla navrhnutá řešení problematických situací v představení. Další část výzkumu tvořila focus group (ohnisková skupina), která byla rozdělena na dvě části – reflexe divadelního představení formou debaty, která byla přímo součástí programu primární prevence a samostatná focus group, která proběhla jeden týden po realizaci programu.

Focus group (ohnisková skupina), je metodou sběru dat, která umožňuje získat větší množství informací od skupiny lidí během jednoho sezení, za využití skupinové dynamiky. Ústředním tématem takového rozhovoru je tzv. ohnisko, tedy společné téma, kterého se rozhovor týká. Doporučovaná velikost skupiny je šest až osm participantů, běžné jsou však i početnější skupiny. Výběr participantů může být přirozený, například všichni účastníci vzdělávacího kurzu, nebo záměrný, kdy výzkumník participanty vybírá podle jejich vztahu k danému tématu. Klíčovou rolí pro ohniskovou skupinu je moderátor, který pro správný průběh této metody musí dodržovat určitá pravidla: Je zodpovědný za průběh debaty.; Podporuje zapojení do debaty a pomáhá participantům s vyjádřením názorů.; Nesmí

participantům podsouvat své názory, nebo hodnotit jejich názory.; Téma diskuze posouvá zvolenými otázkami (ty jsou předem připravené, ale je možné pokládat doplňující otázky, vycházející z diskuze). Na začátku moderátor také vysvětlí pravidla debaty: Vždy Mluví pouze jeden člověk.; Diskuze se účastní všichni.; Každý má právo odmítnout odpovědět.; Nikdo není víc než ostatní.; Každý má právo vyjádřit svůj názor.; Každý má právo se k názoru jiné osoby vyjádřit, ale nesmí jej odsuzovat, nebo jinak shazovat.; Každý má právo přerušit svoji odpověď, pokud nechce dále pokračovat. Ohnisková skupina sebou nese různé nevýhody. Jako velká nevýhoda se jeví výrazné nároky na moderátora. Ten musí být schopen vézt rozhovor vyrovnaně, podporovat všechny participanty k zapojení a zároveň vnímat dynamiku skupiny a pracovat s ní. Další nevýhodou může být nezapojování se všech členů skupiny. To může nastat v případě, že si někteří participanté uvědomí, že jejich názor je v menšině a raději ho neřeknou, nebo když jsou jejich komunikační schopnosti menší a nechtějí se tím pádem zapojovat do diskuze (Švaříček, Šed'ová, 2010). Z toho důvodu byla v rámci první focus group přidána metoda reflexe Exit ticket. Během ní dostanou na konci diskuze participanté kousek papíru a psací potřeby, a aby „mohli“ odejít, musejí nejprve napsat něco k tématice předchozích aktivit. V tomto případě dává tato metoda možnost participantů (kteří se stydí mluvit před ostatními, nebo nechtějí svůj názor prezentovat veřejně) vyjádřit svůj názor nebo postoj. V programu primární prevence bylo také participantům zmíněno, že zde mohou napsat i otázky, na které se stydí zeptat. Tyto otázky by byly případně zodpovězeny během druhé části focus group.

Jak již bylo zmíněno, data pro tuto práci byla získána různými způsoby. Navrhnutá řešení problematických situací v rámci projektu byla přesněji popsána (příloha), odpovědi z Exit ticket byly přepsány (příloha) a výpovědi vychovatelů jsou využity v kapitole Závěrečné shrnutí a v kapitole Výsledky programu pro doplnění. Data z obou částí focus group byla přepsána a v rámci otevřeného kódování jim byly přiřazeny kódy, které byly následně rozděleny do kategorií. Vzhledem k zaměření této práce na praktickou tvorbu a aplikaci preventivního programu, byla data po rozdělení do kategorií zpracována pouze metodou vyložení karet. Tato metoda jednotlivé kategorie kódů skládá do určitého obrazce, nebo linky, kdy jsou jednotlivé kategorie mezi sebou nějak propojeny. Následuje sepsání textu, který je v podstatě převyprávěním jednotlivých kategorií (Švaříček, Šed'ová, 2010).

4.6 Etika výzkumu

Mezi základní etické principy patří Zachování anonymity a informovaný souhlas zkoumaných subjektů.

První princip je v této práci dodržen bezpodmínečně, jelikož jména všech participantů a místo konání výzkumu jsou anonymní. S tím byly seznámeni i všichni participant. Informovaný souhlas, tedy to že participant souhlasí se zapojením do výzkumu a zároveň jsou s cílem výzkumu seznámeni byl dodržen částečně. Švaříček a Šed'ová (2010) uvádějí možnost zatajování cíle výzkumu. Jedná se o situaci, kdy jsou si participant vědomi výzkumu, ale jeho pravý cíl je jim zatajen (např. když je dětem v tělesné výchově řečeno, že se budou zkoumat jejich výkony za účelem výběru do týmu, ale ve skutečnosti se zkoumá jejich schopnost hrát fair play a skupinová dynamika). Po doporučení a žádosti ředitelky DD, která udělila informovaný souhlas se zapojením dětí do výzkumu, byla zvolena možnost dětem zatajit cíl výzkumu. Děti věděly o výzkumné části programu, ale cílem tohoto výzkumu pro ně bylo ověření účinnosti tohoto programu pro jeho další využití. Toto rozhodnutí vycházelo z předpokladu, že pokud by se dětem řeklo že jsou účastníky vědeckého výzkumu, nemuseli by se do programu zapojovat (pocit „pokusných králíků“ a „figurek“). O pravém cíli výzkumu tedy byli informováni pouze vychovatelé a ředitelka DD. Výzkum byl dětem prezentován jako preventivní program (který je skutečně součástí této práce).

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Tato kapitola obsahuje interpretaci výsledků výzkumu. Ta vychází z vyhodnocení focus group, exit ticket, preventivního programu a také z neformálních rozhovorů s vychovateli DD.

5.1 Výsledky programu

Samotný program primární prevence Cesta ven byl klíčovou součástí této práce. Nefungoval jako pouhý nástroj pro získání dat pro potřeby práce, spíše byl samostatným programem selektivní primární prevence s tématem odchodu dětí z DD. V této kapitole bude tento program podrobněji popsán.

Program byl realizován během jednoho odpoledne a skládá se ze tří částí – warm up, divadelní představení Divadla fórum a reflexe. Podrobný popis programu, včetně jeho cílů je v příloze.

Již v rámci warm upu, který zde fungoval nejen jako uvolňovací cvičení, ale také screening, bylo možné poznat skupinovou dynamiku a některé povahové rysy participantů. Během této části se projeвили aktivnější členové skupiny, a jejich aktivita se následně projevila i během následujících částí programu. Co se týká skupinové dynamiky, projeví se napjatější vztahy mezi participanty, „skupinkování“ a tendence vyčleňovat některé účastníky ze skupiny. To později potvrdil i vychovatel: *„I když se ty děti mezi sebou znají a žijí spolu, mají tendenci si najít příležitost do druhých rýpat.“*. Tento fakt se následně projevoval především během diskuze, kdy někteří participanté byli popichováni a dále se příliš nezapojovali (i přes snahy mediátora). „Skupinkování“ však pomáhalo během představení, kdy se participanté navzájem podporovali k zapojení se do situace.

Samotné divadelní představení mělo ze začátku „pomalejší rozjezd“, kdy se participanté do situací sice zapojovali, ale jimi navrhnutá řešení byla povrchní a nevedla k úspěšnému řešení problému. To se však postupem času měnilo, jelikož participanté více pochopili formu představení a více si začali uvědomovat potřebu změny problematických situací. Například řešení první situace, která byla navržena během představení, byla jednodušší a neřešila příčinu problému, ale během diskuze dokázali participanté identifikovat samotnou příčinu problému a navrhnout účinnější řešení. *„Aby ta Terka odešla prostě od těch rodičů“; „Aby se osamostatnila no. Nebo ideálně aby vůbec k mamě nechodila. I když by to bylo asi hodně odvážný krok.“* Navrhnutá řešení první situace byla nejpoверхnější, což mohlo souviset

s tím, že participantů teprve začínali přijímat samotnou metodu. Zároveň by se ale tato neaktivita dala chápat jako obraný mechanismus, jelikož návrat k původní rodině a problémy s tím spjaté, byl během diskuze nejvýraznějším problémem participantů. „...že to tak jako někteří měli takhle doma třeba, když přišli z domů jako sem. Takže bych řekl, že pro některé to bylo celkem reálné.“; „nevím, jestli se tohle se jako stává normálně, spíš bych řekla, že to bylo nejvíc běžné u toho prvního typu, když ty děti se vrátí jako domů“

Problematické situace a útlak jsou v představení Divadla fórum předvedeny v takové míře, aby vyprovokovaly u diváků tak výraznou reakci, aby je to přimělo příběh změnit. Toto během programu fungovalo jen částečně. Bylo několik problematických situací, které divákům vadily: „...jakože nechci úplně dopadnout jako matka a otec“; „...bych si nenechal, že to řeknu takhle sprostě, srát na hlavu“; „To že tam tahali tu minulost, třeba tu Terku popisovali že může být ráda, že něco takového vůbec má, že je jakoby něco míň než ostatní a prostě tak.“. I přes to však zapojení participantů nebylo automatické. To by se dalo přisuzovat především překážkám, které participantů vnímali u této metody (např. stud), ale také skupinové dynamice (bojí se vystoupit před ostatními, aby nebyli souzeni). Z pohledu výzkumníka může malé zapojení vycházet také z věku participantů, kdy pubescenti a mladí dospělí, mohou být více ostýchaví, při veřejném vystupování.

Během představení docházelo u participantů (děti) k důležitým zjištěním. Tyto „aha momenty“ viděl výzkumník přímo během představení a zároveň je potvrdili sami participantů během diskuze. „Že bydlet s mamkou není dobrý nápad.“

Z celkového počtu 11 participantů (děti) se do řešení problémů zapojilo 6 dětí (z toho 2 přijetím postavy, 2 „dabingem“ a 2 pouze napovídáním – do kterého se zapojovali i ostatní aktivní participantů). Vzhledem k náročnosti aktivního zapojení, které potvrdili i sami participantů, se tato úroveň zapojení jeví jako dostačující. Vychovatelé ocenili aktivitu dětí, doufali však ve větší zapojení z jejich strany. „...protože po tom, co z vás děti vypadlo, byly úplně krásné a úžasné velké nápady.“; „...jsem byla jako ráda, za to že jsem vás mohla vidět se zapojit. I když jsem byla... Doufala jsem, že ještě trošku budete mít víc odvahy do toho jít.“

V celkovém pohledu se program jeví jako úspěšný, jelikož některým participantům pomohl s uvědoměním si, nebo potvrzením vlastních postojů. Ze strany vychovatelů byl program hodnocen kladně, jelikož problematika, kterou se zabývá je velmi aktuální. Navíc jako výhodu zmiňovali specifickou tohoto programu. „Něco takového se běžně nedělá. Ta možnost si to vyzkoušet je fakt velkou výhodou.“; „Preventivních programů je plno, ale

většinou je to na šikanu, bezpečnost na internetu, nebo finance. Takový program na sociální tematiku a přímo na odchod z domova není.“

Podrobný popis uskutečněných řešení problematických situací můžete nalézt v příloze.

5.2 Analýza rozhovorů ohniskové skupiny

Jak již bylo zmíněno rozhovory ohniskové skupiny byly přepsány a kódovány. Jednotlivé kódy byly následně rozděleny do pěti kategorií. V této kapitole jsou uvedeny kategorie společně s kódy a pro interpretaci informací je zde následně využita technika vyložení karet.

5.2.1 Kategorie

Vlastní situace

Kódy: znalost problematiky; dřívější zkušenost s problémem; problematika bydlení s rodiči; možnost výskytu podobné situace; správné vnitřní nastavení; stigma „dítě z děčáku“; problematika alkoholu

Získané a potvrzené kompetence

Kódy: víra ve vlastní schopnosti; potvrzení náročnosti samostatného života; reálnost problematických situací; schopnost identifikace rizikových situací; schopnost identifikace rizikového chování; uvědomění si problematičnosti návratu k rodině; správné vnitřní nastavení – uvědomění/ověření

Vnímání programu

Kódy: ocenění zpracování problematiky; vnímání reálnosti situací; ocenění zpracování programu; ocenění zapojení účastníků; pochvala navržených řešení; ocenění volby témat; znalost témat; podpora zapojení účastníků; uznání nutnosti komplexního uvažování během konfliktu; uvědomění si odlišnosti jednání v programu a v životě; změna vnitřního nastavení; témata se během týdne neobjevila – bezproblémový týden;

Vnímání metody Divadla fórum

Kódy: ocenění zpracování problematiky; první zkušenost s metodou; podpora zapojení diváků; ocenění možnosti aktivního zapojení; ocenění možnosti jiného uvažování nad konfliktem; odmítnutí dalšího využití metody; přijetí dalšího využití metody; návrh dalšího využití metody; ocenění možností dalšího využití metody; aktivní zapojení při tvorbě programu

Překážky spojené s programem

Kódy: kritika délky programu; délka programu není překážkou; nízká míra zapojení; náročnost herecké akce; náročnost nového uvažování nad konfliktem; problémy s aktivním zapojením se; strach z vystupování před lidmi; stud; odmítnutí opakování programu – nuda; metoda nepomohla s uvědoměním/zjištěním nových poznatků; nezájem o aktivní zapojení do tvorby programu

5.2.2 Technika vyložení karet

Výsledky rozhovorů ohniskových skupin jsou rozděleny do pěti kategorií. První dvě z těchto kategorií – *Vlastní situace* a *Získané a potvrzené kompetence* se vztahují přímo k dětem v dětském domově. Další dvě kategorie – *Vnímání programu* a *Vnímání metody Divadla fórum* se zabývají samotným programem, a to jak z pohledu dětí, tak z pohledu vychovatelů. Poslední kategorie – *Překážky spojené s programem* zohledňuje pohled dětí i vychovatelů a slouží spíše jako doporučení pro budoucí realizaci programu.

V rámci kategorie *Vlastní situace* se objevilo několik zajímavých témat, přičemž nejvýraznější byla dřívější zkušenost s problémem, konkrétně návrat k původní rodině. Z focus group vyšlo najevo, že většina dětí si některou ze situací představení dříve zažila (nejčastěji problémy s rodiči). Zároveň však ty samé děti ve druhé kategorii *Získané a potvrzené kompetence* uvádí, že si velmi dobře uvědomují problematiku soužití s biologickými rodiči. Někteří si dokonce návrat k rodině (po pobytu v dětském domově) sami zažili. Program většině dětí „pouze“ potvrdil již existující postoj k návratu k rodině. U jednoho participanta se však toto uvědomění objevilo až během programu. V kategorii *Vlastní situace* děti také připustily možnost, že by se v podobné situaci, jako byla v příběhu, mohly ocitnout. Ač na první pohled vypadá toto oznámení negativně, poukazuje na uvědomělost některých participantů. Jako nepříjemné se jevílo označení „dítě z děčáku“. Tuhle problematiku potvrzují i vychovatelé, kteří uvedli, že se děti po odchodu můžou s tímto označením setkat a nenesou ho dobře. „Často se na ně dívají skrz prsty, i když je to úplně normální dítě. Ty děcka to nemají rády ani když jsou ještě v domově, často dokonce ani spolužákům nechtějí přiznat, že jsou z domova.“. V rámci kategorie *Získané a potvrzené kompetence* se ukázalo, že se u dětí vyskytuje určitá míra schopností identifikovat rizikové situace a chování. Část participantů tyto dovednosti měla již před programem (tam si je jen potvrdila) a část si teprve během programu začala uvědomovat, že „vlastně ví co je to blbý“. Důležitým tématem bylo také vnitřní nastavení dětí. Stejně jako u schopností identifikovat, se i zde ukázalo, že někteří si své vnitřní nastavení (tedy postoje, přístup k situacím

a hodnoty) uvědomovali již před programem, a program byl pouze utvrzením tohoto faktu a někteří si toto své nastavení teprve uvědomili, díky zapojení do problematických situací v rámci představení. Z celkového pohledu se děti vnímají jako optimistické. Většinově věří, že mají všechno „dobře nastavené v hlavě“ a že díky tomu dokáží v samostatném životě fungovat úspěšně.

Pro kategorie *Vnímání programu* a *Vnímání metody Divadla fórum* bylo společným prvkem ocenění zpracování dané problematiky, a to jak ze strany dětí, tak ze strany vychovatelů. U kategorie *Vnímání programu* se ukázalo, že děti vnímají předváděné problémy jako naprosto reálné, což poukazuje na jejich vnímání vlastní situace. I sami děti oceňovaly možnost sami si vyzkoušet problém řešit. To potvrdily i jejich výpovědi v kategorii *Vnímání metod DF*, kde možnost aktivně se zapojit do daného problému velmi oceňovaly. Děti si také v rámci programu začaly uvědomovat nutnost komplexního uvažování nad konfliktní situací a to, že i když to ve cvičném prostředí (preventivní program) udělají, v běžném životě jdou někdy do konfliktu po hlavě. S týdenním odstupem děti neviděly větší přínos programu, to však mohlo vycházet z toho, že, podle jejich výpovědí, měly hezký týden bez problémů. Je možné, že pokud by se během týdne setkaly s výraznějším problémem, který by se více propojoval s preventivním programem, využily by děti některou z naučených kompetencí přímo v praxi. Vychovatelé viděli potenciál tohoto programu a samotné metody DF pro primární prevenci. Aktivní zapojení dětí velmi podporovali, a i během programu nechávali dětem prostor pro to, aby se zapojily. Zároveň přímo metodu DF, jako metodu primární prevence vnímali velmi pozitivně. Podle nich je to „dobrý přístup, jak řešit problémy, nebo si to aspoň vyzkoušet.“ Proto také navrhovali další problémy, které by se tímto způsobem daly řešit a podporovali další využití této metody. S tím souhlasily i děti, které se shodly na několika problematických situacích, které by raději řešily touto metodou (zahrát příběh a opravovat ho), než se jen o těchto problémech baví. S tímto přístupem souhlasila většina dětí, a navíc některé souhlasily s možností aktivního zapojení přímo do tvorby programu. Celkově děti i vychovatelé vnímaly program jako účinný a metodu DF jako zajímavou a přínosnou. Obzvláště pak byl oceňován základní princip metody DF, tedy aktivní zapojení diváků do problému.

Realizace programu sebou ale nesla také řadu překážek, které ovlivňovaly jeho účinnost. Nejzásadnější byla nízká míra zapojení. To, že se děti nezapojovaly do programu, ovlivňuje jak průběh programu, tak jeho dopad na účastníky. Děti se však často styděly vystoupit před ostatními, a navrhnout jiné řešení problému. Někteří své nezapojení také přisuzovali tomu,

že je nenapadalo, „*jak to jinak vyřešit*“. Často se také, jako problematická, zmiňovala délka programu. Ta, i podle vychovatelů, však vycházela z protahování a prostožů při nezapojení se do situace. Vychovatel toto však nehodnotí negativně, ale jako nezbytnou součást programu. Může se také stát, že program nepřinese účastníkům nic nového (zde u jednoho participanta).

5.3 Závěrečné shrnutí

Pro tuto práci byla zvolena **Hlavní výzkumná otázka**: Jak vychovatelé a děti v dětských domovech vnímají účinnost metod Divadla fórum při práci s dětmi v dětských domovech?

Z výzkumu vyplívá, že vychovatelé metody Divadla fórum hodnotí pozitivně a podporují jejich další využití v praxi. To se projevilo i v rozhovoru s vychovatelkou, která se programu, ani focus group přímo neúčastnila, a při setkání s výzkumníkem uvedla, že by to „*chtěla zkusit taky, třeba tak i řešit nějaké problémy přímo v domově, co se týkají i vychovatelů*“. Dalším ukazatelem je fakt, že vychovatelé navrhovali dětem další problematické situace, které by se touto metodou daly řešit. Podle vychovatelů je využívání této metody „*novým přístupem, který doplňuje mezery v preventivních programech*“. Samotné děti oceňovaly možnosti, které metody DF nabízí, konkrétně aktuálnost témat, možnost vyzkoušení si řešení problémů (včetně argumentace a asertivní komunikace) a aktivní zapojení do situace (v tom však někteří spatřovali překážky).

Výsledky výzkumu tedy potvrzují účinnost metod DF a podporují jejich další využití.

Dalším část výzkumu se zabýval **Vedlejší výzkumnou otázkou 1**: Jak děti v dětských domovech reflektují svou životní situaci na základě využití metod Divadla fórum?

Ve výzkumu se ukázalo, že děti si vlastní životní situaci převážně uvědomují. Velká část dětí se s problémy, které byly programem představovány, přímo setkala. Velmi výrazným problémem je soužití s biologickými rodiči. Většina dětí si tuto problematiku uvědomoval již před preventivním programem, a ten jim pomohl pouze s potvrzením svého názoru. Některé děti si teprve po preventivní programu tuto problematiku (kterou však už někde uvnitř tušily) uvědomily. Dalším problémem, který si děti díky programu více uvědomily, je vnímání stigma „*dítě z děcáku*“. Děti se celkově hodnotí pozitivně. Podle sebe mají správné mentální nastavení k předcházení a zvládání problematických situací a věří ve své schopnosti vypořádat se s budoucími problémy.

V neposlední řadě výzkum směřoval k **Vedlejší výzkumné otázce 2:** Jak vychovatelé a děti v dětských domovech vnímají účinnost metod Divadla fórum, jako metody primární prevence?

Vychovatelé, kteří se programu účastnili velmi oceňují jeho formu zpracování, konkrétně metodu DF. Také uvádějí, že metody DF jsou netradičním způsobem primární prevence, ale jeho další využití je vhodné. Vzhledem k tomu, že sociální preventivní programy na tuto tematiku jsou většinou zpracovány přednáškovou, nebo debatní formou, hodnotí vychovatelé tuto metodu jako vhodnou. Dále také vychovatelé doporučují další možnosti využití této metody při prevenci, nebo řešení konfliktů v rámci dětského domova, což jen dále potvrzuje jejich pozitivní přístup využití této metody v primární prevenci. Děti nikdy přímo neřešily vnímání účinnosti, nicméně většina z nich si cení metody, které DF využívá. Obzvláště oceňovaná byla možnost zapojení, a i když se někteří kvůli studu přímo nezapojili, hodnotili tuto možnost dobře. Děti dále také ocenily konkrétnost situací a jejich zpracování, které jim více pomohlo s ujištěním nebo uvědoměním vlastních názorů a postojů. K možnosti využití metody DF k řešení jiné problematiky se většina dětí stavěla pozitivně a některé toto využití dokonce podporovaly na konkrétní problémy. To naznačuje, že tato metoda se jeví, jak z pohledu vychovatelů, tak z pohledu dětí, jako vhodná pro primární prevenci.

Limity výzkumu

Je důležité zmínit, že paradoxně je největším limitem výzkumu právě praktické využití preventivního programu. Vzhledem k tomu, že hlavní částí práce byl preventivní program, jehož cílem bylo převážně posloužit dětem, nebylo možné obstarat dostatečně obsáhlá data. Dalším limitem této práce je také pouze jedno využití programu. Z toho plyne nemožnost ověřit, zda překážky spojené s programem vychází přímo z účastníků a jejich postojů, no z vlastního nastavení programu.

Doporučení pro praxi

Tato metoda se dle výzkumu jeví jako vhodná pro primární prevenci, a konkrétně primární prevenci odchodu z dětského domova. Hlavním doporučením pro praxi je dále aplikovat tento program v dalších dětských domovech. Další doporučení vychází přímo z výzkumu. Je to využívání metod Divadla fórum na jiné problematiky v rámci dětského domova nebo konkrétně řešení již existujících problémů (zde by se program posouval na úroveň sekundární prevence), nebo vytvoření dlouhodobého projektu Divadla fórum se zapojením

dětí (zde by působil nejen preventivně, ale také terapeuticky). V neposlední řadě se jedná také o doporučení využívat metody DF při řešení konfliktů přímo mezi zaměstnanci DD, kdy by program působil na zlepšení vztahů na pracovišti.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala využitím divadla fórum jako metody primární prevence pro děti v dětských domovech, s důrazem na přípravu na odchod z ústavní péče a zvládání náročných životních situací, které s tímto přechodem souvisí.

Práce byla strukturována do dvou hlavních částí. Teoretická část poskytla komplexní přehled o divadle utlačovaných, jeho historickém vývoji, formách a konkrétněji o divadle fórum, včetně jeho principů, technik a rolí v něm. Dále se zaměřila na ústavní výchovu v České republice, legislativní rámec, prostředí dětských domovů a problematiku odchodu dětí z těchto zařízení, včetně podpůrných mechanismů a potenciálních rizik a rozdělení druhů prevence, se zaměřením na druhy primární prevence a primární prevenci v dětském domově. Cílem práce bylo analyzovat, jak může divadlo fórum přispět k rozvoji sociálních a rozhodovacích dovedností dětí, a zhodnotit jeho potenciál jako nástroje primární prevence. Praktická část představila výsledky kvalitativního výzkumu, který zahrnoval realizaci preventivního programu Cesta ven s využitím metod divadla fórum s dětmi z dětského domova, analýzu navržených řešení modelových situací a analýzu rozhovorů ohniskových skupin. Výzkum se soustředil na tři scénáře odrážející reálné výzvy spojené s odchodem z dětského domova, což umožnilo detailní zkoumání reakcí a strategií dětí při řešení těchto situací.

Výsledky výzkumu ukázaly, že divadlo fórum je efektivní metodou pro práci s dětmi v dětských domovech, neboť umožňuje v bezpečném prostředí zkoušet různé způsoby řešení konfliktů a rozvíjet schopnost asertivní komunikace a sebeobhajoby. Mezi klíčové pozitivní faktory patřila aktivní role Jokera, který usnadňoval diskuzi a podporoval děti v navrhování řešení, a také warm-up aktivity, které pomohly vytvořit uvolněnou atmosféru a prolomit bariéry mezi účastníky. Důležitou roli sehrála také relevance scénářů, které odrážely reálné situace, s nimiž se děti mohou setkat, což podpořilo jejich ztotožnění s problematikou. Výzkum však odhalil i výzvy, jako je nízká míra zapojení některých dětí kvůli studu či obavám z vyjádření názoru, a přílišná délka představení, která mohla snižovat pozornost účastníků.

Tato práce obohatila dosavadní poznání tím, že poskytla podrobný vhled do praktického využití divadla fórum v kontextu dětských domovů a primární prevence v nich a identifikovala konkrétní faktory, které ovlivňují jeho efektivitu. Výzkum potvrdil teoretické poznatky o významu interaktivních metod pro rozvoj sociálních dovedností

a zdůraznil potřebu pečlivé přípravy scénářů a facilitace. Současně upozornil na praktické výzvy, jako je potřeba zkrácení představení a intenzivnější podpora dětí při překonávání studu. Navržená doporučení pro praxi, včetně kratšího formátu představení, a navržení dalších možností využití této metody jako metody primární prevence, nebo dlouhodobého preventivního programu, mají potenciál zlepšit sociální situaci dětí v dětských domovech a přinést nové možnosti řešení konfliktů.

Stanovený cíl práce byl naplněn. Výzkum poskytl komplexní obraz využití divadla fórum jako nástroje primární prevence, který ukazuje, že jeho úspěšnost závisí na kvalitní přípravě, vhodném výběru témat a podpoře ze strany facilitátorů. Přesto je třeba brát v úvahu omezení výzkumu, zejména jeho zaměření na jednu konkrétní skupinu dětí, což znemožňuje zevšeobecnění výsledků. Přes tato omezení nabízí práce cenné poznatky pro vychovatele, pedagogy a odborníky, kteří se snaží podporovat děti z dětských domovů při přechodu do samostatného života.

V širším kontextu tato práce zdůrazňuje, že divadlo fórum není pouze divadelní technikou, ale nástrojem, který umožňuje dětem aktivně se učit, reflektovat a rozvíjet dovednosti potřebné pro zvládání složitých životních situací. Doufám, že výsledky této práce přispějí k dalšímu výzkumu a inspirují odborníky k zavedení této metody do praxe, aby podpořili děti z dětských domovů na jejich cestě k soběstačnosti a plnohodnotnému začlenění do společnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Běhouňková, L. (2012). *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Národní ústav pro vzdělávání.
- Bendl, R. (2015). *Vychovatelství*. Grada.
- Boal, A. (1992). *Games for actors and non-actors*. Routledge.
- Boal, A. (2005). *Legislative theatre*. Routledge.
- Boal, A. (2008). *Theatre of the oppressed*. Pluto Press.
- Čermáková, I. (1999). Augusto Boal a dramatická výchova. *Tvořivá dramatika*, 10(1), I–XII.
- Černý, M. (2010). Základní úrovně provádění primární prevence. In M. Miovský,
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Portál.
- Chábová, K., Mertová, J., & kol. (2022). *Společně po svých*. Nadační fond Krok domů.
- Daněk, A. (2025). *Dětský domov v české společnosti 21. století*. AMBIS. <https://www.ambis.cz/files/danek-monografie2025.pdf>
- Fischer, S., & Škoda, J. (2008). *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Triton.
- Hendl, J. (1983). *Lidové divadlo Augusta Boala jako prostředek třídního boje v Latinské Americe*. Kulturní dům hl. m. Prahy.
- Janiš, K., Skopalová, J., & Janiš, K. (2017). *Slovník vybraných pojmů k oblasti prevence rizikového chování*. Slezská univerzita.
- Janský, P. (2014). *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Gaudeamus.
- Kalina, K. (2008). *Základy klinické adiktologie*. Grada.
- Klapko, D., & Remsová, L. (2013). *Výzkumný exkurz do dramatické výchovy*. Masarykova univerzita.
- Kraus, B., et al. (2001). *Člověk - prostředí - výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Paido.
- Marádová, E. (2006). *Prevence závislostí*. Vzdělávací institut ochrany dětí.

- Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Grada.
- Matoušek, O. (1999). *Ústavní péče*. Sociologické nakladatelství.
- Matoušek, O. (2019). *Odcházení mladých dospělých z ústavní péče*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., & Novák, P. (Eds.). (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Sdružení SCAN.
- Neagu, M. (2017). Young adult's perspectives on their experiences of different types of placement in Romania. *Social Work Review*, 16(1), 49–62.
- Pavlas Martanová, V. (Ed.). (2012). *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Univerzita Karlova v Praze & Togga.
- Pavlovská, M., & Remsová, L. (2006). *Jak na divadlo fórum* (1st ed.). Masarykova univerzita.
- Průcha, J., et al. (2013). *Pedagogický slovník* (7th ed.). Portál.
- Santos, B. (2016). *Divadlem ke změně*. Antikomplex.
- Sekera, O. (2009). *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostravská univerzita.
- Slomek, Z. (2010). *Etopedie* (1st ed.). Univerzita Jana Amose Komenského.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279.
- Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Portál.
- Štenclová, V. (2018). Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. In *Socialia 2018 - Ohrožení jedince v současné společnosti*.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2010). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.
- Uchytilová, B. (2003). Divadlo fórum Augusta Boala. *Tvořivá dramatika*, (2), I.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie*. Karolinum.

Vávrová, S., Hrbáčková, K., & Hladík, J. (2015). *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Vojtová, V., & Pavlovská, M. (2013). *Včasná intervence jako zdroj inkluzivních přístupů k dětem v riziku poruch chování* (1st ed.). Masarykova univerzita.

Žufníček, J., Pacnerová, H., Zelenda Kupcová, A., & další autoři. (2012). *Vybraná témata výchovatelské praxe: Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy* (1st ed.). Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.

Internetové zdroje

Centrum J. J. Pestalozziho. (2017). *Průručka pro odcházející z dětského domova nebo pěstounské péče*. <https://www.nadacesirius.cz/soubory/projekty/pestalozzi/prirucka-pro-odchazejici.pdf>

Česká republika. (1999). *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Česká republika. (2002). *Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči a o změně dalších zákonů*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Česká republika. (2003). *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Česká republika. (2004). *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Česká republika. (2006). *Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>

Česká republika. (2011). *Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372>

Česká republika. (2012). *Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. Sbírka zákonů České republiky. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. (2025, March 4). *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. <https://www.mpsv.cz/registr-poskytovatelu-sluzeb>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2025). *Statistická ročenka školství – Výkonové ukazatele 2024/2025*. <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/statisticka-rocenka-skolstvi-vykonove-ukazatele>

Pěnkava, P. (2011). *Návazné služby pro mladé lidi odcházející z náhradní péče: Návazné služby pro mladé lidi z pohledu sociálního kurátora*. Cijedite.cz. <http://www.cijedite.cz/?nav=temata/archiv/navazne-sluzby-pro-mlade-lidi-.html&comment=38>

Ptáček, R., Kuželová, H., & Čeledová, L. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. https://www.mpsv.cz/cms/documents/92c22fdf-d1a5-6726-19ed-7b299b628a47/nahradni_pece.pdf

Úřad práce ČR. (2025, March 4). *Zaopatřovací příspěvek jednorázový*. <https://www.uradprace.cz/zaopatrovaci-prispevek-jednorazovy1>

Úřad práce ČR. (2025, March 4). *Zaopatřovací příspěvek opakující se*. <https://www.uradprace.cz/zaopatrovaci-prispevek-opakujici-se1>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

DU	Divadlo utlačovaných
DF	Divadlo fórum
DD	Dětský domov
RICHO	Rizikové chování
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
VŠ	Vysoká škola
SŠ	Střední škola
ZŠ	Základní škola
OU	Odborné učiliště
PŠ	Praktická škola

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Program primární prevence Cesta ven aneb Začíná to u tebe

Příloha P II: Výsledky Exit ticket

Příloha P III: Popis využitých řešení problémů v představení

Příloha P IV: Ukázka ohniskového rozhovoru 1 s kódy

Příloha P V: Ukázka ohniskového rozhovoru 2 s kódy

PŘÍLOHA P I: PROGRAM PRIMÁRNÍ PREVENCE CESTA VEN ANEB ZAČÍNÁ TO U TEBE



Odkaz na celou metodiku programu: [program primární prevence.pdf](#)

1. Úvod

„Vstup do „reálného života“ je okamžik, kdy dítě opouští ústavní zařízení a mělo by se již coby „dospělý“ postarat samo o sebe“ (Běhounková, 2012).

Odchod z dětského domova pro dítě představuje velký krok, který sebou nese množství změn. Dítě se najednou ocitá v situacích, které jsou pro něj nové a musí se s nimi vypořádat. Ať už se jedná o bydlení, práci, zaopatření základních potřeb, spolupráci s úřady, nebo navazování nových vztahů, vždy je společným jmenovatelem těchto situací přístup jedince k těmto situacím. A je to právě tento přístup a jednotlivá rozhodnutí jedince, které výraznou měrou ovlivňují, jak úspěšné bude jeho zapojení do běžného života.

Samostatný život sebou nese nejrůznější problémy, jelikož klade vysoké nároky na jedince v oblasti citové stability, kritického myšlení a obecnou adaptabilitu na nové sociální paradigma (Běhounková, 2012). Směřování dalšího života jedince může často záviset jen na několika rozhodnutích v důležitých situacích, ale to, jaká tato rozhodnutí budou jedinec nezjistí, dokud se v dané situaci sám neocitne.

Všechny výše zmíněné změny a problémy, které souvisí se samostatným životem, se vztahují jak na dítě z „běžné rodiny“, tak na dítě, které odchází z dětského domova. U dítěte z dětského domova jsou však velké rozdíly v přístupu k přípravě na odchod do běžného života a následné podpoře po odchodu. Zatímco dítě z „běžné rodiny“ se na samostatný život připravuje průběžně a neorganizovaně, dítě v dětském domově je na samostatný život připravováno systematicky (Běhounková, 2012). Tato příprava je velmi náročná, ne vždy však zvládne obsáhnout vše, jelikož se tyto děti často potýkají s dalšími rizikovými faktory. Tyto děti si během života zažili různé traumatické zážitky, které je nadále ovlivňují (Matoušek, 2019). Lidé, kteří vyrůstali v dětském domově si mohou připadat odlišní nebo se setkávat se stigmaty a s nimi spojenou šikanou (Neagu, 2017). Právě stigmatizace v podobě nálepky „dítě z děčáku“ sebou nese množství problémů, ať už pro přijetí jedince okolím, tak pro vlastní sebepojetí jedince.

Způsobů, jak pomoci dětem z dětského domova s přechodem do běžného života je mnoho. Hlavním je individuální plán, který pomáhá dítěti s celostním rozvojem a je zcela

v rozhodovací kompetenci dětského domova a jeho zaměstnanců. Dalšími jsou pomoc ze strany sociálního pracovníka a následně sociálního kurátora, spolupráce s různými neziskovými organizacemi (například Patron, Postav se na vlastní nohy, Rozhled aj.), které nabízejí jak dlouhodobou spolupráci s jednotlivci, tak kurzy pro větší skupiny, nebo možnost využití různých preventivních programů. Právě preventivní programy mohou fungovat ve spolupráci s individuálním plánem, a rozšiřovat ho v podstatných oblastech.

Preventivní programy pro dětské domovy jsou často zaměřeny na prevenci rizikového chování, prevenci šikany a kyberšikany, finanční gramotnost, nebo prevenci užívání návykových látek, avšak preventivních programů, které směřují k sociální prevenci a k tématice odchodu z dětského domova není mnoho. Často se jedná o projekce filmů, debaty, nebo workshopy s lidmi, kteří z dětského domova odešli, což může být pro děti velmi přínosné. Tento program primární prevence je však odlišný. Na rozdíl od výše zmíněných zpracovává problematiku odchodu z dětského domova inscenačním stylem a zároveň podněcuje děti k aktivnímu zapojení do děje. Toto zapojení ale nevychází z nátlaku lektora, nýbrž ze snahy dětí vyřešit problematickou situaci, k čemuž využívá metod Divadla fórum.

Divadlo fórum

Je druhem sociálního divadla (jedna z metod Divadla utlačovaných), které vzniklo v 70. letech 20. století v Brazílii. V centru příběhu Divadla fórum se nachází konflikt mezi utlačitelem/utlačiteli a utlačovaným, přičemž celý příběh končí pro hlavního hrdinu, který se nachází v roli utlačovaného, špatně. Po odehrání příběhu jsou diváci podněcováni k diskuzi o tom, co konflikt zapříčinilo, odkud vychází útlak a o tom jakými způsoby by bylo možné celou situaci vyřešit lépe. Po diskuzi se příběh opět zahraje, ale diváci jsou předem vyzváni k tomu, aby do příběhu zasahovali (pomocí slova STOP), pokud s některou ze situací nebudou souhlasit a nabízeli alternativní řešení konfliktu. V případě že se tak stane, je divák, který alternativní řešení nabídl, vybídnut k tomu, aby přejal roli postavy, jejíž chování chce změnit a sám vyzkoušel, jestli jím nabídnuté řešení bude mít lepší výsledek. Pokud se však divák nechce aktivně zapojit, může své poznatky a návrhy předat hercům, kteří budou jednat podle jeho pokynů (Santos, 2016). Divadlo fórum mění pozici diváka a zavádí pojem spect-actors (diváko-herci), který popisuje zapojení diváků. Divák není jen pouhým přihlížejícím celé situace, ale má možnost stát se na okamžik hercem a pomoci situaci vyřešit. Pro celý tento program je klíčová postava Jokera, který je součástí hereckého týmu, ale sám se představení přímo neúčastní. Funguje spíše v roli moderátora příběhu a mediátora, který zprostředkovává spolupráci mezi herci a diváky.

Divadlo fórum se od doby svého vzniku celosvětově využívá k aktivnímu zapojování lidí do nejrůznějších problémů. Jak již bylo zmíněno divák má možnost se po přehrání problematické situace zapojit do příběhu a pomoci ho vyřešit. Skupina diváků, pro kterou se daný příběh hraje, by vždy měla problémy příběhu znát a alespoň částečně se s nimi ztotožňovat. To vede k výrazným emocím, jako je pocit křivdy, zoufalství, soucitu (s utlačovaným), odporu (k utlačovatelům), znechucení, nebo rozhořčení ze situace. A právě tyto emoce diváka nutí pokusit se příběh změnit. Divadlo fórum dává tímto způsobem divákům možnost vyzkoušet si řešit problematické situace v bezpečném prostředí, kde jejich rozhodnutí a jednání ovlivní pouze příběh, nikoli jejich život. To ale neznamená že by situace, nebo emoce které si diváci prožijí nebyly skutečné. Výsledkem tedy bývá jakési ověření možných postupů v problematických situacích, ze kterého vzniká ujištění, nebo uvědomění podstatných interpersonálních a charakterových rysů jednotlivce.

2. Program primární prevence Cesta ven

Cesta ven, aneb začíná to u tebe, je programem selektivní primární prevence, což znamená že se zaměřuje na skupiny lidí, u kterých je vyšší riziko vzniku některé formy rizikového chování, nebo jiných problémů, avšak toto chování, nebo problémy se ještě neobjevily. Tento druh prevence se zaměřuje na práci s menšími skupinami, nebo jednotlivci. Tento program vychází z teoretických a metodických postupů týkajících se prevence (Miovský, 2015) a zároveň z metod a principů Divadla fórum (Pavlovská, Remsová, 2006).

Specifika preventivního programu:

- Cílovou skupinou jsou děti v dětských domovech ve věku 13–20 let (v případě potřeby max. 26 let), přičemž se pracuje s dětmi a mladistvými v rámci jednoho dětského domova. Programu se také účastní vychovatelé, kteří s dětmi pracují.
- Tento program vychází z teoretických poznatků týkajících se Divadla fórum, ústavní péče (konkrétně dětských domovů), a zároveň témata představení byla zvolena po konzultacích s pracovníky dětských domovů.
- Program společně s reflexí probíhá v jednom bloku, který je rozdělen pauzou (v případě zájmu jsou doporučeny navazující reflexí otázky pro účastníky programu, které se mohou aplikovat po 1 týdnu – 1 měsíci. Tyto otázky může pokládat vychovatel, nebo jiná pověřená osoba).
- Program se zaměřuje na problematiku odchodu mladých dospělých z dětského domova a jejich další možnosti v životě.

- Program se skládá ze tří částí, které na sebe navazují – warm up, divadelní představení, reflexe (jednotlivé části a jejich specifika budou podrobněji popsány v kapitole 3. Průběh programu)

Program Cesta ven nabízí metodiku postupů, scénář představení Divadla fórum společně s vysvětlivkami a otázky k reflexi. To vše může sloužit jako postup pro metodika prevence, který k realizaci celého projektu potřebuje jen čas, energii a další 3 lidi, nebo může tato příručka sloužit pouze jako inspirace a na tento preventivní program si pozve specializovanou skupinu která program realizuje.

Hlavní cíl programu

Hlavním cílem programu je pomoci dětem v dětském domově s přípravou na odchod z dětského domova a přípravou na samostatný život. Toho se program snaží dosáhnout pomocí ukázkových problematických situací, ve kterých se dítě po odchodu může ocitnout.

Specifické cíle programu

- Posílit u dětí rozhodovací kompetence, které povedou ke správným rozhodnutím v budoucnosti.
- Prohloubit u dětí schopnost rozpoznat a správně řešit formy útaku a problematické situace, se kterými se v běžném životě mohou setkat.
- Pomoci dětem s uvědoměním si vlastní hodnoty a postojů.
- Prohloubit u dětí argumentační schopnosti a přiblížit jim možnosti asertivní komunikace.
- Seznámit vychovatele dětského domova s metodou Divadla fórum a dalšími možnostmi jejího využití ve výchovatské praxi.

Struktura programu

Program selektivní primární prevence Cesta ven se skládá z jednoho setkání, které probíhá přímo v prostředí dětského domova. Program je rozdělen na dva celky, přičemž časová dotace celého programu je přibližně 3-4 hodiny. První celek obsahuje krátký úvod, po kterém následuje warm up a poté samotné divadelní představení. Tato část zabere přibližně 2 - 2,5 hodiny. Poté následuje přibližně 30minutová pauza. Druhý celek obsahuje reflexi programu, probíhá formou skupinového rozhovoru, který zabere přibližně 30 minut až 1 hodinu.

Technické požadavky

Čas, kdy se bude program uvádět určí vedení dětského domova. V případě realizace programu externími odborníky, je potřebná konzultace. Jak již bylo zmíněno, doporučeným

místem realizace programu je přímo dětský domov, jelikož pro děti představuje známé bezpečné prostředí, ve kterém mohou jednat přirozeně.

Požadavky na prostor nejsou velké. Pro první část programu, která se skládá z warm upu a divadelního představení je potřebná místnost které je dostatečně velká, aby se zde mohli všichni účastníci programu volně pohybovat (warm up) a která je dostatečně velká na to, aby zde mohl být prostor pro hereckou akci a zároveň pro usazení účastníků (divadelní představení). Může se jednat o společenskou místnost, tělocvičnu, obývací pokoj, jídelnu aj. Vybavení, které je k realizaci programu potřeba sestává pouze ze židlí pro diváky a jednoho stolu a dvou židlí, které se využívají v rámci samotného divadelního představení. V případě realizace programu externími odborníky jsou rekvizity nutné pro představení zajištěny. V Divadle Fórum má každá postava alespoň jeden fyzický znak, který více přibližuje, jaká tato postava je. Tyto rekvizity nebo kostýmy mají herci přes běžné oblečení, aby mohli snadno vstoupit do dané role a aby byli pro diváky snadno rozeznatelní. Zároveň tento znak mohou diváci převzít ve chvíli kdy přebírají roli dané postavy. Toho se využívá pro snadnou identifikaci s postavou a zároveň pro lehčí odpoutání se od problému, ve chvíli, kdy se účastník vrací mezi diváky. Pro případ realizace programu pracovníky dětského domova jsou rekvizity a kostýmy, nutné pro představení, vypsány v Příloze 4). Zároveň je zde i popsán důvod volby konkrétní rekvizity a kostýmu a postava, která rekvizitu, nebo kostým využívá. V této příloze jsou také podrobněji popsány všechny postav příběhu.

3. Průběh programu

Jak již bylo zmíněno program Cesta ven Je složen ze tří částí. V této kapitole budou tyto části podrobněji popsány.

Klíčovou postavou pro realizaci Divadla fórum je Joker, který v rámci představení funguje spíše v roli moderátora příběhu a mediátora, který zprostředkovává spolupráci mezi herci a diváky. V rámci tohoto programu osoba, která zastupuje roli Jokera, zároveň provází účastníky celým programem. Zprostředkovává warm up, v divadelním představení vystupuje jako Joker a vede závěrečnou reflexi.

V úvodu programu jsou účastníci seznámeni se strukturou programu, jeho časovým harmonogramem a obsahem a formou. Zároveň se účastníkům představí organizátoři a popíší se jejich role v rámci programu.

Warm up

Warm up (rozehrávání se) je určitým zahřívacím cvičením, které jedince připraví na následné aktivity. V případě tohoto preventivního programu se nejedná o fyzické aktivity, ale

o cvičení, která pomohou účastníkům programu uvolnit se, nastolí atmosféru propojení a spolupráce („jsme v tom všichni spolu“) a připraví je na následné aktivity, v rámci samotného divadelního představení. Warm upu se účastní také organizátoři (herci a Joker), což umožňuje bližší seznámení účastníků s organizátory a navození společné atmosféry. Zároveň toto zapojení organizátorů ulehčuje účastníkům vstoupení a zapojení se do příběhu. Warm up je po krátkém úvodu první významnou aktivitou. V tomto projektu se skládá ze čtyř částí, které u účastníků posilují jednotlivé kompetence, potřebné pro další práci. Účastníci společně s organizátory jsou nejprve vyzváni, aby se postavili do kruhu. Poté následují aktivity, které vede osoba, která během představení vystupuje v roli Jokera (dále mediátor). Tyto aktivity jsou dále popsány v chronologickém pořadí.

- **Vymění si místa ti....**

- Princip tohoto cvičení je jednoduchý – místa si vymění ti lidé, kteří by na danou věc odpověděli souhlasně. Mediátor vysvětlí princip a řekne: „Místa si vymění ti lidé, kteří ...“. Poté si účastníci, kteří s daným výrokem souhlasí vymění místa a následuje další výrok.
- Tyto výroky jsou buď triviální fakta, která pouze pomáhají k navození společné atmosféry a lepšímu seznámení organizátorů a účastníků, nebo věci, které se určitým způsobem týkají problematiky celého programu.
- Tyto výroky mediátor upravuje podle dané skupiny. Některé výroky zvolené pro tento program jsou: mají rádi mekáč; rádi cvičí; se rádi hádají; když se hádají, snaží se dosáhnout kompromisu; studují základní/střední/vysokou školu; rádi pomáhají ostatním; když vidí problém, snaží se pomoci; často se sebou nechají manipulovat; ví co chtějí v životě dělat; ti co chtějí jít rovnou pracovat; ti co chtějí jít studovat vysokou školu;
- Kromě navození atmosféry funguje tato aktivita pro mediátora jako první seznámení s účastníky a screening jejich charakterových rysů a postojů.
- Tato část se skládá z přibližně 10 faktů a neměla by přesáhnout 5 minut.

- **Bohužel, naštěstí**

- Toto cvičení se zakládá na společné tvorbě příběhu. Jde se po kruhu a každý z účastníků řekne jednu větu, přičemž první začíná slovem *Bohužel* a věta je negativní. Následující účastník začíná větu slovem *Naštěstí* a snaží se negativní situaci z předchozí věty vyřešit. Další účastník začíná opět větu

slovem *Bohužel* a přináší do příběhu nový problém. Tímto způsobem se pokračuje do té doby, dokud diváci nedojdou k určitému řešení. (ukázka: „Bohužel mi doma neteče voda. Naštěstí znám opraváře. Bohužel je na dovolené. Naštěstí mi dal kontakt na svého kolegu. Bohužel ten kolega nepracuje o víkendu. ...)

- První větu by měl začínat mediátor, aby nastavil směřování příběhu a předešel tak problému se zbytečně komplikovaným problémem. Úvodní větou tak může například být: „Bohužel mi doma nejde elektřina.“; nebo „Bohužel jsem si zabouchl klíče.“
- Do této aktivity se zapojují všichni účastníci i organizátoři, což dále podporuje vytváření pozitivní atmosféry.
- Tato aktivita podporuje účastníky ve spolupráci na tvorbě příběhu, což vede k jejich pozdějšímu zapojení se do divadelního představení. Dále také pomáhá k uvědomění, že pro řešení problémů lze využívat nejrůznějších možností.
- O ukončení příběhu rozhoduje mediátor, přičemž doporučená jsou 1-3 kola všech účastníků, v závislosti na velikosti skupiny.
- Tato aktivita by neměla přesáhnout 5 minut.

- **Chůze po prostoru**

- Do této aktivity jsou zapojeni všichni účastníci i organizátoři, kromě mediátora, který ostatní členy programu touto aktivitou provází.
- Na začátku mediátor vyzve všechny účastníky a organizátory k tomu, aby se rozešli po prostoru a pouze chodili. Mediátor s účastníky komunikuje a popisuje, jak by chůze měla vypadat: každý si určí vlastní rychlost, která mu vyhovuje, chodí tak, aby do ostatních nevrážel, když někoho potká může s ním navázat oční kontakt, pozdravit se a pokračovat v chůzi. Poté se postupně účastníků zeptá, jestli necítí tenzi v čele, čelisti, ramenou a zádech a v případě že ano, vyzve je, aby tuto tenzi uvolnili. Následně účastníky vyzve, aby si uvědomili, jak se jejich nohy dotýkají podlahy, jak se cítí ve svém oblečení a jak se v tuto chvíli cítí. V závěru mediátor účastníky vyzve, aby se zastavili, zavřeli oči, uvolnili se a třikrát se zhluboka nadechli a vydechli.
- Toto cvičení slouží k uvolnění napětí, jak fyzického, tak psychického. Pomáhá účastníkům k uvědomění si svého bytí v současném okamžiku

(„jsem tady a teď“), což pro účastníky vytváří příjemnou atmosféru a připravuje je na zapojení do další části programu.

- Všechny pokyny mediátora, které provádí účastníky touto aktivitou, by měly být podávány klidně, dostatečně pomalu a s dostatečnými časovými intervaly mezi jednotlivými pokyny.
- Tato aktivita je poslední, do které se zapojují hromadně všichni účastníci i organizátoři a měla by trvat přibližně 5 minut.

- **Získej noviny**

- Tato aktivita je už zaměřena pouze na účastníky kurzu a zapojují se do ní dobrovolníci (doporučení jsou alespoň 3). Po předchozí aktivitě se účastníci kurzu posadí na svá místa a mediátor jim představí princip této aktivity. Někdo z organizátorů (může to být i mediátor) sedí na židli a čte si noviny/časopis (pro dokreslení situace může být popsáno místo, kde se to odehrává, např. zastávka autobusu). Úkolem dobrovolníka, který do situace vstupuje, je jakýmkoliv způsobem (ne však fyzickým násilím) získat od osoby na židli noviny.
- Osoba na židli přirozeně reaguje na styl komunikace a argumenty které dobrovolník využívá. Noviny nesmí však vydat bez problémů. Argumenty a metody, které dobrovolník použije musí osobu na židli přesvědčit o tom, aby noviny předala.
- Tato aktivita je posledním z cvičení v rámci warm upu. Na rozdíl od předchozích cvičení už vyžaduje dobrovolné zapojení jednoho účastníka, což může být pro některé náročnější (proto není toto cvičení povinné pro všechny), zároveň si však dobrovolník může vyzkoušet „hereckou akci“, která se využívá během samotného představení. Tato aktivita pro účastníka slouží jako nácvik aktivního zapojení a uvědomění si a procvičení vlastních argumentačních dovedností.
- Délka této aktivity se odvíjí od počtu dobrovolníků, kteří se chtějí zapojit a od způsobu jejich jednání. Proto závisí na mediátorovi, jak dlouhá bude. Pokud by byl velký zájem o to si tuto aktivitu vyzkoušet, neměl by tomu mediátor bránit. Nicméně je třeba pracovat s celkovým časem projektu, a proto je délka této aktivity doporučena na maximálně 15 minut.

Během celého warm upu mediátor účastníky podporuje v jejich aktivním zapojení, avšak je k němu nenutí. Cílem warm upu je navození příjemné atmosféry, vhodné pro další práci, a příprava účastníky na zbytek programu.

Divadelní představení

Hlavní aktivitou tohoto programu je samotné divadelní představení, které se skládá ze čtyř situací – úvodní a tři příběhů. Tři příběhy ukazují tři možné scénáře, které se dítěti po odchodu z dětského domova mohou stát – „*Dítě se po odchodu z dětského domova ocitá na rozcestí a záleží jakou cestu si zvolí. My si teď ukážeme tři možné cesty.*“. Témata příběhů byla zvolena a sepsána po konzultaci této problematiky s vychovateli a ředitelkou dětského domova. Tato témata se jim jevila jako podstatná a často se objevující. V následující části budou jednotlivé příběhy přesněji popsány.

- **Úvodní situace**

- Diváci se zde poprvé seznámí s hlavní postavou Terkou, která se rozhodla odejít z dětského domova. Je optimistická a těší se na samostatný život. Rozhodnutí o odchodu jde oznámit ředitelce dětského domova a svému „kmenovému“ vychovateli. Ti jí vysvětlují různá rizika a ujišťují se, že si jich je Terka vědoma, nesnaží se ji ale přesvědčit, aby zůstala. Terka je rozhodnutá a následuje loučení a odchod. Tato situace je lehce hořkosladká, ale vesměs pozitivní.
- Tato situace slouží pouze jako úvod a seznámení s hlavní postavou. Nejedná se o problematickou situaci, kterou by diváci mohli měnit. Představuje odchod a rozhodnutí k němu. „*Je to vstup na rozcestí. Je to v jejich rukou a záleží, jak se rozhodne.*“

- **1. příběh – Návrat k rodině**

- *Témata:* návrat k původní rodině; zneužívání ze strany rodiny; nezaměstnaní rodiče; finanční problémy; nedokončení školy; manipulace pomocí představy o šťastné rodině
- Terka se po odchodu z dětského domova nastěhovala ke svojí biologické matce, která momentálně žije se svým přítelem Karlem. Matka i Karel jsou na úřadu práce a nemají zájem si práci najít. Terka pořád chodí do školy a zároveň má i brigádu v restauraci. Terka má radost, že je konečně součástí normální rodiny, proto se matce snaží pomáhat s financemi i s chodem domácnosti. Matka ji však pouze využívá jako zdroj peněz a práce, doopravdy jí na Terce nezáleží. V průběhu příběhu se stanou různé

problematické situace, které pro Terku vždy končí špatně. V závěru příběhu souhlasí s návrhem, že nedokončí školu a půjde pracovat na plný úvazek.

- Společným jmenovatelem všech tří příběhů je snaha Terky vyjít z konfliktu dobře a prosadit si svůj zájem. Toho však nikdy nedosáhne a veškeré konflikty pro ni končí prohrou.
- Tento příběh poukazuje na problematičnost návratu k původní rodině, která se často o dítě nezajímala a když se k nim dítě v dospělosti vrátilo, pouze ho využívala. „*Tomuhle se někdy říká volání krve. I když děti ví, že se v biologické rodině neměli dobře, maminka a tatínek jsou prostě svatí. Těm dětem to nevysvětlíš, prostě si to musí zažít a uvědomit sami.*“

- **2. příběh – První práce**

- *Témata:* samostatný život; nevyrovnané pracovní vztahy; nedostatečné finanční ohodnocení; nepřiměřené množství práce; zneužívání v práci; stigmatizace (dítě z dětského domova)
- Terka se po odchodu z dětského domova nastěhovala do městského sociálního bytu, kde žije už tři roky. Dokončila školu a nastoupila na plný úvazek do restaurace, kde měla předtím brigádu. V práci má stále jen základní plat, kolegyně na ni předává svou práci a šéf jí přidává práci, i když by podle zákona neměl. I přes to je Terka v práci spokojená, ale konečně se odhodlala požádat šéfa o zvýšení platu. Než se vůbec dostane k žádosti o zvýšení platu, předá na ni kolegyně Jarka práci a šéf ji přemluví, aby vzala směny navíc. Samotná žádost nedopadne dobře, šéf ji pomocí manipulace a citového nátlaku přesvědčí že jí peníze nepřidá.
- Výrazným tématem tohoto příběhu je nálepka „dítě z děčáku“. Oba utlačovatelé si uvědomují že tématem dětského domova mohou Terku manipulovat a že je na vše sama a nemá se na koho obrátit. „*Kdyby to bylo dítě z normální rodiny, tak by mu třeba poradili rodiče, nebo by mu pomohli, když by z práce odešlo. Takhle ti utlačovatelé ví, že se o sebe Terka musí starat a je zranitelná.*“

-

- **3. příběh – Dům na půl cesty**

- *Témata:* pravidla Domu na půl cesty; osamění; snaha začlenit se; navazování přátelských vztahů; povrchní zájem ostatních; sociální nátlak; půjčení peněz; alkohol; bezdomovectví; vliv špatné sociální skupiny
- Terka se po odchodu z dětského domova nastěhovala do Domu na půl cesty, do kterého nastoupila v začátku příběhu. Terka pořád chodí do školy a zároveň má i brigádu v restauraci. Po ubytování do Domu na půl cesty se sní přijde seznámit Petra, dívka, která zde už delší dobu bydlí, a stejně jako Terka byla v dětském domově. Aby se lépe poznaly, jdou se projít ven. Přijdou do parku, kde potkají Petřina kamaráda Radka. Ten žije na ulici od té doby, co ho vyhodili z Domu na půl cesty kvůli nedodržování pravidel a problémům s alkoholem. Společně si dají pivo, a když Terka nechce, Petra ji přesvědčuje a Terka se nechá přemluvit, aby zapadla do skupiny. Ze stejného důvodu potom půjčí Radkovi peníze. Radek Terce peníze nevrátí a místo toho jí dá láhev tvrdého alkoholu. Ke konci příběhu se Terka z rozhořčení z celé situace opije a vyhodí ji z Domu na půl cesty. V závěru si také začíná uvědomovat, že její vztah s Petrou není upřímný.
- V tomto příběhu hraje ústřední roli nebezpečí spojené se špatnou sociální skupinou. Snaha o zapojení do špatné sociální skupiny sebou přináší problémy, kdy člověk dělá věci, které nechce, jen aby se zavděčil. „*Nikdo nechce být sám, ale někdy je lepší kamarády chvíli hledat než se snažit zavděčit se někomu, kdo tě nutí dělat věci co nechceš. Nesmíš kvůli ostatním ztratit svoje hodnoty a osobnost.*“

Divadlo fórum má pravidla, která určují průběh představení. V následující části bude průběh podrobněji popsán.

Po warm up se všichni účastníci usadí, organizátoři – herci se připraví a mediátor – Joker uvede představení.

Na začátku Joker divákům zhruba popíše Divadlo fórum, popíše svoji roli průvodce a mediátora a spustí úvodní situaci. Poté následuje krátká rekapitulace a debata s diváky na téma správnosti rozhodnutí hlavní postavy odejít z dětského domova. Následně Joker diváky

vyzve, aby se během další situace snažili rozpoznat kdo jsou utlačitelé, jaké situace jsou špatné a zamysleli se, jak by se tyto situace dali řešit. Následuje 1. příběh.

Po přehrání 1. příběhu vede Joker s diváky diskuzi. Během této diskuze řeší určení utlačovatelů, určení problematických situací, jak jednotlivé postavy jednaly a jak by se to dalo změnit, aby situace pro hlavní postavu skončila lépe. Joker poté divák řekne že se příběh bude hrát znovu, ale teď do něj budou moci zasahovat a měnit ho k lepšímu. Popíše divákům využití slova STOP a popíše jakými způsoby mohou jednání některé z postav měnit (vstup do některé z postav příběhu, nebo napovídání některé z postav). Poté se příběh (už bez úvodního monologu) začne přehrávat znovu. O provedených změnách se debatuje, řeší se pocity diváka, který změnu navrhl a hodnocení úspěšnosti této změny. Jakmile se vyčerpají možnosti změn, uvádí Joker další situaci

Stejný postup jako u 1. příběhu se aplikuje i u 2. a 3. příběhu. Jakmile představení skončí vyhlásí se 30minutová pauza.

Obecné postupy v tomto představení: Každá situace začíná úvodním monologem hlavní postavy, ve kterém divákům popíše situaci, ve které se ocitla a jak se k této situaci staví. Herci chystají scénu a připravují se na vstup do postavy během debaty Jokera s diváky (Joker si během debaty dokáže pozornost diváků udržet. Pokud by tato příprava probíhala během monologu hlavní postavy, diváci by se na něj nemuseli soustředit.). Joker se diváky snaží aktivizovat, podněcuje debatu, ale nepodsouvá názory a nehodnotí názory diváků a navrhnutá řešení. Jeho nejčastějšími vyjadřovacími prostředky jsou otázky, parafrázování, nebo rekapitulace. Joker zprostředkovává komunikaci diváků s herci. Joker má nad situací určitou moc, což se projevuje například v tom, že zastavuje situaci ve chvíli, kdy vidí že řešení bylo dostačující, nebo vycítí, že se opravovaná situace nikam neposouvá. Joker během příběhů sleduje reakce diváků, což jednak funguje jako screening a jednak podle toho přizpůsobuje otázky v diskuzi po skončení příběhu. Pravidla pro vstupování do situace jsou vysvětlena až po úvodní situaci, aby nedošlo u diváků k přehlčení informacemi. Diváci mohou měnit jednání kterékoliv postavy. V případě že diváci v příběhu nic nezmění (i když během debaty popsali špatné situace) vyvolá Joker další debatu a více podněcuje další zapojení. Joker dohlíží na to, aby při řešení problémů nebylo využito kouzelné moci („zázrakem je všechno lepší“) a zároveň na to, aby změna postav byla jen v přístupu k situaci, nikoliv v temperamentu postavy („ze stydlivé, submisivní dívky se nemůže najednou stát rázná, emancipovaná žena“). V případě, že divák pouze napovídá hercům, vyžaduje Joker od diváka konkrétní postupy a nápady, aby se situace odvíjela podle představy diváka. Situace se po opravě může zlepšit ale i zhoršit, hlavní je možnost si

vyzkoušet jednání v dané problematické situaci. Herci při opravování příběhu vychází z informací o postavě a zároveň navazují na způsob (energie, temperament, argumenty aj.), který divák při změně využívá. Počet opravení příběhu závisí na aktivitě diváků a na úspěšnosti řešení, které navrhli. Doporučované jsou alespoň tři velké změny, rozhodnutí je však na Jokerovi a jeho vnímání situace a energie skupiny.

Reflexe

Reflexe je závěrečnou částí celého programu a účastní se jí pouze účastníci programu a mediátor. Reflexe hraje v programu nezastupitelnou roli, jelikož se během ní utvrzují znalosti, dovednosti a postoje, které účastníci během kurzu získali. Zároveň pomáhá s přijetím nových informací, nebo uvědoměním si sebepojetí účastníků („*Informaci přijmu za svou až ve chvíli, kdy jsem schopný ji vyslovit a mluvit o ní.*“). Reflexe se skládá z otázek, na které je možné odpovídat buď postupně, každý účastník, nebo odpovídají pouze jednotlivci, kteří se k dané otázce chtějí vyjádřit. Reflexe probíhá formou skupinového rozhovoru/diskuze, pro který je doporučené sezení v kruhu, které nastavuje vyrovnané role všech účastníků. Na závěr reflexe se využívá metoda *Exit ticket* (Vstupenka ven), během které dostanou všichni účastníci kousek papíru a tužku. Aby mohli odejít, musí napsat něco k tématu. Může se jednat o něco co již během diskuze řekli, nějakou připomínku, poznámku, stížnost, pochvalu, otázku, kterou nechtějí říct nahlas, nebo cokoli co by k programu chtěli říct. Tato metoda dává příležitost, aby se vyjádřili všichni účastníci a doplnili informace, které se například stydí říct před ostatními. Tyto odpovědi jsou anonymní a případné otázky mohou být zodpovězeny během dalšího sezení (Toto sezení není povinnou součástí programu. Jak již bylo zmíněno, navazující diskuze se může uskutečnit 1 týden – 1 měsíc po realizaci programu a může ji vést i zaměstnanec dětského domova, nebo jiná pověřená osoba.).

Na začátku mediátor nastaví pravidla diskuze: Kdokoliv se může k danému tématu vyjádřit, stačí se pouze přihlásit.; Neskáčeme si do řeči. Pokud chcete říct něco k tomu co říkal někdo jiný, nebo na jeho myšlenku navázat, počkejte až domluví a přihlaste se o slovo.; Pokud někdo nechce na otázku odpovídat, nemusí.; Žádný názor, nebo myšlenka nejsou špatné. I kritika nebo negativní názory patří do diskuze.

Mediátor podporuje zapojení všech účastníků, dává jim prostor a čas na odpovědi a v případě potřeby otázky specifikuje, nebo dovysvětluje. V případě potřeby také pokládá doplňující otázky (ty vychází z odpovědí účastníků a citlivosti mediátora k dané problematice). Pro reflexi tohoto programu byly zvoleny otázky korespondující s cíli programu. Mezi **otázky k reflexi** patří:

- Jak jste se cítili během představení?
- Co pro vás bylo, v rámci toho představení, nejtěžší? (možná navazující otázka: Stalo se vám během představení, že jste si vymysleli řešení a ono pak nevyšlo?)
- Proč jste se nezapojovali, nebo jste nenavrhovali řešení problémů? (v případě že se více diváků nezapojovalo)
- Mohli bychom si teď společně shrnout, o čem byly ty tři příběhy a jak skončily, než jste je opravili?
- Mohli bychom si teď společně zopakovat jaké řešení problémů jste vymysleli?
- Když se na to teď díváte s odstupem, vymysleli byste lepší řešení těch problémů? (pokud ano, tak jaké)
- Myslíte si, že byste se v některé z těch situací mohli sami ocitnout? (Ano – v jaké a proč; Ne – proč by se vám to nestalo.)
- Po tom, co jste viděli to představení a zkusili jste něco změnit... Myslíte si, že byste se v podobné situaci zachovali jinak?
- Pomohlo vám to zjistit o sobě něco nového, nebo si něco o sobě potvrdit (např. jací jste)?
- Pomohlo vám si vyzkoušet některou z těch situací? (může se to týkat i warm upové aktivity Získej noviny)
- Všimli jste si co používali utlačovatelé, aby dosáhli svého?
- Objevila se v představení nějaká věc, která vám vadila, nebo se vás nějak dotkla? (problém, hnusné chování, způsob manipulace apod.)
- Chtěli byste si Divadlo fórum vyzkoušet znovu? (na jiné téma, nebo být sami herci a řešit tak problémy, třeba přímo v rámci domova)

V případě zájmu je možné po 1 týdnu až 1 měsíci udělat další diskuzi, kterou však už může vést některý zaměstnanec dětského domova, nebo jiná pověřená osoba. Tato diskuze je kratší a jejím cílem je spíše zjistit jaké dopady měl preventivní program a případný zájem o další využití Divadla fórum. Mezi **otázky k návazné diskuzi** patří:

- Pamatujete si co jsme minule (během programu Cesta ven) dělali?
- Mohli bychom si společně zopakovat příběhy které jsme tu naposled (minulý týden, měsíc...) viděli?
- Mohli bychom si zkusit připomenout, jak jste problémy vyřešili?

- Zažili jste od té doby nějakou špatnou situaci, kterou vám to (program Cesta ven) pomohlo vyřešit lépe? (Pokud ano, tak jakou a jak jste to řešili.)
- Pomohlo vám něco z toho představení zamyslet se nad odchodem z dětského domova, nebo obecně nad svojí budoucností? (Pokud ano co a jak.)
- Je nějaký problém, který byste rádi řešili tady tou formou (představení Divadla fórum) a ne jen se o něm bavit? (Radši byste ten problém hráli, nebo do něj mohli vstupovat a navrhopvat řešení. Může být i přímo v rámci vztahů v dětském domově.)
- Chtěli byste Divadlo fórum sami tvořit? (Jako delší projekt, během kterého byste se pravidelně setkávali se specialistou, který by vás to učil jako hereckou metodu k řešení problémů. Téma byste zvolili vy sami a poté byste představení hráli pro koho byste chtěli.)

Po skončení celého programu mají vychovatelé možnost se doptávat na další informace. V případě zájmu je možné po domluvě sjednat workshop Divadla fórum pro děti nebo zaměstnance, nebo domluvit spolupráci na dlouhodobém projektu Divadla fórum pro děti.

V přílohách můžete nalézt:

- Plakát programu ve formátu PDF (ten je možné vytisknout a vyvěsit v místě konání programu)
- Scénář představení
- Popis jednotlivých postav divadelního představení (jejich sociální kontext, charakter a vztahy s ostatními postavami)
- Seznam rekvizit a kostýmů (společně s důvody pro volbu této rekvizity, nebo kostýmu)

Použitá literatura

Běhouňková, L. (2012). *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Národní ústav pro vzdělávání.

Matoušek, O. (2019). *Odcházení mladých dospělých z ústavní péče*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., & Novák, P. (Eds.). (2010). Primární prevence rizikového chování ve školství. Sdružení SCAN.

Neagu, M. (2017). Young adult's perspectives on their experiences of different types of placement in Romania. *Social Work Review*, 16(1), 49–62.

Pavlovská, M., & Remsová, L. (2006). *Jak na divadlo fórum* (1. vyd.) Masarykova univerzita.

Santos, B. (2016). *Divadlem ke změně*. Praha: Antikomplex.

Přílohy

Příloha 1 – Plakát programu



Cesta ven.pdf

Příloha 2 – Scénář představení

Odchod z domova – úvodní situace

(Terka na diváky)

TERKA

Čau, já jsem Terka a zrovna mi bylo osmnáct. Chodím na učňák, obor kuchař, číšník a jsem ve třetíáku. Pomáhám v jedné restauraci a když všechno půjde dobře, tak bych tam po škole chtěla zůstat na plnej úvazek. Ráda zpívám, čtu a chodím ven s kámošema.

Jo a taky jsem z děcáku.

No a když jsem teď už dospělá, tak jsem si řekla, že bych chtěla sama o sobě rozhodovat, sama bydlet ...no prostě se osamostatnit.

(DD ředitelka + vychovatel – sedí u stolu a povídají si, přichází Terka)

TERKA

Ahoj, je fajn, že jste tady oba. Já bych vám chtěla něco říct.

ŘEDITELKA

No tak povídej.

TERKA

Říkala jsem si, že když už mi je osmnáct, tak bych se chtěla odstěhovat a zkusit to sama.

VYCHOVATEL

Dobře, to samozřejmě můžeš, ale rozmyslela sis to pořádně?

TERKA

Jo, přemýšlela jsem nad tím už dlouho. A vím, že to nebude lehký, ale chci to zkusit. Myslím si, že to zvládnu, nějaký peníze přece mám ne? Zvládnu se o sebe postarat.

VYCHOVATEL

Samozřejmě, ale nejde jenom o peníze. Je plno dalších věcí, které budeš muset řešit a my už ti s tím nebudeme moc pomáhat.

ŘEDITELKA

Přesně tak, už bys na to byla úplně sama. Mohla bys za námi přijít, popovídat si, můžeme ti poradit, ale to je všechno. Pokud by se něco pokazilo, nemáme ti jak pomoci.

TERKA

Já vím, ale spoustu věcí jste mě naučili a když se jich budu držet, tak to půjde.

VYCHOVATEL

Takže vážně odcházíš?

TERKA

Jo.

(Zvednou se, loučení, objímání)

VYCHOVATEL

Tak na sebe hlavně dávej pozor a hodně štěstí.

TERKA

Děkuju.

ŘEDITELKA

Tak Terezko ahoj. Ale tu školu si prosím dodělej.

TERKA

Jo, neboj teto. A děkuju za všechno.

Návrat k rodině / konečně jsem DOMA – 1. příběh

(Terka na diváky)

TERKA

Po tom, co jsem odešla z děcáku, jsem se nastěhovala ke SVOJÍ mámě. Měla hroznou radost a já taky. Bydlí teď se svým novým přítelem Karlem v takovém menším bytě, ale bavili jsme se o tom, že až si oba najdou práci, přestěhovali bysme se do něčeho většího. Máma to má teďka s penezma těžký, takže se jí snažím pomáhat, jak to jde. Z mojich úspor jsme zaplatili nějaký dluhy a z toho co si vydělám na brigádě jim pomáhám s nájmem a nákupama. Ale konečně jsem DOMA!

(Matka a Karel sedí na židličkách a dívají se na televizi)

TERKA *(přichází po celém dnu ve škole a na brigádě)*

Ahoj mami.

MÁMA

Ahoj, Teri. Jak bylo ve škole?

TERKA

Jo, dobrý.

KAREL

A co v práci?

TERKA *(hledá v kuchyni toustový chleba)*

Jo, taky dobrý. A mami, koupila si mi na zítra ten tousták?

MÁMA

Ježiši Teri, já jsem to dneska nestihla. Skočíš si pro něho sama, zavírají až za hodinu.

TERKA

Aha... Tak já si pro něho zaběhnu. *(Odchází zase z bytu, cestou se zastaví)* A vzali tě teda do té nové práce?

MÁMA

No, víš co? Ani jsem tam nešla. Včera mi totiž poslali, kolik by mi za to platili. A nebylo to o moc víc, než mám teď. To radši zůstanu na tom pracáku.

TERKA

Jo, to máš vlastně pravdu. Tak já jdu do toho obchodu.

(Odchází, zastaví ji Karel (slovem))

KAREL

Jo a počkej, jak to máš teda v práci?

TERKA

Co myslíš?

KAREL

No jako kolik ti platí, jak často tam chodíš a tak...

TERKA

No, chodím pětkrát do týdne a peníze nejsou úplně špatný, ale říkali, že až dodělám školu, tak mi přidaj.

KAREL

Hele a myslíš, že by tě tam vzali i bez školy? Jako na plnej úvazek.

TERKA

Jako asi jo, ale já bych si tu školu chtěla dodělat.

MÁMA

Teri, ale ty peníze by se nám teďka hodily, vždyť to víš.

TERKA

Jo, ale v domově nám říkali, že je lepší školu dodělat, že se nám to bude hodit.

MÁMA (*vypění*)

Ale prosím tě, v domově ví hovno. Teď prachy potřebujem, takže bude lepší, když budeš pracovat.

KAREL

Já jsem školu taky nedodělal a mám se snad špatně?

TERKA

Já nevím...

MÁMA

No tak Teri, udělej to pro rodinu.

TERKA

Tak já se zeptám, a když to půjde, tak nastoupím a seknu se školou.

MÁMA

Hodná. Tak to bude nejlepší.

TERKA

Já jdu ještě do toho obchodu...

(*Odechází do obchodu, během toho ji každý další úkol přibrzdí*)

KAREL

A když tam budeš, tak mi vem pivo.

MÁMA

Jo a toaleták.

KAREL

A chipsy.

MÁMA

A maso na zítra.

KAREL

A když ti zbydou prachy, tak cigára.

MÁMA

A brambory.

KAREL/MÁMA (*přes sebe*)

A ještě bys mohla...

První práce – 2. příběh

(*Terka na diváky*)

TERKA

Po tom, co jsem odešla z děčáku, jsem se nastěhovala do městského sociálního bytu a bydlím tam už třetí rok. Dva roky zpátky jsem dodělala školu a v té hospodě, kde jsem měla brigádu, mě vzali na plný úvazek. Práce mě baví a konečně mám svoje peníze. Není jich teda moc, ale stačí mi to. Říkala jsem si, že když tady už nějakou dobu pracuju, tak by mi mohli přidat. Dneska tu bude šéf, tak se ho zkusím zeptat.

TERKA (*přichází do práce, bere bramboru a začíná ji škrábat (s krátkými pauzami ve chvílích kdy se jí řekne něco nepříjemného, nebo se zamyslí)*)

Dobrý den, Jaruš.

JARKA (*míchá něco v misce*)

Ahoj Teri.

TERKA

Dneska má přijít šéf, žejo?

JARKA

Asi jo, proč se ptáš?

TERKA

No, říkala jsem si, že bych ho poprosila, aby mi přidal. Už tady dělám nějakou dobu, tak by mohl souhlasit ne?

(Jarka se zastaví)

JARKA

Ále prosimtě. Víš kolik jsem měla já, když jsem byla mladá? *(Terka pauza při škrábání)*

To ani nechtěj vědět. Buď ráda za to, co máš.

TERKA

Aha. No, ale stejně se ho zkusím zeptat.

JARKA

No, jak myslíš. Hele, já si teď dám pauzu, jo?

(Odkládá mísu s vařečkou a sedá si na židli vedle stolu)

TERKA

Dobře.

JARKA *(vytahuje mobil, přijde jí zpráva od manžela)*

Poslouchej, ten můj mi вчера řekl, že nás s děckama vezme na celý víkend na chalupu. Já vím, že mám být v práci, ale nemohla bys to za mě vzít?

TERKA

Jako asi jo, ale já jsem měla mít o víkendu volno...

JARKA

Já vím, ale mě by se to fakt hodilo. Děcka budou mět radost a ten můj taky. Tys měla snad něco v plánu?

TERKA *(pauza při škrábání)*

Jako úplně ne, chtěla jsem jít ven s kámošema, možná si zaplavat a prostě odpočívat.

JARKA

A za rodinou si jet nechtěla? Jo, počkej, ty si vlastně z děcáku žejo? Promiň. Takže máš ale o víkendu vlastně volno, ne? Kámoši počkaj a když nikoho jinýho nemáš, ... já se té rodině musím věnovat, víš co.

TERKA

No tak dobře. Užijte si to.

JARKA

Děkuju, jsi zlatá.

(Příchod šéfa)

ŠÉF

Dobrý den, dámy, jak to jde?

TERKA

Dobrý den.

JARKA

Dobrý.

ŠÉF

Jaruško a co vy tady?

JARKA

Mám ještě pauzu.

(Zvedá se)

Já si ještě na chvilku odskočím, ale Terka to tady zatím zvládne sama. *(Jarka odchází)*

ŠÉF

Dobře, dobře. Terezko já bych vás chtěl o něco poprosit.

TERKA

Ano?

ŠÉF

Na čtvrtek i pátek se nám nahlásila velká skupina a nemáme dost lidí na obsluhu. Takže bych potřeboval, abyste tady byla. Jsou to jenom tyhle dva dny navíc a o víkendu máte volno.

TERKA (*přestává škrábat bramboru*)

Já ale o víkendu nakonec volno nemám. Jarka mě poprosila, jestli bych mohla vzít víkend místo ní, protože jede s rodinou na chalupu.

ŠÉF

Aha... Tak ale vy to zvládnete ne? Jste mladá a mně to moc pomůže.

TERKA

Ale není to už moc hodin? Já nevím, jestli je vůbec povolený pracovat celý týden v kuse dvanáct hodin denně...

ŠÉF

Vždyť vy tady máte i tu druhou smlouvu jako obsluha, takže já to nějak přepíšu a to půjde. A nebojte, zapláceno to samozřejmě bude. Tak může to tak být?... Tak moc děkuju, držte se. (*Odchází, Terka ho zastaví (slovem)*)

TERKA (*odkládá bramboru a škrabku (společně s textem)*)

A když jste mluvil o těch penězích, tak mě napadlo, jestli byste mi nemohl přidat. Jsem tady už dva roky a pořád mám jenom základní plat.

ŠÉF (*během všech argumentů ji postupně tlačí zpátky k pracovnímu stolu*)

No víte Terezko, to není tak jednoduchý. Jak se teďka všechno zdražilo, tak nemám peněz na rozdávání. Jarka taky nemá o tolik víc než vy. A nemyslím si, že vám platíme nějak špatně, na to že je to vaše první práce

TERKA

To ne, já jenom...

ŠÉF

Vám se u nás snad nelíbí? Víte kolik lidí by o vaše místo stálo? Sehnat práci v dnešní době není jednoduché. A nemyslete si, že by to jinde bylo lepší, všude je to těžký.

TERKA

To samozřejmě chápu, jen jsem si říkala...

ŠÉF

Terezko, já vím, že vy jste to v životě neměla jednoduchý. Vyrůstat bez rodičů, bez zázemí a teď jste na všechno sama. Já jsem samozřejmě rád, že vás tu máme, ale i od vás potřebuju vidět vděčnost. Myslím, že vám platíme dost, co potřebujete si zaplatíte. Hlavně myslíte na to, co by s vámi bylo, kdybyste u nás skončila. Sehnat si práci je fakt těžký a účty platit potřebujete.

TERKA

Jo, já jsem tady ráda. Máte asi pravdu.

(*Znovu začíná škrábat bramboru*)

ŠÉF

No tak jsem rád, že se chápeme. Tak s váma teda budu počítat na směny až do konce týdne. Tak se tu mějte hezky a díky.

(*Odchod šéfa*)

Dům na půl cesty – 3. příběh

(*Terka na diváky*)

TERKA

Po tom, co jsem odešla z děcáku, jsem se nastěhovala do domu na půl cesty a je to super. Nájem není vysoký, takže mi z brigády pořád zůstane dost peněz. Ve škole mi spolužáci

závidí, že si můžu dělat, co chci. No tak úplně co chci si zase dělat nemůžu, abych tady mohla bydlet, musím dodržovat pravidla. Kromě těch klasicejch, jako že se musím starat o byt, uklízet a tak, nesmím tady nikoho vodit přes noc, mít u sebe jakýkoliv drogy nebo alkohol a nemůžu tady být ani pod vlivem. Ale s tím jsem nikdy problém neměla, takže si myslím, že se mi tu bude líbit.

Terka přichází do pokoje, vybaluje si osobní věci

PETRA *(přichází se seznámit s novou obyvatelkou)*

Ahoj, ty jsi tu nová žejo? Já jsem Petra. *(Podání rukou)*

TERKA

Terka.

PETRA

Jak to, že jsi skončila tady?

TERKA

No, já jsem nedávno odešla z děcáku

PETRA

Jee, já jsem taky z děcáku. Už tady bydlím víc jak půl roku.

TERKA

To je super, tak bys mi někdy mohla říct, jak to tu chodí.

PETRA

Tak klidně hned jestli máš čas. Nechceš jít do parku?

TERKA

Můžeme.

(Odchod na pozadí scény, Terka odnáší své věci)

Příchod Radka – nese tašku s lahvemi a židli na kterou si sedá

Přicházejí Terka a Petra, cestou se baví o organizaci v domě na půl cesty. Petra vede a všimne si Radka)

PETRA

Jee, čau Radku. *(pozdrav, kecy, plác)* Tohle je Terka, zrovna se k nám se nastěhovala.

(Petra stojí mezi Terkou a Radkem)

TERKA

Ahoj.

RADEK

Čus, takže z půl domu jo? Tam jsem taky bydlel, ale vyhodili mě, když jsem tam přišel nalítej a našli u mě nějaké flašky.

TERKA

To mě mrzí.

RADEK

Nemusí, teď si můžu dělat co chci a nikdo mi do toho nekecá. Přes noc je tu sice trochu kosa, ale neměnil bych. Tak si jedno dáme ne? *(Radek vytahuje piva, předává Petře. Petra a Radek pijí, Terka se ostýchá)*

Na, dej si taky. *(Nabízí Terce pivo)*

TERKA

Ne, děkuju. Já moc nepiju a nechci u nás hned první den smrdět po pivě.

PETRA *(bere si od Radka další pivo a nabízí ho Terce)*

Ale prosimtě, oni to zas tolik neřeší. Jedno pivo ti nic neudělá. Na mně taky nikdy nic nepoznají.

RADEK

A hlavně by ses tu s náma střízlivá nudila.

TERKA *(Bere si pivo)*

Tak, když myslíš...

PETRA

No vidíš.

(všichni si ťuknou a napijí se)

RADEK

No a co vlastně děláš? Už někde makáš?

TERKA

Zatím jenom brigáda, ještě jsem pořád ve škole.

RADEK

Jo tak brigáda. A kde?

TERKA

V jedné hospodě tady ve městě.

RADEK

Tak to je dobrý. A platí dobře?

TERKA

Jo, celkem jo.

RADEK

A poslouchej, nemohla bys mi něco půjčit? Vrátím ti to hned, jak mi přijde podpora.

TERKA

Já nevím...

(PETRA, RADEK přesvědčování)

TERKA

Tak tady máš. *(Dává Radkovi 1000 korun)*

RADEK

Fakt moc díky. Vrátím ti to, jak budu moct.

PETRA *(zkontroluje mobil)*

Ty vole, to je hodin, my už musíme jít. Tak se tu měj a my zas brzo přijdem.

RADEK

Jasně. A dík.

(RADEK spánek = zakloní hlavu na 3 vteřiny, poté se probudí)

TERKA/PETRA

(Přicházejí směrem parku, při tom debata – půjdeme se projít, třeba do parku, možná tam bude Radek)

TERKA

Já fakt nevím. Už je to měsíc a ty prachy mi pořád nevrátil.

PETRA

Neboj, na Rád'u je spoleh. Teď někdy mu měla přijít podpora a dneska ti to určitě vrátí.

TERKA

To doufám.

RADEK *(všimne si holek)*

Je, čau holky. Máte se?

PETRA

Čau, jo super.

TERKA

Jo, celkem to jde.

RADEK

No, počkejte, bude to ještě lepší. Dívejte, co jsem koupil. *(Vytahuje flašku)*

Tak si dáme ne? *(PETRA reakce – super, nadšení)*

TERKA

Takže už ti přišly peníze. Tak to bys mi mohl vrátit ten můj litr...

RADEK

Ty vole, ty mi to nebudeš věřit, ale poslední prachy padly na tuhle flašku.

TERKA

To si snad děláš prdel. Vždycky, když jsme se potkali, tak si říkal, že mi to vrátíš, jak budeš moct.

(během toho Petra pomalu couvá)

PETRA

Já vlastně musím jít...

(Petra odchod)

RADEK

Jsem to trochu neodhad. Hele víš co? Tak si nech tu flašku. Ber to jako první splátku.

(podává flašku Terce)

TERKA

A k čemu mi asi bude?

RADEK

No k čemu asi, k pití. *(Terka si bere flašku, jen ji drží a dívá se na ni)* Tak si dej!

TERKA

Tak si dám! *(otvírá flašku a pije)* Debile. *(Terka odchod)*

RADEK

Tak čau.

(RADEK spánek)

(Příchod Terka, v rukou drží plyšáka)

RADEK *(všimne si Terky)*

Čus, nemáš být náhodou ve škole?

TERKA *(zoufalá, pohled do prázdna)*

Dneska ráno mě vyhodili. Zjistili, že jsem přišla ožralá a našli u mě tu flašku.

RADEK

Ty vole, to mě fakt mrzí.

TERKA

Já vůbec nevím, co mám teď dělat.

RADEK

Hele víš co? Zatím můžeš být tady se mnou a třeba tě něco napadne.

(Terka si sedá na zem vedle Radka)

(Příchod Petra)

PETRA

Čau, slyšela jsem, co se stalo. Myslela jsem si, že půjdeš sem. Co budeš teď dělat?

TERKA

Nevím. *(aktivně s nadějí prosí)* Nemohla by ses za mě třeba přimluvit?

PETRA

Nemohla. Stejně by to k ničemu nebylo. Za tohle si můžeš sama. *(TERKA reakce – „ty jsi ale potvora“)*

No nic, já už musím do práce. Tak se tu mějte... *(Petra odchod)*

Příloha 3 – Popis postav představení

- **Terka** – *Hlavní postava, utlačovaná* – Je to mladá dívka, která bydlí v dětském domově už 11 let. V úvodní situaci jí je 18 let a rozhodla se, že odejde z dětského domova. Studuje výuční obor kuchař číšník a pracuje v restauraci jako brigádník. Obecně je to dívka, která si příliš nevěří, připadá si osamělá, snaží se s lidmi vyjít dobře, snaží se jim zavděčit a nechá se sebou manipulovat. Problematiku situaci si uvědomuje, ale snaží si udržovat pozitivní přístup. Tento přístup jí však pravidelně narušují různé problémy, které Terku vždy přiblíží ke smutné realitě. Dala by se popsat jako optimista, který, když přijde srážka s realitou, se snaží vrátit se k optimismu. „*Je to hodná a milá holka, která má ale plno problémů, o kterých ví, ale si je nepřipouštět.*“
- *1. příběh* – Terka je šťastná že může mít konečně takový vztah s matkou, po kterém vždy toužila. Tento vztah však vůbec není idylický, což si Terka uvědomuje, ale nepřipouští si to. Snaží se matce a jejímu příteli pomáhat i za cenu, že ji to velice vysiluje (chodí do školy i na brigádu každý den). Vztah s Karlem je téměř neexistující – ví že tam je, ví, jaký je, ale moc ho neřeší. Snaží se být součástí kompletní rodiny, i když si uvědomuje, že je to téměř nemožné. Celkově se proto snaží matce zavděčit, jak jen to jde.
- *2. příběh* – Terka je v práci spokojená, ale ráda by dostala přidáno. Uvědomuje si svou hodnotu a svůj přínos do pracovního kolektivu, nicméně si tento názor nedokáže obhájit před ostatními. Vztah s Jarkou (starší kolegyně z práce) je velmi nevyrovnaný i přes to, že jsou na stejné pracovní pozici. Terka její názory nebere úplně vážně, ale nechá se jí vmanipulovat do nevýhodných situací. Vztah se šéfem je také velmi nevyrovnaný, jelikož i když si Terka uvědomuje svou hodnotu a snaží se prosadit, šéf ji vždy přeargumentuje a Terka se podvolí.
- *3. příběh* – Terka vidí své možnosti do budoucnosti pozitivně. Bydlení v Domě na půl cesty jí připadá výhodné a těší se na nový začátek. V nové prostředí si připadá osamělá a také proto se chytne možnosti přátelit se s Petrou. Terka jejich vztah vidí jako upřímné přátelství a snaží se Petře zavděčit, aby zapadla. Postupně si však začne uvědomovat, že Petra jejich přátelství bere povrchně a spíše jako doplněk jiných vztahů. Vztah s Radkem je pro Terku spíše rozšířením vztahu s Petrou. Aby se zavděčila Petře a zapadla, nechá se vmanipulovat do nepříjemných situací (např. pití

alkoholu, i když nechce). Nakonec příběhu za Radkem přichází, tento krok však nevychází z jejich dobrých vztahů, ale pouze ze zoufalství (nemá se na koho jiného obrátit).

- **Ředitelka dětského domova** – *Neutrální postava, úvodní situace* – Je to žena ve středním věku, která v dětském domově pracuje dlouhou dobu. Odchod dítěte z domova pro ni není novou situací. Uvědomuje si, že rozhodnutí Terky je nezvratné, jelikož obdobnou situaci viděla už mnohokrát. Zároveň si však uvědomuje možná nebezpečí a problémy, se kterými se Terka v životě může setkat a snaží se Terce připomenout nemožnost návratu. Její vztah s Terkou je hlubší, avšak vzhledem k pozici ředitelky není nejbližší.
- **Vychovatel** – *Neutrální postava, úvodní situace* – Jedná se o muže kolem 30 let, který v dětském domově pracuje již několik let. Jeho vztah s Terkou je hlubší, jelikož je Terka v jeho skupince. Snaží se jí pomoci a přesvědčit ji o tom, aby z domova neodcházela. Vychovatel zde má výrazné rodičovské tendence, které dále prohlubují jeho strach o Terku, po jejím odchodu z dětského domova. Tyto tendence se také projevují v přístupu k jejímu věku – Terka se v 18 letech vidí jako dospělá X vychovatel ji stále vnímá jako dítě.
- **Matka** – *Utlačovatel, 1. příběh* – Je to žena ve věku okolo 40 let, která je na úřadu práce a nemá zájem si práci obstarat. Opakovaně má nového přítele, který se k ní vždy nastěhuje. Tento vztah však nikdy nevydrží dlouho. Terka jí byla odebrána z péče, a matka se o její vývoj příliš nestarala. Jednou za čas se Terce ozvala, sešly se, ale další vývoj to nemělo. Příchod Terky do rodiny, který iniciovala Terka, vnímá jako přínos, především po finanční stránce. Její vztah s Terkou je povrchní a využívá ji převážně jako zdroj financí a práce. Velmi dobře si však uvědomuje, že musí na Terku působit dojmem, že je ráda že se k rodině vrátila, aby Terka neodešla. Manipuluje s Terkou pomocí milých slov (často využívá důležitost rodiny) a celkového milého přístupu, který je však falešný. V situacích, kdy jí Terka příliš odporuje však nedokáže udržet falešný úsměv a vybuchne. Rychle se však vrátí ke své póze. „*Má čtyři děcka s různýma chlapama a všechny jsou v děcáku. Exekuci na krku, ale práci si sehnat nechce. Je to manipulativní potvora, která se schovává za milé úsměvy.*“
- **Karel** – *Utlačovatel, 1. příběh* – Je to muž okolo 40 let, který je na úřadu práce a nemá zájem si práci obstarat. K matce se přistěhoval před několika měsíci

a primárně ji využívá kvůli ubytování. Jeho vztah s Terkou je povrchní, nezajímá se o ni a spíše jen akceptuje že je s ním ve společné domácnosti, kvůli penězům. „*Je líný a lidi okolo sebe jen využívá. Když ho partnerka vyhodí, najde si jinou, aby měl kde bydlet. Je to flákač.*“

- **Jarka** – *Utlačovatel, 2. příběh* – Jedná se o ženu, které je více než 45 let a celý život pracuje v jedné restauraci. Má tři děti a její manžel je řidič kamionu. Mají hypotéku a svůj volný čas tráví prací na rodinné chalupě. Jarka není prvoplánově zlá, ale lidi okolo sebe využívá nevědomky. Nápady ostatních shazuje a snaží se zajistit zisk hlavně pro sebe. Její vztah s Terkou je nevyvážený, i přesto, že pracují na stejné pozici. Má nad Terkou navrch a často na ni předává svou práci. Pokud by se však Terka bránila, nedokázala by ji Jarka přesvědčit. Jarka ale spoléhá na to, že Terka se bránit nebude. O osobní život Terky nejeví zájem a ani si o ní téměř nic nepamatuje. Šéfa vidí jako nutné zlo a dělá jen tolik práce, aby ji nevyhodil. „*Je to baba od rány, s ničím se nesere. Je hodně egoistická a ostatní ji moc nezajímají.*“
- **Šéf** – *Utlačovatel, 2. příběh* – Je to muž okolo 40 let, který vlastní a vede restauraci. Jde si za svým a snaží se dosáhnout úspěchu a prosperity. Zaměstnanci jsou pro něj jen nástrojem, který mu může pomoci dosáhnout jeho cílů, ale není nespravedlivý. Se zaměstnanci jedná podle toho, jak mu to oni sami dovolí. Terku využívá, jelikož si uvědomuje její zranitelnost. V případě rozporu s ní se neštítí použít jakékoliv formy manipulace, včetně citového vydírání a používání její minulosti. „*Je to prostě byznysmen, jde si za svým a nevadí mu kličky. Pokud si ale zaměstnanec dokáže nastavit limity a stát si za svým, jedná s ním férově.*“
- **Petra** – *Utlačovatel, 3. příběh* – Je to dívka ve věku okolo 20 let, která odešla z dětského domova a má stálou práci. Pravidla dodržuje jen do takové míry, aby mohla normálně fungovat. V její biologické rodině byly často hádky a konflikty. Proto když cítí že se může objevit konflikt, raději ze situace uteče. Není zlá, ale zvykla si spoléhat se sama na sebe, a proto jsou její vztahy s ostatními lidmi povrchní. Terku bere jako známou, která jí může zpříjemnit život, když ale z jejího života zmizí, nijak ji to neovlivní. S Radkem se zná už od doby, kdy byla ještě v dětském domově. Přátelství s ním využívá jako možnost útěku od reality a často se setkávají a pijí spolu alkohol. Pokud by se však vyskytl nějaký problém, nepomohla by mu. „*Tahle holka si zažila plno problémů a zvykla*

si spoléhat se jen na sebe. Ostatní lidi bere za kamarády, jen dokud se jí to hodí. Není vypočítavá, ale na ostatních jí prostě nezáleží.“

- **Radek – Utláčovatel, 3. příběh** – Jedná se o muže ve věku kolem 30 let, který je na ulici. Prošel si ústavní výchovou a po odchodu z ní bydlel nějakou dobu v Domě na půl cesty, ze kterého ho ale vyhodili kvůli alkoholu. Je na úřadu práce a peníze, které dostane, používá hlavně na nákup alkoholu. Bezdomovectví je pro něj životní styl, jelikož odmítá dodržovat pravidla. Každý den pije, což se podepsalo na jeho stavu (jeho mluva a myšlení nejsou nejrychlejší). Peníze moc neřeší, hlavní je pro něj svoboda. V případě potřeby si půjčuje. S Petrou má přátelský vztah, v rámci kterého se pravidelně setkávají a pijí alkohol. Petra mu po předchozích zkušenostech nechce půjčovat peníze, což Radek akceptuje. Terku bere jako nového člena party, ale nemá s ní bližší vztah. Jeho žádost o půjčení peněz je spíše náhodným pokusem, a pokud by Terka odmítla, jejich vztah by to výrazně neovlivnilo. V závěru však s Terkou cítí opravdový soucit a částečně i výčitky že to způsobil. S přístupem Petry k závěru situace nesouhlasí a přehodnocuje svůj pohled na ni. „*Je to takový ten bezdák co sedí celý den v parku a chlastá. Když mu ale nedáš drobné, nevytáhne na tebe nůž. Prostě to bere tak, jak to je.*“

Příloha 4 – Rekvizity a kostýmy

- **Terka – batoh; brambory (2), škrabka, miska; plyšák a osobní věci**
 - Batoh představuje odchod do samostatného života, ale zároveň i určité problémy, které si sebou postava nese.
 - Brambory, škrabka a miska primárně slouží pro dotváření postavy v rámci druhého příběhu (restaurace). Zároveň je však loupání brambor téměř neustálou aktivitou, která poukazuje na monotónnost a podřadnost konkrétní práce.
 - Plyšák a osobní věci jsou využívány až ve třetím příběhu divadelního představení a fungují jako znak určité zranitelnosti a jediných jistot v životě. V ostatních příbězích jsou v batohu.
- **Ředitelka dětského domova – šátek**
 - Naznačuje klid, jistotu a určité vyšší postavení.
- **Vychovatel – košile nebo vesta**

- Představuje běžné oblečení a provázanost osobního života vychovatele s jeho prací
- **Matka** – *šaty nebo sukně*
 - Jedná se o jednoduchou část oblečení, která je omšelá, nebo obnošená, která poukazuje na sociální postavení.
- **Karel** – *trenýrky*
 - Naznačují sociální postavení a zároveň poukazují na situaci, kdy je tato postava neustále doma (mohou působit i jako komický prvek pro odlehčení jinak vážné situace)
- **Jarka** – *zástěra; mísa a vařečka*
 - Kostým i rekvizita pouze dotváří celistvost postavy – kolegyně v restauraci.
- **Šéf** – *sako*
 - Představuje vyšší status postavy, majitele restaurace a jeho odstup od pracovníků.
- **Petra** – *džíska nebo jiná podobná bunda*
 - Primárně dotváří celistvost postavy kamarádky, avšak poukazuje také na časté trávení času venku (park).
- **Radek** – *kšiltovka, nebo jiná pokrývka hlavy; taška se třemi lahvemi od piva a jednou velkou lahví od tvrdého alkoholu*
 - Pokrývka hlavy by měla být opotřebená, aby doplňovala celistvost postavy člověka bez domova.

Taška s lahvemi poukazuje na problémy s alkoholem. Zároveň se samotné lahve využívají ve třetím příběhu divadelního představení, přičemž láhev od tvrdého alkoholu

PŘÍLOHA P II: VÝSLEDKY EXIT TICKET

Děti

- Utvrzení o sobě, že se nedostanu zmíněných situací; Pozitivní (+) – projekce/zapojení
- Dnešek mě bavil; bylo to hodně poučné. Tyhle věci se stávají běžně, protože ten život je hodně krutý. Hodně věcí byly vážně reálné ale o tom to není. Každý člověk by si měl vlastně uvědomit co od toho života chce a s čím by měl počítat. Myslím tím, že život není lehký a každý by měl jít za svým snem.
- První část – zažil jsem si to, takže bylo to pro mě nepříjemný. Jinak to bylo fajn.
- Ponaučení do života. V některých pásmech mi přišlo, že takhle to opravdu v životě funguje.
- Líbilo se mi to. Bylo to super a bylo to ponaučné.
- Zabitá neděle. Bavilo mě to.
- Prosím příště to trochu zkrátte.
- Alkohol mi vadil. Líbilo se mi to. Těžké bylo zapojit se a říct svůj názor. Uvědomil jsem si, že bydlet s mámou by bylo špatné.
- Bylo to moc dlouhé.
- Pozměňte délku představení. Posunulo mě to v uvědomění si, jak to mám nastavené do budoucna.
- Dalo mi to, že nemůžeš věřit. Bylo to dlouhé, ale bylo to vcelku fajn.

Vychovatelé

- Dobře zvolené téma, aktuální. Mohlo to být svižnější. Hezká práce s dětmi. (kratší odpověď, protože vychovatel pomáhal dítěti – později debata)
- Divadlo fórum je rozhodně nevšední forma práce s dětmi v primární prevenci a já osobně její užívání schvaluji. Je škoda, že účast dětí byla tak nízká a do řešení problémových situací se zapojovali jen některé děti. Hlavním důvodem, proč se děti tak málo účastnily, bylo podle jejich slov to, že se stydí... I přesto, že byly v důvěrně známém prostředí v prostorách DD a v publiku byly jen děti žijící na DD, a i přes to, že byl proveden kvalitní warm up.

PŘÍLOHA P III: POPIS VYUŽITÝCH ŘEŠENÍ PROBLÉMU V PŘEDSTAVENÍ

1. Příběh

- 1. změna – *Ve chvíli, kdy Terka odchází do obchodu a matka s Karlem po ní chtějí koupit další věci. Mění se jednání Terky.*
 - Zde to probíhalo pouze jako „dabing“ (divák, který řešení navrhl, vedl rozhovor s herci, ale hereckou akci zajišťovala herečka).
 - „Doře, ale koupím si jen tousták, nic dalšího. Je to z mých peněz, já vydělávám, platím, pomáhám a vy celý den neděláte nic.“ To vyvolalo hádku s matkou, která se bránila že dnes vytřela, to podpořil i Karel („Co si na mamku drzá!“).
 - Toto řešení nemělo žádný účinek na situaci hlavní postavy, pouze vyvolalo hádku a další problémy. Problematický byl způsob, kterým divák informace předával (vyvolal konflikt) a následně nedokázal vyřešit situaci lépe. Celkově toto řešení skončilo prohrou hlavní postavy.
- 2. změna – *Ve chvíli, kdy Terka poprvé odchází do obchodu koupit si toustový chleba. Mění se jednání matky.*
 - V této situaci přímo jeden z diváků převzal roli matky.
 - Matka po argumentu Terky uznává svou chybu („Já sem na to fakt zapomněla, promiň. Tak já do toho obchodu aspoň půjdu s tebou.“). Karel po nich chce, aby mu koupili pivo, což vyvolá konflikt mezi matkou a Karlem. Matka se postaví za Terku s argumenty, že Karel nepracuje. Terka je ale v nepříjemné situaci, kterou neví, jak vyřešit (matka a Karel se hádají, ona stojí mimo a snaží se situaci uklidnit). Celá situace se nijak nevyřeší, ale Terka cítí, že se matka postavila na její stranu (odchází spolu do obchodu a promluví si).
 - Nejedná se o ideální řešení, jelikož problematická situace stále přetrvává. Vztah mezi Terkou a matkou se však posunul k lepšímu. Tento způsob řešení nepomohl divákům k naučení nových možností, jak problém řešit, ale k identifikaci a rozpoznání problémových vztahů.
- 3. změna – *Ve chvíli, kdy Karel navrhuje Terce, aby odešla ze školy a nastoupila do práce na plný úvazek. Mění se jednání matky.*

- V této situaci divák pouze řekl hercům, co mají změnit. V průběhu navrhovali navazující změny i další diváci.
- Po návrhu Karla, aby Terka odešla ze školy, se matka začne Terky zastávat. To vyvolá hádku mezi matkou a Karlem, které se Terka přímo neúčastní (matka se ale hádá, aby se zastala Terky). Během hádky matka Karla vyzve, aby se odstěhoval (To Karel odmítá). Nakonec se jim nepodaří se Karla zbavit, ale společně odchází do obchodu a domlouvají se na dalších řešeních.
- Řešení této situace není ideální v daném okamžiku, ale pro budoucnost je nejlepší navrhnuté. Matka s Terkou si budují pevný vztah, kdy matka navrhone že se s Terkou odstěhují a Terka jí slíbí pomoc s hledáním nové práce. Toto řešení tedy především pomohlo s vytvářením zdravých vztahů.

2. Příběh

- 1. změna – *Ve chvíli, kdy kolegyně Jarka přemlouvá Terku. Mění se jednání Terky.*
 - V této situaci byl opět využit „dabing“.
 - Terka se postaví Jarce a odmítá za ni vzít službu. Argumentuje důvody, že se to stává často a Jarka jí nikdy na oplátku nepomohla. Jarka se snaží s Terkou manipulovat (citový nátlak, lež – hotel je rezervovaný, i když předtím mluvila o chatě). Terka se tomuto brání a sama také použije lež (přijedou kamarádi z Prahy a je s nimi už domluvená. V závěru Terka odmítne vzít za Jarku službu.
 - Celkové řešení je vcelku dobré (Terka si stála za svým a dosáhla čeho chtěla.). Nicméně i diváci uznali, že budoucí vztahy s kolegyní nebudou asi nejlepší.
- 2. změna – *Ve chvíli, kdy šéf přidává Terce služby. Mění se jednání Terky.*
 - V této situaci nejprve jeden z diváků přejal roly hlavní postavy. Když se debata začala točit v kruhu odešel, ale ostatní diváci navrhovali další řešení a navazovali na situaci, kterou určil aktivně zapojený divák.
 - Poté co šéf přidá Terce služby, řekne Terka, že tyto služby navíc bude pracovat, pouze v případě že jí zvýší plat (k tomu využije i argumenty, které se v původním příběhu objevily až později). Šéf se brání tím, že to nejde (stejně argumenty, které v původním příběhu využil později) a slibuje že se o tom můžou bavit za týden. Celá tato debata se chvíli opakuje a cyklí (aktivní divák poté odchází ze situace a další řešení navrhnou ostatní). Terka si poté

stojí pevně za svým a řekne, že pokud nedostane přidáno, odejde z práce. Tomu se šéf brání a znovu s ní zkouší manipulovat. Terka se nenechá ovlivnit (zmiňuje i to, proč šéf řeší její minulost v dětském domově) a řekne že dá výpověď. Šéf se nakonec podvolí a přidá zvýší jí plat (ovšem ne o moc).

- Toto řešení pomohlo Terce s uvědoměním si vlastní hodnoty, a i když přistoupila ke kompromisu, v případě nutnosti odejde z práce. I podle diváků je však její budoucnost nejistá (pokud by odešla, nemá jinou práci) a měla by začít hledat jinou práci už teď.

3. Příběh

- Zde bylo pouze jedno delší řešení, do kterého se zapojilo více diváků, kteří navazovali na předchozí jednotlivé návrhy.
- Změna – *Začátek ve chvíli, kdy je Terce nabídnut alkohol, poté chvíle, kdy ji přesvědčují o půjčení peněz. Mění se jednání Terky.*
 - V tomto příběhu diváci měnily jednání postav a aktivně do situace nevstoupili.
 - Když Terce nabízí alkohol tak ho odmítne a nedá se vůbec přesvědčit, aby si dal. To vede k lehkému odloučení od skupiny, Terka zatím ale neodejde a povídá si dál. Když Radek požádá o půjčení peněz, Terka slušně odmítne. Během přesvědčování argumentuje tím, že žádné peníze u sebe nemá. Dalším navazujícím argumentem je to, že i kdyby peníze měla, tak je Radkovi nepůjčí, protože se pořádně neznají. To vyvolá odpor a kritiku („Koho to sem vodiš; ani pít nechce; nevím proč se s ní bavíme“ apod.) ze strany Petry a Radka. Terka se slušně omluví a odejde pryč.
 - Argumenty, které Terka použila jsou dobré, hlavní ale pro řešení nátlaku byl způsob, jakým argumenty podala. Vždy byla slušná a situaci se snažila deeskalovat.
 - Celkové řešení se diváků jevílo jako správné a shodli se na tom, že je lepší, aby člověk nebyl s lidmi, kteří ho nutí do něčeho, co sám nechce („I když bude trochu osamělá, dokázala si stát za svým. Je to lepší než spadnout do špatné party.“).

PŘÍLOHA P IV: UKÁZKA OHNISKOVÉHO ROZHOVORU 1

S KÓDY

Legenda: - V... - vychovatel

- P... dítě
- X – výzkumník
- (kurzíva) – kód
- Otázka
- Vnímání vlastní situace
- Vnímání účinnosti (i překážky)

. Jak jste se cítili během toho představení? Můžete kdokoliv, můžete se navzájem doplňovat. Chce někdo začít? ... (pauza, smích) Není to výslech, ale jenom prostě popíšeme si tady, co vám to dalo, co vám to nedalo. Jak jste se cítili během toho, když tady to představení probíhalo? Nějak dobře, špatně, otráveně? (pauza, smích)

V12 Tak každý jedno slovo.

X Tak pojď začni.

P1 Já...

P6 Jedno slovo

X Nemusí to být jedno slovo, jestli k tomu něco chceš říct, jako klidně můžeš.

P1 Hmmm.... (pauza) Nevím, co jsem od toho měl očekávat, protože zase se řeklo, když bude představení o dětech, co odchází z domova, tak vlastně jsem nějak nevědět, co to je. A mezi tím, eeee, (pauza) bych řekl že tam nebylo pro mě nic nového. (znalost problematiky)

X Jo

P2 Jako já bych řekl, že to, co tady bylo takhle zpracované, že to tak jako někteří měli takhle doma třeba, když přišli z domů jako sem. (dřívější zkušenost s problémem) Takže bych řekl, že pro některé to bylo celkem reálné. (vnímání reálnosti situací) A jako myslím si, že to bylo fajn, jako zpracováno, to bylo fakt dobře. (ocenění zpracování problematiky)

X Díky

P3 Já to vidím stejně. (ocenění zpracování problematiky) Jako bylo to fajn protože myslím si že nevím, jestli se tohle se jako stává normálně, spíš bych řekla, že to bylo nejvíc běžné u toho prvního typu, když ty děti se vrátí jako domů, že pak ti rodiče jako mají, jen jako zdroj peněz (uznání reálnosti – 1. problematické situace). Ale jakože jo, bylo to fajn, co tady bylo. (ocenění zpracování problematiky)

P4 No, jako bylo to dobrý no, (ocenění zpracování problematiky) ale jenom bych příště dala nějaké jiné místo, kde není taková zima. (kritika technických podmínek programu)

X Pracujeme se zdroji, které jsou, ale chápu.

P5 No tak asi to bylo dobré (ocenění zpracování problematiky), ale bylo to hrozně dlouhé ... (kritika délky programu) Takže to je všechno

P6 Bylo to velmi poučné (ocenění zpracování problematiky) (smích)

.....

V8 Rád, rád odpovím. Jak jsem se u toho cítil? Jak už říkaly děcka, bylo to pěkně zpracováno, se mi to líbilo, (ocenění zpracování problematiky) tři příběhy přišly tak akorát, (ocenění zpracování programu) pak se to už trochu protahovalo, ale to není nic proti ničemu (délka programu není překážkou). Byla to zkouška. A jak jsem se u toho cítil? Bylo to pro nás, tady u nás v domově úplně poprvé, i pro naše děti to bylo úplně poprvé

(první zkušenost s touto metodou), a když tam byly dlouhé chvíle trapného ticha, když jsme čekali, jestli někdo odpoví, neodpoví, když se koukají po sobě, tak to byly takové ty protahovačky, kdy jsem si říkal, já už tam půjdu snad sám, půjdu to vyřešit rovnou (účastníci se nejdřív nezapojovali). Ale jsem rád, že jsem to vydržel a nešel jsem, protože po tom, co z vás dětí vypadlo, byly úplně krásné a úžasné velké nápady. Třeba P7, mě moc mile překvapila s nápadem druhé scény. (ocenění zapojení se účastníků) (pochvala jejich řešení)

PŘÍLOHA P V: UKÁZKA OHNISKOVÉHO ROZHOVORU 2 S KÓDY

A někdo jiný, kdo třeba ještě teďka nebude odcházet, ale tak něco jako obecně o vaší budoucnosti, jestli vám to pomohlo něco si uvědomit o sobě, nebo o tom, co byste chtěli, nechtěli?

P9 Tož nechlastat s cizími lidmi. (naučení identifikace rizikového chování – 3. situace)

P4 No, nebo jakože asi jakože nebydlet s rodičema, i když jako podle mě tady jako není nikdo, jako kdo chce bydlet s rodičema, že jo. Takže jakože podle mě jako nikdo tady nechce skončit jak naše rodiče. (uvědomění si problematiky návratu k rodině)

X Takže to, když jste to viděli ještě v té situaci, tak to jenom víc se usadilo. (souhlas části skupiny) (potvrzení si problematiky návratu k rodině)

(příchod P7)

X Chvilku počkáme....Ahoj. Nějak si to tady tak hodnotíme. Ted'ka byla hezká otázka, která může směřovat i k tobě. Jestli ti nějak třeba něco z toho představení, co jsme minulý týden chystali, pamatuješ si to nějak?

P7 No, matně.

X Matně. Jestli ti to třeba něco pomohlo si uvědomit, co bys chtěla, nechtěla v budoucnosti?

P7 Tak jako určitě bych nechtěla mít jakože tu první scénu. Myslím, že určitě. To jsem si uvědomila, že určitě jakože ne. Že jsou i lepší cesty k tomu. (uvědomění si problematiky návratu k rodině) No a asi jako... nevím teď